

Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly
Schubertových

Filozofická fakulta

Univerzita Palackého v Olomouci

Bc. Lucie Baňářová

**Z hospodářských a sociálních dějin moravských Židů: Víno a
vinohrady jako hospodářská a religiózní součást života
mikulovských Židů v 16. a 17. století**

Diplomová práce

Olomouc 2015

Vedoucí práce:
doc. Tamás Visi, Ph.D., M.A.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní předepsaným způsobem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne 18. 8. 2015

Děkuji doc. Tamási Visimu, MA, Ph.D., za odborné vedení práce, mnoho cenných rad a pomoc při překladu hebrejského textu. Zároveň děkuji Mgr. Pavlu Kocmanovi za poskytnutí mnoho cenných rad a pomoc při hledání a čerpání pramenů.

Obsah

Úvod.....	5
1. Vinohrady a vinohradnictví – dějiny, vlastnictví, právní zvyklosti.....	10
1.1. Vymezení pojmů a majetkoprávní vztahy a právní základy.....	10
1.2. Vinohradnictví na Moravě.....	20
1.2.1. Vinohradnictví na Mikulovsku.....	24
1.3. Horenské právo.....	27
1.4. Mikulovské vinohrady ve vlastnictví zdejších Židů.....	33
2. Víno jako obchodní artikl.....	45
2.1. Obchodování s vínem za účelem zisku.....	45
2.2. Obchod s košer vínem.....	52
2.3. Šenk podle horenského práva a privilegií.....	53
3. Víno v judaismu.....	57
3.1. Význam, důležitost a potřeba vína v judaismu.....	57
3.1.1. Košer víno.....	59
3.2. Tradice judaismu vs. vrchnostenské zákony.....	61
3.3. Košer víno - jablko sváru.....	64
3.3.1. Spor o nekošer vínu.....	64
3.3.2. Rabi Krochmal – postava židovského moravského zákonodárství.....	71
3.3.3. Smlouva s křesťanskou obcí.....	73
Závěr.....	77
Seznam použitých pramenů a literatury.....	80
Anotace.....	85

Úvod

Židovská komunita byla nedílnou součástí historie města Mikulov několik staletí a v jistém slova smyslu zůstává dodnes. První Žid žil v Mikulově nejspíš sice již v druhé polovině 14. století, ale nepřetržité židovské osídlení můžeme zasadit až do doby od dvacátých let 15. století, kdy sem přicházeli Židé ze sousedních rakouských zemí po pogromech a vypovězení z Vídně, později se k nim přidali také Židé vyhnaní z moravských královských měst v roce 1454¹. Postupem času se židovská komunita začala rozvíjet, přibývalo obyvatel, byla postavena synagoga a také se mikulovská židovská obec dostávala do popředí, co do důležitosti a vážnosti v rámci nejdříve střední provincie, později také celé Moravy. Bezesporu se nejvýraznějším milníkem v dějinách židovského Mikulova stalo období, kdy byl Mikulov považován za sídlo moravského zemského rabína, které se ve světle posledních objevů datuje do třicátých let 17. století², i když je třeba zmínit, že starší literatura jej zasazuje již do druhé poloviny 16. století. K většímu přílivu židovských obyvatel dochází až během 17. století, kdy počet židovských rodin rapidně přibývá a udržuje se ještě po celou dobu 18. století.³ Situace se radikálně mění po roce 1848, kdy v Habsburské monarchii dochází následkem revolučních změn k zásadním proměnám legislativy mj. na poli židovských svobod pobytu a stěhování se, což vede k migraci Židů z malých poddanských sídel do měst dosud Židům zapovězených. Židé z Mikulova tak míří nejen do moravských královských měst, jako bylo např. Brno nebo Olomouc, ale směřují také do Vídně.⁴

Není pochyb o tom, že židovská obec v Mikulově patřila k největším a nejvýznamějším obcím na Moravě. Cílem této práce nebude pouze odkrývání dějin mikulovských Židů nebo židovské obce jako celku, kde by se sice dalo stále co nového objevovat, výsledkem by však neměl být jen strohý výčet historických událostí vztahujících se k dějinám mikulovské židovské obce. Neustále bude kladen důraz na to, že velkou tematickou osu představuje specifický způsob zemědělství jižní Moravy – vinohradnictví a vinařství, kterým se, i když v poměru k většinové populaci zřídka,

¹ Flesch, H.: Die Einwanderung der Juden in Mähren. s. 4 – 6; Kocman, P.: Židé v Mikulově. s. 269.

² Podrobněji: Visi, T.: Vzpouza Eliezera Eilburga proti rabínské tradici: Epizoda v intelektuálních dějinách moravského židovstva. In: Jedinec a obec. Židé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1520–1848. *Judaica Bohemiae*, XLVI, 2011. s. 220 – 222.

³ Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. s. 420 – 431.

⁴ Podrobně se problematice revolučních let 1848/1849 a jejich dopadu na moravské židovstvo věnuje: Miller, M. L.: *Rabbis and revolution: The Jews of Moravia in the Age of Emancipation*. Stanford: Stanford University Press 2011.

věnovali také Židé. Nejde jen o případ mikulovských Židů, ale existují doklady o tom, že se do jisté míry Židé do tohoto odvětví zapojovali v různých vinařských oblastech Moravy, nemůžeme tedy mluvit o mikulovském specifiku, jak si ostatně ukážeme v samotném textu.

Vinařství má na Moravě svou tradici minimálně už od 12. století, kdy se zachovaly první písemné zmínky o existenci a zakládání vinohradů.⁵ Abychom se mohli věnovat konkrétní oblasti bude nejdříve potřeba stručně osvětlit historický vývoj vinohradnictví na celé Moravě, což povede k lepší možnosti srovnání, nakolik je situace na Mikulovsku specifická či přebírá trendy celého geografického území.

Stejně tak nelze ani pěstování vinné révy Židy a jejich obchod s vínem vytrhnout z kontextu moravského prostředí. Jestliže se chceme věnovat, případně zaměřit na určitou skupinu pěstitelů a konzumentů moravského vína, která bude dozajista zaujímat pozici menšiny, musíme mít na paměti i chování a poměry uvnitř většinové společnosti. Zřetel bude brán na uchopení celé problematiky v kontextu historickém, sociálním, kulturním i náboženském.

Nabízí se tedy otázka, do jaké míry vinařství obklopující jihomoravskou židovskou společnost zakořenilo v jejích tradicích a způsobech obživy, popř. ve způsobech zajištění dostatku nápoje vhodného nejen k náboženským účelům. Předpokladem zůstává, že pokud existovala možnost vlastnit úrodné jihomoravské vinice, bylo nasnadě využít tohoto způsobu k získávání vína, které představovalo důležitou součást mnoha náboženských úkonů v judaismu. S rozrůstající se židovskou obcí roste také spotřeba vína, proto se lze domnívat, že zvětšující se nároky a přibývající pracovní síly povedou k obdělávání větší plochy vinic židovskými obyvateli.

Aby získané informace nebyly vytrženy z kontextu moravského prostředí, nabízí se možnost vzít na zřetel také jiné židovské komunity, které žijí ve velkých vinařských obcích. Vzhledem k vývoji vinařství na jižní Moravě bychom měli vzít v úvahu města s podobnou rohlohou vinic a vývojem vinařství v 16. a 17. století. Pohybujeme-li se na území jižní Moravy, mohly bychom mluvit o několika oblastech.⁶ Pokud bychom měli vyhodnotit, které židovské obce ve sledovaném období nebo alespoň v jeho první části, protože v druhé polovině 17. století se Mikulov stává nejpočetnější židovskou komunitou na Moravě, dosahovaly srovnatelného počtu členů a podobných podmínek

⁵ Pokorný, P.: Tradiční vinařství na Moravě. s. 15.

⁶ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. s. 87.

existence židovské komunity⁷, připadají v úvahu dvě města – Strážnice a Bzenec, která se stanou předmětem komparace v dané problematice.

K získání prvotních informací je potřeba studia literatury, které bude zaměřeno především na literaturu faktu zabývající se dějinami Židů v Mikulově, potažmo také na Moravě, které jsou zdrojem přehledových informací. Do druhé skupiny studované literatury se zařazují publikace týkající se dějin vinohradnictví a vinařství a jejich praktické stránky.

Dějínám mikulovské židovské obce a Mikulova se už od počátku 20. století věnovalo mnoho autorů, jejichž díla při zpracování této diplomové práce nesmí být opomenuta. V první řadě je potřeba zmínit rozsáhlou publikaci Huga Golda *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart* vydanou v roce 1929. V knize najdeme úseky věnované obecným dějinám moravských Židů, ale pozornost je především zaměřena na historii jednotlivých židovských obcí. Dějiny mikulovské židovské obce popsal na dvaceti šesti stránkách Bruno Mauritz Trapp.⁸ Ve třicátých letech vyšla monografie od Theodora Seiferta⁹ vztahující se k dějinám města Mikulov, která kromě dějinného přehledu čtenáři nabízí také prepisy konkrétních listin a pramenů. Ke stěžejním pracím, které se věnují dějinám moravských Židů, bude také patřit dosud nevydaná disertační práce Helmuta Teufela¹⁰, která předkládá velmi podrobný popis o politických, hospodářských a sociálních dějinách Židů na Moravě v období bředbělohorském.

Dílčími studii přispívá k odkrytí dějin mikulovských i moravských Židů obecně Pavel Kocman, jehož práce nalezneme na stránkách různých sborníků¹¹, významným počinem v této věci je text s názvem *Židé v Mikulově*, který je součástí

⁷ Viz dějiny jednotlivých obcí: Gold, Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn 1929.

⁸ Trapp, B. M.: *Geschichte der Juden in Nikolsburg*. In: Gold, Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn 1929. s. 417 – 443.

⁹ Seifert, T. R.: *Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild*. Nikolsburg 1937.

¹⁰ Teufel, H.: *Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620)*. Erlangen 1971.

¹¹ Například: *Židé na Moravě podle lánových rejstříků, Židé a Morava 8*. Sborník z konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 7. listopadu 2001, Kroměříž 2002. s. 7–28; *Moravští židé a křesťanská justice v 16. a 17. století, Jižní Morava*, roč. 39, 2003. s. 7–19; *Kardinál Ditrichštejn a židé*. In: Kordiovský, E. – Svoboda, M. eds.: *Kardinál František Ditrichštejn a jeho doba. XXIX. Mikulovské sympozium 2006*, Brno 2007. s. 135–147; *Sonda do výroby lihu na mikulovském panství ve 2. polovině 17. století (Židovští vinopalníci v Mikulově a Pouzdřanech)*. 1. část, *Jižní Morava*, roč. 45, 2009. s. 39–61; *dokončení, Jižní Morava*, roč. 46, 2010. s. 101–124; *Daňové zatížení moravských židů v 16. a 17. století, Židé a Morava 15*. Sborník příspěvků přednesených na konferenci konané v muzeu Kroměřížska dne 5. listopadu 2008, Kroměříž 2009. s. 7–25.

poměrně nové publikace o dějinách Mikulova.¹² Bez povšimutí nesmí zůstat ani studie Marie Buňatové¹³, která se zaměřuje na dějiny mikulovských Židů v letech 1560 až 1620. Mimo archiválií dostupných v českých archivech, přispívá k doplnění a rozšíření vědomostí o dosud neprobádané informace z písemných pramenů rakouské provenience, popř. archiválií uložených v rakouských archivech.

V posledku je nutno k tomuto tématu zmínit také monografii o Židech v Mikulově od autorky Soni Nezhodové¹⁴, která se snaží nejen o přehled historických událostí, chce také uchopit život mikulovských Židů ze všech stran, ať už se v jednotlivých kapitolách věnuje školství, nadacím a spolkům, rabínům a jinému.¹⁵

Narozdíl od zmíněných publikací a studií se ve své práci zaměřím na celkový kontext, kde se pokusím scelit informace čistě k dějinám Židů a moravskému vinařství tak, abychom získali přehledný obraz této dosud pouze zevrubně probádané problematiky. Přírozenou součástí práce se tak stává potřeba důkladného sběru a zpracování archivních materiálů. Stěžejním zdrojem archiválií bude bezesporu Moravské zemské muzeum a fondy vztahující se k danému tématu. Nejvíce informací poskytne fond F 18 Hlavní registartura Ditrichštejnů v Mikulově, jiné fondy nabízejí pouze jednotlivosti. Velmi nápomocný pro tuto práci je projekt „Bohemia, Moravia et Silesia Judaica“, v rámci kterého řešitelé soustřeďují, tedy vyhledávají, přepisují a zveřejňují písemné paměny k dějinám Židů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku z období 1520 – 1670. Podílí se na něm mj. i již zmínění Pavel Kocman, Marie Buňatová nebo Helmut Teufel. Díky tomuto projektu jsou na webových stránkách¹⁶ k dispozici desítky archiválií z různých českých archivů, které slouží badatelům ke zjednodušení jejich práce.

Tato práce bude kvůli tematickému rozdělení členěna na tři hlavní úseky. V první kapitole se budu věnovat problematice vinohradů, jejich vlastnictví, potřebám právního zajištění a v neposlední řadě také dějinám vinohradnictví na Moravě a v Mikulově samotném. Stěžejní část ovšem bude zacílena na mikulovské židovské

¹² Kocman, P.: Židé v Mikulově. In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov: dějiny českých, moravských a slezských měst. Praha: NLN 2013. s. 269 – 299.

¹³ Buňatová, M.: Die Nikolsburger Juden 1560 bis 1620. Wirtschaftliche Prosperität unter adeligem Schutz. In: Hödl, S. - Rauscher, P. – Staudinger, B. (Hrsg.): Hofjuden und Landjuden: Jüdisches Leben in der Frühen Neuzeit. Berlin–Wien: Philo 2004. s. 333-361.

¹⁴ Nezhodová, S.: Židovský Mikulov. Brno: Maticе moravská 2006.

¹⁵ Blíže v recenzi: Kocman, P.: Soňa Nezhodová, Židovský Mikulov, Brno 2006. *Judaica Bohemiae*, XLIV, 2009. s. 127–134.

¹⁶ <http://bmsj.eu/>

majitele vinic. Zaměříme se na majetkoprávní vztahy nejen Židů jako samostatně stojících jednotek v právním a politickém prostředí, nýbrž je důležité zasadit je do kontextu situace v celé majoritní společnosti.

V druhé a třetí kapitole se stane hlavním tématem víno jako produkt získaný z révy vinné. Nejprve se budu věnovat tématu získávání tohoto nápoje a obchodu s ním v kontextu závislosti na zemských a vrchnostenských privilegiích. Třetí kapitola bude zaměřena na víno jako součást náboženského života Židů, přičemž důraz bude kladen na problematiku košer vína.

1. Vinohrady a vinohradnictví – dějiny, vlastnictví, právní zvyklosti

1.1. Vymezení pojmů a majetkoprávní vztahy a právní základy

Než se začneme věnovat konkrétnímu druhu majetku, považuji za důležité objasnit základní pojmy, které se budou v průběhu textu objevovat, týkající se rozdělení a vlastnictví půdy. Majetkoprávní vztahy prošly v minulosti řadou podstatných změn, které korespondovaly s historickým státoprávním vývojem. Ve sledovaném období 16. a 17. století panuje v českém státě feudální nebo-li lenní systém.¹⁷ V lenních vztazích vystupují dvě základní skupiny lidí, skuteční vlastníci majetku/půdy (senioři) a ti, kterým je půda propůjčena k užívání (vazalové). K seniorům se řadí panovník nebo místní šlechta, základ tvořila skutečnost, že šlechta musela mít dříve své majetky zapsány v zemských deskách. Než tato možnost existovala, byla i místní vrchnost pouhým vazalem panovníka, která své statky od něj obdržela v léno, které se postupem času vyvinulo ve vlastnictví. Vlastnické právo opravňuje majitele k volnému nakládání s majetkem, může jej koupit, prodat, zdědit, zastavit etc.¹⁸

Půda, kterou vrchnost vlastnila, se rozdělovala na dvě části – na dominikál a rustikál. Dominikální půda byla taková, kterou feudál obdělával ve vlastní režii, ve skutečnosti na ní ale robovali poddaní nebo pracovaly námezdní síly. Rustikální půda byla k dispozici poddaným, kterým byla vrchností propůjčena nebo-li pronajmuta k užívání – k hospodaření a výdělku. K půdě jako takové neměl poddaný žádná dispoziční práva, jednalo se tak o držbu nesvobodnou. Podle německého práva byla držba dědičná, což se jevilo pro poddaného jako mnohem výhodnější než původní české právo, které neobsahovalo statut dědičné držby.¹⁹ Jediné omezení v dědičnosti představoval zákaz dělení pozemků, což znamenalo, že půdu otec nemohl rozdělit rovnoměrně mezi více synů, ale celou ji získal jeden z nich, přičemž těm ostatním musel jejich podíly vyplatit. Právo dědičnosti tak v praxi přineslo velkou změnu, původně mohla být sedlákově půda vrchností kdykoliv odebrána a sedlák tak neměl motivaci

¹⁷ Jirásek, J.: Moravský venkov před Bílou horou: Postavení poddaných a hospodaření feudálů. In: Časopis moravského musea, 1963. s. 85 – 92.

¹⁸ Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. s. 45 – 47.

¹⁹ Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. s. 129/130.

k řádnému obdělávání svěřené půdy, zatímco podle pozdějšího německého práva, bylo sedlákům zajištěno, že po jejich smrti mohou na stejné půdě pracovat i jejich potomci. I když nebyla půda ve vlastnictví poddaného, stále to pro něj bylo výhodné, protože vlastnická práva měl k části z jeho výdělku.²⁰

Mimo tyto vztahy pak vystupuje vlastnictví vinohradů, které do jisté míry měly status svobodné půdy. Práva k takovým pozemkům byla mnohem větší než k obyčejné polnohospodářské půdě. „Jako svobodná půda byly vinice dostupné každému, kdo měl po ruce potřebné množství finančních prostředků na jejich koupi.“²¹ S vinohradem mohl jeho vlastník nakládat volně podle svého uvážení, mohl jej prodat a koupit bez jakéhokoliv omezení, mohl jej zastavit a poskytnout jím záruku na vrácení půjčky, protože vinice platily jako hodnotný a hlavně výnosný artikl, popřípadě jej mohl použít k umoření dluhu, který splatil převedením vinohradu na věřitele nebo se vinohrad prodal a část z utržených peněz se vrátila věřiteli.²²

Přesto ani tento typ vlastnictví ještě není podobný tomu dnešnímu, neboť i přestože s vinohradem může „vlastník“ volně nakládat, ve většině moravských horenských práv, o kterých bude podrobně ještě psáno, se uvádí a uznává, že skutečným pánem viničních hor je Jeho Milost markrabě moravský, popř. panovník nebo církevní nebo místní feudál, jako v případě mikulovského práva, kde se dává na vědomost, „daß, der Wohlgeborne Herr Herr Adam v. Dietrichstein, Freiherr zu Hollenburg, Finkenstein und Talberg, Herr auf Nikolsburg, Erbschenk in Kärnten und der Rom. Kais. May. geheimer Rat und Oberster Hofmeister etc. Unser gnädiger und gebietender Herr, aller Weingarten Gebirg der ganzen Herrschaft Nikolsburg gehörig“²³. Další specifické omezení v rámci vlastnických práv k vinohradům představuje propadnutí vinohradů, které mohlo nastat, jestliže vinař vinici zanedbával a řádně ji po určitou dobu neobdělával. Vinohrad tak mohl propadnout gruntovnímu pánu nebo jej mohl prodat horenský soud. Stejně tak to mohlo potkat i nedbalého mikulovského vinohradníka, protože bylo psáno, že „wer einen gebauten Weingarten von notswegen oder sonst öd liegen ließ und das 3 Jahr lang tät, so mag sich der Bergmeister des Grunds unterwinden.“²⁴

²⁰ Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. s. 128 – 131.

²¹ Frolec, V.: Jihomoravské vinohradnictví. s. 82.

²² Frolec, V.: Jihomoravské vinohradnictví. s. 81/82.

²³ Přepis mikulovského horenského práva je k dispozici: Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 73.

²⁴ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 76.

Pochopení složité problematiky vlastnictví vinohradů neulehčuje ani dosud vydaná literatura zabývající se vinohradnictvím a jeho historií, neboť mnoho autorů příliš nerozlišuje mezi pojmy držba a vlastnictví v souvislosti s vinohrady. Bývají často používány jako synonyma bez většího či menšího důrazu na jejich význam. Nabízí se také možnost, že je třeba skutečně rozlišovat mezi držbou a vlastnictvím vinice, což ovšem nebylo nikde lépe popsáno. V tomto případě bych jako jediné možné vysvětlení viděla, že vrchnost sama s prodejem udělila míru svobod, což by znamenalo, že ne na všechny by se automaticky vztahovaly svobody prodeje, koupě apod, a tím určila také míru vlastnictví. Už Nosek uvádí, že „mnozí takoví majetníci, ač ne vždy a všichni, nabyli od gruntovních pánů svobody, že místo desátku vinného dávali jistý roční plat, že zakoupený vinohrad mohli prodati, poručiti, darovati aneb vyměnit, ..., že poslední vůli svou o vinicích vložiti směli do register aneb zapsati do nich spolek mezi manžely do živnosti, což domácím dovoleno nebylo“²⁵.

Poddaný, který měl půdu v držbě, zaujímal pozici účastníka lenního vztahu a musel počítat s určitými povinnostmi, které se k ní vázaly, musel vrchnosti odvádět pozemkovou rentu třemi způsoby – penězi, naturáliemi a robotou. Dvakrát do roka se lennímu pánovi platil pozemkový úrok, výše poplatku v penězích závisela na kvalitě a rozloze držené půdy a navíc na každém panství se jeho výše stanovovala jinak. Vlastnictví vinohradů ovšem také nebylo bezplatné. Poté, co vinař odkoupil vinici, odváděl rovněž několi druhů dávek zeměpánovi nebo gruntovnímu pánovi. Prostudovaná literatura ani v této věci nenabízí jasné rozdělení a definici konkrétních poplatků. V přehledu se setkáme s informací, že vinaři platili z vinice desátek a perkrecht.²⁶

Jinde se dokonce dovídáme, že „držitelé vinic odváděli každoročně dva druhy naturální renty. Byla to daň z půdy (perkrecht) a desátý díl úrody hroznů (desátek). Desátek měl u každé vrchnosti různou hodnotu, také perkrecht býval různý – na Moravě se odvádělo obvykle jedno vědro moštu nebo vína (56,6 litrů)“²⁷. V další publikaci se ovšem píše o platbě třetí – perkzinsu: „kromě činže odváděli však držitelé vinohradů v Sedleci z každé vinice čtvrtinu perkrechtu; v Perné, odkud plynul i vinný desátek, byl

²⁵ Nosek, F.: Proměny na právě horenském. In: Selský archiv, roč. 8, 1909. s. 27.

²⁶ Frolec, V.: Jímoravské vinohradnictví. s. 82.

²⁷ Pokorný, P.: Tradiční vinařství na Moravě. s. 31.

však perkrecht jedinou dávkou z obou vinohradních hor po Purgmanicích²⁸. Jestliže budeme uvažovat, že pozemková daň perkrecht, byla skutečně naturální dávkou, perkzins jako jediný představoval odvod v penězích, je tedy potřeba zdůraznit, že ani jedna platba nebyla nejspíš povinná natolik, že by ji vrchnost nemohla zrušit. Potom se setkáváme se skutečností, že v některých vinařských obcích odváděli jen jeden druh poplatků, jinde museli všechny tři.

V případě Mikulova o poplatcích svědčí horenské právo z roku 1586, o kterém bude blíže ještě psáno. Podle něj měli odvádět každý rok majitelé vinic Bergzins, a sice osm dní před zahájením vinobraní, kdo by tak neučinil, zaplatí vrchnosti pokutu 6 šilinků a perkmistovi 12 feniků²⁹, později se termín ustálil na svátek sv. Martina³⁰. Že tomu tak skutečně bylo, potvrdí doklady jednak v urbářích, které sice vznikly ještě před sepsáním horenského práva, ale to bylo většinou sepsáno právě z již zažitých zvyklostí v dané obci. O platbě pozemkové činže (Bergzinsu) vydávají svědectví také horenské knihy pro město Mikulov z druhé poloviny 17. století.³¹

Díky oběma těmto pramenům můžeme vidět, že výše perkzinsu dosahovala v každé viniční trati³² jiné výše. Nejdražší byly vinice v trati Undern Maxmillianberg, kde jeden viertel/jedna čtvrtina vinohradu vyšla na 1 zlatý a 30 krejcarů ročně. Vinice o rozloze jedné čtvrtiny v tratích Langen Satzen, Auf den Stain, Thuralten, Diettel Stainer a Auf der Haidt vyžadovaly platbu 1 zlatý. V tratích Alten Mitter Satzen, Mittern Nayberg, Pöckhen, Ploiern, Khienbergen se platilo 45 krejcarů. Dále následovaly už levnější tratě jako Obern Laimgrieb, kde majitel odvedl za jednu čtvrtinu 30 krejcarů, v Altenperg a Obern Altenperg odvedl 26 krejcarů a 2 denáry, v domácích vinohradech nebo-li v Hinter Kratzer 17 kr. 2 d., v Jungen Altern Perg 12 kr. 2 d., v Gunalten, Obern Hoffsteden, Mittern Hoffsteden a Undern Hoffsteden 9 krejcarů a 1 putschandel.³³

Důvodů pro tyto rozdíly mohlo být hned několik. Jedním z nejdůležitějších faktorů, který se odráží na kvalitě hroznů a vína představuje půda, na které je vinice

²⁸ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. s. 85.

²⁹ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 74.

³⁰ Srv. viz http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

³¹ MZA, F 18, karta 1210, inv. č. 7549; F18, inv. č. 6831 dostupné na: http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

³² Ke vinařské obci přísluší okolní pozemky osázené vinohrady. Podle starých zvyklostí byly jednotlivé úseky pojmenovány. Tyto úseky jsou označovány jako viniční tratě, např. viniční trať Langen Sätzen, viniční trať Alten Perg etc. Ve viniční trati se nachází pásy jednotlivých vinic, které mají svého vlastníka.

³³ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

vysázena, tak se rozlišuje kvalita půdy podle toho, jestli se jedná o černozem nebo hnědozem, jestli je jílovitá, vápenatá, písčitá, kamenitá apod.³⁴ Možným určovatelem výše platby mohla být rovněž poloha, pokud se vinohrady nacházely na kopci, neboť na jižních svazích hrozny lépe dozrávají do vyšší cukernatosti a kvality, než třeba hrozny vypěstované na svazích stočených k severu. A v neposlední řadě mohla jistou roli hrát také vzdálenost a dostupnost vinohradu, takže majitelé vzdálených vinic by případně mohli platit méně než ti, kteří mají svou vinici v blízkosti města.

V roce 1613 vydal kardinál Ditrichštejn dekret³⁵, v němž mj. stanovuje, že výše perkzinsu má na věčné zůstat zachována a nikdo z jeho nástupců jej nesmí zvýšit, což potvrzují také jeho nástupci pro již vysazené vinohrady, ale i pro nově založené.³⁶ Že toto nařízení bylo skutečně dodržováno, můžeme ověřit na cenách v urbáři z roku 1560 a v horenských knihách z druhé poloviny 17. století, kde se např. částky v tratích Mittern Sätzen, Altenperg nebo Obern Leimgrub, kde vlastnili vinice i Židé, naprosto shodují. Pouze v jednom záznamu z roku 1672 najdeme u Žida Mändla Isaca požadavek na zaplacení činže 30 krejcarů z jedné osminy v trati Pöcken, který se oproti předešlým 22 krejcarům a 2 denárům nepatrně zvýšil.³⁷ Záznamy pro následující roky až do 1682 chybí, tak nemůžeme s přesností určit, jak dlouho byl tento zvýšený poplatek vymáhán.

Druhým způsobem placení za drženou půdu byl odvod v naturáliích, ale ani ten nebyl přesně stanoven a podobně jako peněžní úrok, odvisel od kvality a rozlohy pozemků. Nejčastěji k naturálním dávkám patřily produkty domácího hospodářství, nejvíce to bylo určité množství slepic, vajec nebo obilí. Dokonce ani vlastníci vinohradů nebyli ušetřeni od podobných dávek. Z vlastnictví vinohradů se odváděl již zmíněný desátek, tedy desátý díl z úrody hroznů, který putoval k vrchnosti v podobě vína nebo moštu. Po sklizni se tedy hrozny musely nejdříve řádně vylisovat a až z konečného množství hroznové šťávy nebo rmutu se odměřoval desátek. Ne všichni vinaři ovšem byli poctiví, tak se stávalo, že se někteří snažili zamlčovat skutečné množství vylisované šťávy nebo se snažili skrývat sklizené hrozny.

Proto se na některých panstvích vrchnost rozhodla, učinit k tomu jistá opatření. Po vinobraní si vinaři nevezli hrozny domů, ale museli je zpracovávat ve

³⁴ O důležitosti přírodních podmínek a rozdělení půdy jižní Moravy podle bonity: Frolec, V.: Jímoravské vinohrdnictví. s. 15/16.

³⁵ Přepis listiny: Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 84 – 86.

³⁶ Přepis listin Maxmiliána Ditrichštejna z roku 1649 a Leopolda Ditrichštejna z roku 1701: Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 86/87 a 88 - 90.

³⁷ MZA, F 18, kart. 1210, inv. č. 7549.

vinohradnických boudách přímo ve vinohradech, protože bylo potřeba ohlídat, aby vinař přiznal veškerou úrodu. Na správnost počtů a případné zamlčování nebo nedostatečné vylisování dohlížel horný, až byl desátek odměřen a odveden, teprve pak si zpracovanou tekutinu mohl majitel odvést domů.³⁸ Pokud se i přesto někomu povedlo opravdové množství moštu zatajit a přišlo se na to, byl spravedlivě potrestán podle horenského práva.

V některých případech bychom do této kategorie mohli zařadit i již zmiňovaný perkrecht. Také horenské právo pro Mikulov nařizuje, „daß ein jeder Pfarrherr allhier zu Nikolsburg das Bergrecht von unteren, kurzen, langen, mittlern und obern Satzen und keinem andern Weingartbirg je von $\frac{1}{4}$ Weingarten ein Viertel Most und von einem Achtel $\frac{1}{8}$ Most, und das von dem Gebirg, wie von altersher nehmen soll“³⁹.

Jestli i Židé měli faráři perkrecht odvádět je momentálně těžko dohledatelné, protože nám chybějí záznamy o odvedeném perkrechtu, ale nutno podotknout, že v seznamech majitelů vinic z nejbližšího možného roku, tj. 1574, žádní Židé uvedeni nebyli. Možná že v době, kdy se perkrecht odváděl faráři, Židé tuto povinnost neměli, protože vinice tehdy nevladli.

V následujícím období by se mikulovských vinařů už perkrecht neměl týkat, protože je kardinál Ditrichštěj od jeho odvádění měl osvobodit, o čemž nás informuje privilegium potvrzené Leopoldem Ditrichštějmem v roce 1701, který přesně uvádí, že „Ihro Eminenz Herr Cardinal Alle zur Statt Nicolspurg gehörige Weingarten von dem Zehend undt Bergrecht befreyet“⁴⁰, a on v té tradici bude pokračovat. Dovídáme se tedy o tom, že dříve byly vedle perkzinsu odváděny skutečně ještě dva druhy dávek, desátek a perkrecht, o kterých se autoři článku o mikulovském vinařství domnívají, že viniční desátek a perkrecht jsou jeden a ten samý poplatek.⁴¹ V tomto případě se ovšem setkáváme s rozporem, protože v horenské knize pro rok 1651, se u některých vinic doslovně uvádí, které budou perkrecht odvádět a které ne, např. u vinice Haschmana Lassara, která zaujímá dvě čtvrtiny, je psáno, „daß ehr den Ih[r] G[naden] h[errn]probsten, pergrecht schuldig verbleibe“⁴².

³⁸ Frolec, V.: Jihomoravské vinohradnictví. s. 98.

³⁹ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 74.

⁴⁰ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 89.

⁴¹ Pazderková, D. – Pazderka, V.: 800 let slávy a úpadku mikulovského vinařství. In: Vinohrad, 5, 1973. s. 112.

⁴² http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

Třetí druh pozemkové renty zaujímal robotu, která se měnila hlavně v závislosti na velikosti dominikální půdy. „Ještě počátkem 16. století, tedy v době, kdy se feudálové ještě dostatečně nevěnovali režijnímu podnikání, měly pro ně větší význam peněžní a naturální platy než robotu. Teprve s rozvojem vrchnostenského hospodaření, se zakládáním dvorů, pivovarů a jiných režijních podniků se měnily poddanské robotní povinnosti.“⁴³ Robotu mohla být buď pravidelná, každý měl předepsáno kolik dní musí odpracovat na panském, nebo příležitostná, kdy vrchnost mohla využívat poddané v náročných obdobích jako byly senoseče, žně, mlácení obilí nebo vinobraní. Práce ve vinohradech nebyla sice příliš vázaná na robotní povinnosti, do vinohradů si vrchnost najímala spíše námezdní síly, aby se v rozhodujících částech roku starali o vinice odborníci nebo lidé, kteří práci na vinohradě lépe rozumí, robotníci vykonávali jen běžné a méně náročné práce.⁴⁴

Mezi nepřilíš náročné práce ve vinohradech se řadila samotná sklizeň, která nebyla závislá na znalostech nebo pílí robotníků, přesto bylo zapotřebí zajistit dostatečný počet sběračů. V obcích, kde bylo panských vinic více, robotovali poddaní i na nich. Pro obec Bzenec máme doklad o tom, že určitý druh roboty ve vinici museli vykonávat také Židé. Podle urbáře z roku 1604 bylo Židům uloženo, že po vinobraní, bude-li potřeba, mají jít pomoci snášet víno do sklepů. Při prodeji nebo šenku mají zase pomoci sudy ze sklepů vynášet. Mohou se ovšem této práci vyhnout, pokud si za sebe seženou náhradu a zaplatí jí. Navíc mají v průběhu roku, pokud budou zavolání, jít do vinohradů pomoci kopat za 3 krejcary na den.⁴⁵

Za samotné vlastnictví vinic vrchnost nevyžadovala tento způsob dávek, robotu se tak nestala jednou z povinností majitelů vinohradů, tedy ani v tomto případě židovští vinaři nemuseli vykonávat robotu, která se vztahovala k vlastnictví vinohradu. Přesto se i pro Židy v Mikulově našel její vhodný ekvivalent, často totiž měli židovští obyvatelé poddanských měst své robotní povinnosti z různých důvodů – za právo se v poddanském městě usadit, za ochranu, za právo mít vlastního rychtáře, rabína, synagogu, školu etc. Podle mikulovského urbáře z roku 1560 museli Židé robotovat 40

⁴³ Jirásek, J.: Moravský venkov před Bílou horou III: Sociální diferenciacie vesnice a postavení poddaných. In: Časopis moravského muzea, 1964. s. 89.

⁴⁴ Jirásek, J.: Moravský venkov před Bílou horou, III. Sociální diferenciacie vesnice a postavení poddaných. In: Časopis moravského muzea. 1964. s. 89 – 101.

⁴⁵ Hanák, J.: Paměti města Bzence. s. 32.

dní, polovinu s koňmi za 5 bílých grošů a polovinu pěšky za 2 bílé groše.⁴⁶ O 14 let později, už Židé neměli stanoveny, kolik jak dlouho se musí na robotě podílet. V urbáři bylo uvedeno, že musí robotovat podle potřeby, až budou povoláni.⁴⁷ Později se také stávalo, že Židé už nemuseli vykonávat klasické zemědělské práce jako ostatní poddaní, protože se z ní často mohli vykoupit a robotu nahradila reluce. Mikulovští toto privilegium obdrželi od Adama Dietrichštejna, které v roce 1591 potvrdil jeho syn Maxmilián z Ditrichštejna⁴⁸, a v roce 1612 je osvobodil od všech robot kardinál František z Ditrichštejna za 300 zlatých ročně.⁴⁹

Službě vrchnosti se ale nevyhli úplně, protože byli pověřeni úlohami jiného typu. Mikulovští Židé např. doručovali korespondenci (z čehož je také privilegium v roce 1591 osvobodil Maxmilián z Ditrichštejna za roční poplatek 50 zlatých⁵⁰), měli strážní službu společně s křesťany, v těžkých dobách měli zajistit stravu a pití pro robotující a měli poskytovat vrchnosti koně v případě potřeby např. při svozu desátků.⁵¹ Jen pro srovnání je možné uvést, nakolik museli robotovat strážníci Židé v době, kdy mikulovští už téměř za vše odváděli pouze finanční částky. Ještě v urbáři z roku 1617 nalezneme zmínku o tom, že Židé ve Strážnici musí pánům měnit velké mince za malé, musí měřit obilí a vykonávat různé práce ve mlýně⁵², když je potřeba, musí drhnout chmel na panské chmelnici, musí nosit klády na pilu, sbírat žaludy nebo odebírat střiženou vlnu z panských ovcí a ukládat ji do pytlů.⁵³

Míra úkonů, které museli Židé vykonávat v těchto dvou komunitách je nesrovnatelná, u mikulovských Židů se do značné míry podepsala mírová a prožidovská politika kardinála Františka Ditrichštejna, který Židům jejich podmínky k žití v Mikulově svými privilegii podstatně změnil a dá se říci, že i vylepšil, alespoň pokud měla obec dostatečné finanční prostředky na zaplacení těchto osvobození. Rozhodně jej nemůžeme ale označit za tvůrce veškerých svobod, kardinál František spíše jen

⁴⁶ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2133; Nezhodová, S.: Židovský Mikulov. s 33.

⁴⁷ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2135

⁴⁸ Původní privilegium Adama z Ditrichštejna se nedochovalo, jen v potvrzení Maxmiliána. Kocman, P.: Židé v Mikulově. s 276, 379.

⁴⁹ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2171.

⁵⁰ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2131.

⁵¹ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2171.

⁵² „Povinni jsou obilí všelijaké, tolikéž tlučí, prach, kaše, slady na hromadách přeměřovati, přemýtatí a ze mlejnu strážnického z škrichův vyměřovati a odnáseti tak mnoho a často, pokudž by toho potřeba ukazovala, též obilí ciditi, mouku v měších na vůz nositi a na zámku vozů zase znášeti.“ Pajer, J.: Urbář panství Strážnice z roku 1617 I. s. 65.

⁵³ Pajer, J.: Urbář panství Strážnice z roku 1617 I. s. 65.

pokračoval v trendu předchozích ditrichštejnských majitelů Mikulova, jak už ostatně bylo zmíněno výše.

Dalším způsobem, jak poddané k sobě více připoutat, byly tzv. přídatné platy. Každá vrchnost vyžadovala jiný druh, v jiném určitém rozsahu. Jednalo se o mimořádné peněžní nebo naturální výdaje, popř. různé povinnosti. Mezi ty nejčastější se řadí speciální plat za odúmrt', pronájem luk a lesů nebo vykonávání strážní služby, kterou mohla nahradit peněžní platba, a jiné méně časté.⁵⁴ Do této kategorie bychom mohli zahrnout i některé druhy prací vykonávané Židy, které jsou zmíněny už v předešlé kategorii o robotě, např. strážní funkce, doručování dopisů etc.

Závaznými se staly také povinné odběry vrchnostenských produktů, které platily jen na území zdejšího panství a do sousedních tak už nezasahovaly. Nejznámější a nejrozšířenější povinností byl odběr piva nebo v rybníkářské oblasti odběr ryb. Na jižní Moravě bylo obvyklé zařadit mezi tyto přídatné platy také obecní povinnost odběru určitého množství vína z vrchnostenských sklepů. Protože většinou místní usedlíci vlastnili své vinice a měli tedy svého vína dostatek, nahrazovali tuto povinnost opět peněžní variantou⁵⁵, která jediná byla přijatelná pro židovské obyvatelstvo, které mohlo konzumovat jen víno vlašské výroby – košer víno. Např. Židé ve Strážnici měli původně povinnost odebrat a vyšenkovat 3 bečky panského vína, později ale získali svolení uzavřít smlouvu se strážnickými měšťany a převést povinnost na ně, kteří by tak učinili místo nich. Takové privilegium Židy ovšem nevyšlo levně, každý rok museli vrchnosti zaplatit ve svátek sv. Jiří 3 zlaté a 6 grošů a to samé na sv. Václava.⁵⁶

Vraťme se ale obecně k pozemkovému vlastnictví a zemědělství v řadách Židů. Do kterékoliv literatury o Židech, židovských dějinách a kultuře se podíváme, nalezneme dvě základní a zároveň stěžejní informace, a sice že od dob středověku (přesněji od lateránských koncilů) Židé nesměli vlastnit pozemky a nesměli se věnovat zemědělství.⁵⁷ Tato nařízení vycházela z církevní interpretace škodlivosti židovské a podřazenosti židovského lidu, který se v žádném případě nesmí stát výše postaveným, než je křesťan. Proto jim bylo vyčleněno místo v oblasti, která byla naopak zakázána

⁵⁴ Jirásek, J.: Moravský venkov před Bílou horou III: Sociální diferenciacie vesnice a postavení poddaných. In: Časopis moravského musea, 1964. s. 101 – 104.

⁵⁵ Jirásek, J.: Moravský venkov před Bílou horou III: Sociální diferenciacie vesnice a postavení poddaných. In: Časopis moravského musea, 1964. s. 103.

⁵⁶ Pajer, J.: Urbář panství Strážnice z roku 1617 I. s. 16.

⁵⁷ např.: Pěkný, T.: Historie Židů v Čechách a na Moravě. s. 20; Hložek, J.: Židé na Moravě. s. 12.

„zbožným a spravedlivým“ křesťanům.⁵⁸ Heinrich Flesch také píše, že ve středověku a v pozdějších staletích byli Židé přinuceni nebo dotlačeni k tomu, aby se zabývali pouze obchodem, a všechny ostatní oblasti činnosti jim byly zapovězeny.⁵⁹ Podrobněji tuto problematiku rozebírá ve své práci Hieronymus Scari, který uvádí, že podle starých nařízení bylo Židům zapovězeno vlastnit nemovitosti s určitými výjimkami, mezi něž ovšem nepatřila půda nebo vinohrady konkrétně, ale šlo o židovské domy za určitých splněných podmínek, o palírny a synagogální křesla. Po Obnoveném zřízení zemském Židé nesměli vlastnit žádné nemotivé věci a nesměli si je ani dát zapsat do pozemkových knih.⁶⁰ Dostupné prameny ovšem ukazují, že praxe byla poněkud odlišná, než jak hovoří zákony.

První židovští majitelé pozemků na Moravě se dle dochovaných pramenů objevují už v roce 1479, tehdy vlastnili Židé z Pohořelic půdu, kterou vlastnoručně obdělávali.⁶¹ I když tento případ můžeme pro 15. století vnímat jako čestnou výjimku, v 16. a 17. století se takových objevuje podstatně více. Rozsáhlý výčet židovských vlastníků pozemků vypracoval Helmut Teufel nejdříve ve své disertační práci a později v článku věnovaném přímo židovským vinařům. Není předmětem této práce, reprodukovat celé jeho poznatky a uvádět výčet vlastníků, ale je nutno podotknout, že ani během jeho důkladné badatelské práce a podrobné analýzy, nepřišel s jasností na důvod, proč a za jakých okolností vlastně Židé v tom prvotním zmiňovaném období k půdě a zemědělským pozemkům přišli. Nicméně se domnívá, že část těch pozemků původně sloužila jako záruka půjčky, kterou dlužník nejspíš nebyl schopen splatit, proto byla půda převedena na věřitele, v tomto případě na židovského věřitele. Přesto se nedá tvrdit, že by všechny židovské pozemky pocházely z této transakce. Část měla být odkoupena přímo za účelem obdělávání půdy a získávání vlastních zemědělských produktů, ať už se jednalo o vinice, pole nebo louky.⁶²

⁵⁸ Cohen, M. R.: Pod křížem a pŕlmměsícem: Židé ve středověku. s. 161 – 178.

⁵⁹ Flesch, H.: Urkundliches ŕber jŕdische Handwerker in Mähren. In: Monatsschrift fŕr Geschichte und Wissenschaft des Judentums, Heft 3, 1930. s. 198.

⁶⁰ Scari, Hieronymus: Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k. k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen. s. 107/108; Hlošek, J.: Židé na Moravě. s. 12.

⁶¹ Flesch, H.: Urkundliches ŕber jŕdische Handwerker in Mähren. In: Monatsschrift fŕr Geschichte und Wissenschaft des Judentums, Heft 3, 1930. s. 198; Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 200; Teufel, H.: Of wine growers, vintners and Wine dealers. In: Review of the society for the history of Czechoslovak Jews, Volume 6, 1993-1994. s. 119.

⁶² Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 202/203; Teufel, H.: Of wine growers, vintners and

Podobné informace o tom, že se vinice stávaly zárukou či zástavou půjček, nalezneme také v literatuře zaměřující se na dějiny vinařství, kde se uvádí, že vinice, která byla svobodným majetkem člověka, se mohla z právního hlediska stát zárukou na vrácení půjčky.⁶³ Z druhého pohledu vinice platila za nejvýnosnější kulturu, což dávalo věřiteli jistotu, že mu jeho dluh bude splacen, ať už finanční částkou, kterou dlužník vytěžil z úrody, byl-li dobrý rok, nebo formou kompenzace, čili převedením vinohradu na věřitele v případě nesplacení půjčky ve stanovený termín.

Ovšem nelze ani tuto problematiku vytrhnout z kontextu doby, protože půda, jež se mohla stát zástavou a pak mohla být následně převedena do rukou jiného vlastníka, mohla být pouze ve skutečném vlastnictví – tedy svobodná půda, kterou představovaly vinohrady. Vlastnictví zemědělských pozemků totiž nebylo samozřejmostí ani pro křesťanské obyvatelstvo, které mělo jejich držbu rovněž značně omezenou. Orná půda patřila vrchnosti, kterou poddaným za určité poplatky pronajímala. Proto se do vlastnictví Židů nemohly dostat lány orné půdy z důvodu převedení za nesplacení půjčky. Z logiky věci vyplývá, že takovou půdu si Židé mohli pronajmout pouze u vrchnosti, která se ze snahy nepřijít o výhodného přispěvatele do vrchnostenské pokladny za udělení jistých privilegií uchýlila k nedodržování zaběhnutých zvyklostí a předpisů.

1.2. Vinohradnictví na Moravě

Archeologické nálezy dokládají zatím jen sporadický výskyt vinné révy a vína na Moravě na přelomu letopočtu.⁶⁴ Na základě zpráv antických historiků se usuzuje, že probíhalo rozsáhlé vysazování vinic po celé Evropě, jmenovitě i v Panonii, tedy i v oblasti jižní Moravy, za vlády císaře Marca Aurelia Proba (276-282).⁶⁵ S vlivem christianizace v období Velkomoravské říše a kvůli potřebě vína k mešním účelům se vinná réva pěstovala v úrodných částech jejího území, v této době už můžeme mluvit o

Wine dealers. In: Review of the society for the history of Czechoslovak Jews, Volume 6, 1993-1994. s. 120/121.

⁶³ Frolec, V.: Jihomoravské vinohradnictví. s. 81/82; Pokorný, P.: Tradiční vinařství na Moravě. s. 32.

⁶⁴ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. s. 20.

⁶⁵ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. s. 23.

samostatném vinařství na základě archeologických nálezů vinařského nářadí a různých nádob.⁶⁶

První písemná zmínka o existenci vinic na Moravě pochází z roku 1101, kdy se v zakládací listině benediktýnského kláštera v Třebíči vypočítávají vinice přilehlých vesnic.⁶⁷ Právě nově vznikajícím klášterům ve 12. a 13. století můžeme vděčit za rozkvět vinohradnictví na Moravě, největší podíl na výsadbě nových vinic mají cisterciáti, premonstráti a benediktýni, kteří osazují plochy okolo svých klášterů. Navíc se k nám díky těmto řádům dostávají západní technologie pěstování a zpracování vína z Porýní a Burgundska.⁶⁸

V průběhu 13. století se v celé středovýchodní Evropě prosazuje trend vlastnictví vinohradů měšťany. Na Moravě hrají nejdůležitější roli v rozšíření vinohradnictví měšťané z Brna a Znojma, kteří skupují vinice nejen v okolí města, ale brněnští směřují své zájmy i na jižnější části Moravy, vlastní tak vinohrady na Mikulovsku, Břeclavsku nebo Hustopečsku.⁶⁹

Nabízí se nám dva pohledy na to, proč se měšťané uchýlili k této pro ně dosud neznámé části ekonomiky a zemědělství. Václav Frolec naznačuje, že měšťané chtěli rozšířit své majetky a využívali tak přebytků získaných obchodem nebo řemeslem, zatímco rakouský historik Landsteiner uvádí, že se vinařství prakticky stalo nezbytnou součástí „existenčního základu“ měšťanů, jelikož ani obchod, ani řemeslo tehdy tolik nevynášely.⁷⁰ Měšťané si pak najímají vinaře (vincoura), který dohlíží na správný chod prací ve vinohradech, kterou vykonávají najatí dělníci. Během 14. - 16. století se markatně zvětšila plocha osázená vinnou révou nejen na jižní Moravě, ale vinohrady se začaly vysazovat i ve střední části Moravy v okolí Olomouce, Přerova, Valašského Meziříčí až k Litovli. Během 16. století zažívá vinařství a vinohradnictví neuvěřitelnou konjunkturu, která vyvrcholí na počátku 17. století a je přerušena nadcházejícími válečnými událostmi.

⁶⁶ Pazderková, D. – Pazderka, V.: 800 let slávy a úpadku mikulovského vinařství. In: Vinohrad, 5, 1973. s. 112; Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. s. 16 - 20.

⁶⁷ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. s. 28.

⁶⁸ Pokorný, P.: Tradiční vinařství na Moravě. s. 15-16; Kraus, V.-Foffová, Z.-Vurm, B: Víno napříč staletími. s. 34 - 39.

⁶⁹ Pokorný, P.: Tradiční vinařství na Moravě. s. 16.

⁷⁰ Sr. Frolec, V.: Jímoravské vinohradnictví. Brno: Blok 1984. s. 81; Landsteiner, E.: Weinbau und Gesellschaftstruktur im mährisch – österreichischen Grenzraum (16. – 18. Jahrhundert). In: Opera historica, , roč. 2, 1992. s. 76 – 80.

Protože vlastnictví vinic se ukázalo jako velmi výnosná investice, mnohdy se vinohrady staly nejcennější částí majetku. V době raného novověku se stále častěji setkáváme s tím, že se držba vinohradů neomezuje jen na vybrané skupiny obyvatelstva, ale je vlastní všem vrstvám společnosti. Mezi majitele vinohradů patří tedy nejen šlechta, kláštery, měšťané, ale i rolníci a dokonce i Židé, na něž se zaměřím níže. Nepříliš velcí majitelé pozemků jako podruzi nebo chalupníci dokonce vlastnili větší plochy vinic než velcí majitelé gruntů, kteří se zaměřovali především na polní hospodářství. Naopak tito drobní rolníci, kteří nevlastnili jiné pozemky, měli dostatek času na časově náročné obdělávání vinohradů, které se přitom mohlo stát jejich hlavním zdrojem obživy.⁷¹

Situace vinohradů na jižní Moravě byla ve sledovaném období více než příznivá. I když se během husitských válek výsadba zbrzdila a mnohé stávající vinice byly poškozené nebo úplně zničené, v druhé polovině 15. století se začal oživovat předešlý hospodářský systém. Ve výrazném rozšíření viničních ploch nehraje roli jen klidnější atmosféra, ale i příznivé změny klimatu. Přejídné ale výrazné oteplení v 15. století vytvořilo vhodné podmínky pro obnovu a novou výsadbu vinic. V 16. století tak můžeme mluvit o rozmachu moravských vinohradů, který byl také důsledkem vyšší spotřeby vína a vyšší poptávky po něm⁷².

Nejdůležitějším milníkem ve vývoji vinohradnictví se bezpochyby stává třicetiletá válka. Za celou dobu jejího trvání utrpěly vinohrady značnou újmu, byly drancovány i opouštěny. Válka se krutě podepsala na celém hospodářském systému. Jeho úpadek zapříčinily nejen samotné válečné události a pohyb vojska, ale také podstatný úbytek a chudnutí obyvatelstva, které už nemělo prostředky k časově náročné a finančně nákladné obnově vinic, ale své úsilí věnovalo zajištění základních životních potřeb, např. výstavbě a opravě domů. Vinohrady tak pustly, chátraly a byly rušeny, namísto vinné révy se půda připravovala na polní hospodářství nebo sloužila jako pastviny.

Podle lánových rejstříků bylo pustých vinic 47 559 měřic 4 a půl achtele⁷³, což představuje asi 51% celkové rozlohy moravských vinohradů rozdělených do třech krajů

⁷¹ Frolec, V.: Jímoravské vinohradnictví. Blok. Brno 1984. s. 81-82.

⁷² Kraus, V.-Foffová, Z.-Vurm, B: Víno napříč staletími. s. 34-39.

⁷³ Podle článku prof. Pošvára bylo zjištěno, že v sedmdesátých letech 17. století čítaly na Moravě opuštěné vinice až 86 000 měřic, z celkového počtu 92 294 měřic v roce 1680, což by znamenalo až 93 % pustých vinohradů. Viz Pošvár, J.: Tridsaťročná vojna a moravské vinohradnictví. In: Vinohrad, , č. 1, 1968. s. 7.

– brněnského, hradištského a znojemského. Ovšem kraje nebyly postiženy stejnou měrou. Nejvíce vinohrady utrpěly v brněnském kraji, kde se jednalo až o 60% pustých vinohradů, nejméně pak v kraji uherskohradištském s 25% pustých vinic.⁷⁴ Podle teorie Ericha Landsteinera se vinohradnictví nejvíce rozvíjelo tam, kde se před třicetiletou válkou zaměřovali spíše na polní hospodářství a vinice se tu vysazovaly nově. Zatímco v těch oblastech, kde před válkou bylo již vinohradnictví pevně zakotveno v hospodářském systému, probíhala obnova vinic mnohem pomaleji, např. na Mikulovsku ještě v roce 1750 nepřekročila úroveň z počátku 17. století a někde nebyla dosažena už nikdy.⁷⁵

Z tragédie třicetileté války se moravské vinohrady vzpamatovávaly ještě dalších sto let, jednak kvůli nedostatku pracovních sil a také kvůli mizivým finančním prostředkům. Teprve v polovině 18. století můžeme mluvit o přibližném dosažení předválečné úrovně. V průběhu této doby šlechta přebírá výsadní postavení v oblasti vinařství namísto měšťanů, kteří po třicetileté válce upouštěli od investic do zrušených vinic a zaměřili své snahy spíše na obchod a řemesla.⁷⁶ Naopak šlechta sama přebírá záštitu nad znovuobnovením a novou výsadbou vinohradů, jejíž snahou je opět dosáhnout kvalitního a rentabilního vinařství. „Byli to feudálové, kteří měli zájem na obnově vinic v rámci zvelebení celkového hospodářství; bylo to období utužení nevolnictví, kdy poddaní byli vázáni mnohem větší a přísnější robotou i ve vinohradech, stejně jako v odvádění vinných desátků.“⁷⁷

Jestliže hovoříme o finanční podpoře na obnovu vinohradů má šlechta v tomto případě opravdu nejdůležitější postavení, kladla velký důraz na jejich rozvoj, protože z nich plynuly nemalé zisky, proto dala zakládat vinice na nových nevyčerpaných místech. Ale je nutno přiznat, že hlavní zásluhu měli venkovští obyvatelé, kteří jednak ve vrchnostenských vinohradech robotovali, ale pracovali hlavně na svých rozsáhlých (poddanských) vinicích. Tuto skutečnost dosvědčuje i Josefský katastr z roku 1785, který „zaznamenal na Moravě celkem 29 242,1 ha vinic, z nichž připadalo na dominikál

⁷⁴ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. s. 104/105.

⁷⁵ Landsteiner, E.: Weinbau und Gesellschaftstruktur im mährisch – österreichischen Grenzraum (16. – 18. Jahrhundert). In: Opera historica, , roč. 2, 1992. s. 79.

⁷⁶ Kraus, V.-Foffová, Z.-Vurm, B: Víno napříč staletími. s. 82/83.

⁷⁷ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. S. 106.

1453 jiter a na rustikál 49 403 jiter⁷⁸. Šlechta tedy především tržila z dávek plynoucích z poddanských vinic, staly se pro ni výhodnější než zajišťování obhospodařování vlastních statků.

Šlechta se kromě toho ještě zasazuje za změnu v moravském trendu vinařství, což byl do této doby hlavně důraz na kvantitu, zatímco teď se šlechta snaží obracet ke zkvalitnění vinohradnictví a vinařství. Dovází nové odrůdy, réva se pěstuje tak, aby sice rodila menší množství hroznů, zato více kvalitnějších. Na množství vypěstovaného vína to ale stejně nic nemění, protože vinice se pomalu ale jistě rozšiřují a vrchnost pobírá stále více tzv. desátkového vína. Jedná se o část z úrody z vinic, kterou poddaný vypěstuje, tento díl musí odvést vrchnosti v moštu nebo ve víně. Pro šlechtu tak nastal nový problém, a sice kam uskladnit takové víno a častěji pouze mošt, který je potřeba nejdříve vyškolit. Proto se mnohá šlechtická sídla proměňují a přizpůsobují se tomuto důležitému odvětví zemědělství, obchodu a způsobu vybírání poddanských dávek. Na řadě zámků tak vznikají nové rozlehlé sklepy k uchovávání vína jako např. v Mikulově, ve Valticích, ve Znojmě, ve Bzenci etc.⁷⁹

Tato kapitola ukazuje, jak se moravské vinohradnictví vyvíjelo v závislosti na klimatických podmínkách, historických událostech a majetkoprávních vztazích. Rozloha vinic nebyla ve sledovaném období stejná nebo neměla jen souvislý růstový či klesající trend, nýbrž podlehala vnějším okolnostem. Přesně tak nemůžeme předpokládat, že stejný vývoj se týkal celého území Moravy, stejně jako moravský vývoj nelze srovnávat s tím, který probíhal v Čechách nebo jiných okolních zemích. V další kapitole se proto v rámci daného tématu zaměříme na vinohradnictví v Mikulově a jeho okolí.

1.2.1. Vinohradnictví na Mikulovsku

K prvnímu většímu rozvoji pěstování révy vinné na Mikulovsku dochází pod vlivem středověké německé kolonizace, která na Moravě probíhala od 12. století. Německy mluvící kolonizátoři opouštěli svá předešlá přelidněná sídla a hledali novou

⁷⁸ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. S. 108.

⁷⁹ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. S. 109.

obživu jinde, na dosud neobydlených a neúrodných místech. S příchodem šlechtického rodu Lichtensteinů, který Mikulov obdržel v léno v roce 1249, se začalo město rozrůstat a noví obyvatelé, přicházející z vinařských oblastí německých a rakouských, začali využívat výborných klimatických a půdních podmínek k pěstování vinné révy, kterými celá oblast Pálavy bezpochyby disponuje.

Samotní Lichtensteinové nechávají vysazovat vinice na svazích kopců na Mikulovsku a s rozšířením vinic tu vznikají jednotné viničné hory a dokonce už i viniční tratě.⁸⁰ Dokladem vzkvétajícího vinohradnictví na Mikulovsku je nejstarší dochovaný soupis viničních ploch na Moravě, a sice lichtenštejnský urbář z roku 1414, který ukazuje, nakolik je rozvinuté zemědělství v této oblasti.⁸¹

Mikulovsko, stejně jako jiné oblasti jižní Moravy, bylo zasaženo husitskými válkami, největší nápor se tady odehrával v druhé polovině 20. let 15. století. Rakousko-uhersko-moravské pohraničí bylo ovšem zasaženo také na sklonku 50. a v 60. letech během bojů mezi českým králem Jiřím z Poděbrad a uherským králem Matyášem Korvínem.⁸² Nebyl to ale jistě zásah příliš hluboký, jelikož se z něho vinice vzpamatovávají poměrně rychle, a tak v nadcházejícím století můžeme sledovat konjunkturu mikulovského vinohradnictví, která přetrvává až do dalších velkých válečných událostí v 17. století.

Za rozvoj vinohradnictví a vinařství v Mikulově v 16. století můžeme vděčit příslušníkům náboženského hnutí tzv. habánům nebo-li novokřtěncům, kteří v tomto období přicházeli na nábožensky tolerantní moravská území, aby se zde usadili, obdělávali zemědělskou půdu a věnovali se řemeslům. Habáni byli významnými vinaři, lékaři a lékárníky, ale především prosluli výrobou glazované malované keramiky, jejíž zhotovování se dodnes počítá mezi tradiční lidová rukodělná řemesla a která se dodnes nazývá habánská keramika nebo fajáns. Do Mikulova novokřtenci přišli v roce 1526, kde si vytvořili své první moravské centrum. „Tehdejší majitel mikulovského panství Leonard z Lichtenštejna jim poskytl ochranu a dokonce se sám přidal k jejich učení.“⁸³

Habáni se v Mikulově těšili ochrany a podpory, s menšími výjimkami, zdejší vrchnosti až do třicetileté války, kdy vyvrcholil spor s pozdějším majitelem panství kardinálem Františkem Ditrichštejnem, který se zasadil za jejich vypovězení ze země.

⁸⁰ Pokorný, P.: Tradiční vinařství na Moravě. s. 17.

⁸¹ Pazderková, D. – Pazderka, V.: 800 let slávy a úpadku mikulovského vinařství. In: Vinohrad, 5, 1973. s. 112; Pokorný, P.: Tradiční vinařství na Moravě. s. 20.

⁸² Svoboda, M.: Mikulov v 15. století. In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov. s. 73 - 75.

⁸³ Pajer, J.: Novokřtenci v Mikulově. In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov. s. 300.

Mikulov opustili v roce 1622 a veškeré majetky mikulovských habánů pak připadly Ditrichštejnovi.⁸⁴ Téměř stoleté působení novokřtěnců v Mikulově se podepsalo na rozvoji zdejšího vinařství hlavně díky novým metodám pěstování a zpracování révy vinné i novým odrudám, které s sebou přinesli. „Jejich komunity se stávají vlastníky značného množství vinic, sami jsou pak zaměstnání nejen jako nájemní dělníci do vinohradů, ale pro své schopnosti působí často jako vinařští odborníci nebo viniční hospodáři.“⁸⁵

Možná právě díky nim nebo díky pevné ruce vlády kardinála Ditrichštejna se vysoká úroveň vinohradnictví nedala zprvu třicetiletou válkou zastrašit a na vinařství se v prvních letech nijak zásadně nepodepsala, jak dosvědčuje také budování rozlehlých sklepů v podzemí zámku za Maxmiliána Ditrichštejna.⁸⁶ Přesto i mikulovské panství dostihly válečné útrapy a dochází zde k pustošení vinohradů. Z celkového počtu cca 9 868 měřic mikulovských vinohradů bylo podle lánových rejstříků 4 247 měřic pustých.⁸⁷ Ale ani tady nemluvíme o konečném stavu vinic, pomalu ale jistě dochází ke zlepšování poměrů, které vedou k opětovnému rozvoji vinohradnictví natolik, že v polovině 18. století chybí jen málo k předešlé rozloze vinic na Mikulovsku. Podle Tereziánského katastru by měl mít mikulovský statek osázeno vinohradem 7 217 měřic, z toho 1 588 měřic jen v samotném městě.⁸⁸

Jak můžeme z předchozí kapitoly zhodnotit, mikulovské vinohradnictví kopíruje vývoj celkového moravského vinohradnictví s nepatrnými odchylkami. Každopádně je třeba zdůraznit, že co do rozlohy vinic nemělo Mikulovsko na Moravě konkurenci. Pyšnilo se největšími osázenými plochami vinnou révou už od dob příchodu habánů a situace se nezměnila ani po třicetileté válce, i když už nedosáhlo předválečné rozlohy vinohradů.

⁸⁴ Pajer, J.: Novokřtěnci v Mikulově. In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov. s. 307/308.

⁸⁵ Pokorný, P.: Tradiční vinařství na Moravě. s. 22.

⁸⁶ Pazderková, D. – Pazderka, V.: 800 let slávy a úpadku mikulovského vinařství. In: Vinohrad, 5, 1973. s. 113.

⁸⁷ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. S. 108.

⁸⁸ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. S. 109.; Pazderková, D. – Pazderka, V.: 800 let slávy a úpadku mikulovského vinařství. In: Vinohrad, 5, 1973. s. 113.

1.3. Horenské právo

Pravidla a předpisy byly s vinohrady spojeny od počátku své existence. Už v zakládacích listinách vinic najdeme prvotní písemné doklady. Nejdříve se ovšem vinařské zvyklosti tradovaly, předávaly se ústně, teprve v pozdějších dobách rozvinutější administrativy můžeme narazit na rozsáhlejší soupisy pravidel týkajících se vinohradů a vína. Chápeme-li tedy viničné nebo-li horenské právo jako souhrn předpisů pro danou oblast, mohli bychom jej jednoduše definovat jako ucelený právní systém, ve kterém jsou zanesena veškerá pravidla spojená s ochranou vinohradů a prací ve vinici, se zpracováním a prodejem hroznů a vína, přičemž součástí horenského práva je i vlastní trestní zákoník. Jaroslav Pošvár přesněji rozdělil obsah viničného práva do několika tématických okruhů: „na a) předpisy organizační a procesní, b) předpisy o práci, c) o právu sousedském, d) pořádkové a trestní, a konečně e) o desátcích a perkrechtu“⁸⁹.

Když se pravidla viničných hor přenášela ústním podáním, představovala ještě formu zvykového práva a jeho zrod můžeme přiřadit pravděpodobně k počátkům pěstování vinné révy v dané oblasti, postupem času docházelo k jeho zapisování a vyvinutí v písemný právní doklad. Skutečnou dataci vzniku písemné podoby nelze s přesností určit, můžeme jen datovat některé nejstarší dochované písemné doklady, jako byly již zmíněné zakládací listiny vinic. Předně se uvádí listina z roku 1266 olomouckého biskupa Bruna, který založil vinice v okolí Kroměříže a po dobu deseti let je osvobodil od všech poplatků a navíc zmiňuje i úlohu perkmistra, o jehož postavě bude psáno níže. Brunův nástupce biskup Dětrich dal pro tyto vinice sepsat souhrné horenské právo, jež se stalo předlohou pozdějších moravských i českých viničních řádů.⁹⁰

Oblast jižní Moravy byla bezpochyby ovlivněna i sousedním dolnorakouským vinařstvím, když docházelo k německému osidlování moravsko-rakouského pohraničí. Kolonisté sem přinášeli nejen praktické vinohradnické a vinařské zkušenosti, ale i právní zvyklosti, které měly svůj vzor v právu z dolnorakouského Falkenštejna. Ačkoliv si moravská horenská práva začala žít svým životem a osamostatňovat se, tzn. že si hledala vlastní vzory, konečná znění a centra nebo odvolací instance, stále byl

⁸⁹ Pošvár, J.: Moravské právo hor viničných. In: Časopis matice moravské, 70, 1951. str. 153.

⁹⁰ Pošvár, J.: Moravské právo hor viničných. In: Časopis matice moravské, 70, 1951. s. 123.

v některých právech falckenštejnský vliv patrný, co se jeho podoby nebo možnosti apelace do Falkenštejna týče.

Postupem času se na Moravě vydělily dva základní okruhy horenských práv – mikulovský a židlochovický. Tyto dvě skupiny se od sebe odlišovaly hlavně způsobem trestů, zatímco v mikulovském okruhu nalezneme převážně peněžité pokuty, v židlochovické skupině převažují tresty hrdelní, které jsou v mikulovském ojedinelé, a sice pouze v případě krádeže hroznů.⁹¹ Mikulovské viniční právo je podle svého obsahu a charakteru podobné nejvíce již zmiňovanému falckenštejnskému právu, kde rovněž převažují peněžité tresty a kde se více než na právo sousedské klade důraz na předpisy o správném obdělávání vinohradů.⁹² V židlochovickém okruhu mohli lidé naopak přijít o ruce, nohy nebo o život i za méně závažné přestupky, např. za poškození nebo krádež kolků či „podtahování“ pňů nebo oblouků (tažňů).⁹³

Do celého systému horenského práva patří také personální obsazení důležitých funkcí a ustavení instituce horenského soudu, který sestával z perkmistra⁹⁴ a konšelů,⁹⁵ při ruce měli písaře. Perkmistr byl volen nebo jmenován vrchností, byl vybírán z řad vážených a čestných občanů. Podobně tomu bylo i u dalších funkcí, u konšelů, kteří jako součást soudu museli být čestní a nestranní, a hotaři, kteří vinohrady hlídali v době, kdy se do vinohradů nesmělo vstupovat, tedy v době, kdy hrozny dozrávaly až po vyhlášení vinobraní.

Židé, i když byli vlastníky vinohradů, žádné z těchto funkcí nezastávali, protože jim byly ve sledovaném období čestné úřady zapovězeny. Součástí horenského práva je také oddíl věnující se pouze hotářům, který upřesňuje jejich práva, povinnosti a zákazy v době jejich dozorcí práce. V případě viničního práva pro město Bzenec se nám zachovalo také znění přísahy, kterou se hotaři zavázali k čestnému vykonávání svěřené funkce. Pro nás jsou hlavně důležitá počáteční a závěrečná slova: „Já ..., hotař hor vinohradních, přísahám Pánu Bohu všemohoucímu, Otcí, Synu i Duchu svatému, Matce Boží Marii Panně a všem svatým, i této poctivé obci, jakož jsem v této povinnosti

⁹¹ „Item so rует man, so einer dem andern in seines Nachbarn Weingarten auf dem Rain Weinbeeren abbreche, der ist um die Hand, tritt er aber gar hinein, so ist er um den ganzen Leib.“ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 75.

⁹² Pošvár, J.: Moravské právo hor viničných. In: Časopis matice moravské, 70, 1951. str. 138.

⁹³ Srv. např.: bzenecké horenské právo In: Hanák, J.: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně historický náskres. s. 57 – 73; nebo horenské právo pro město Strážnice a okolí In: Pajer, J. a kol.: Strážnice: Kapitoly z dějin města. s. 362 – 366.

⁹⁴ Můžeme jej najít v různých podobách: perkmistr, pergmistr, Bergmeister, horný

⁹⁵ V podobách: konšelé, horní konšelé, perknosové, Berggenossen, horní

hotařské volen, že se v takové službě věrně a spravedlivě se vši bedlivostí a pilností chovati chci.....K tomu mi mně dopomáhej Bůh v trojici jediný, bez poskvrny počatá Panna Maria, Matka Boží a všichni svatí. Amen“⁹⁶. Podle těchto slov můžeme určit, kdo takovou přísahu mohl skládat, tedy jen člověk pro nějž, pro křesťana, měla určitou váhu, kterou odřikával upřímně s pravou vírou, což odkazuje opět na nemožnost zastávání i této dočasné funkce hotaře Židem.

Základním představitelem a vykonavatelem horenského práva byl horný a celý horenský soud. Před perkmistrem se zapisovaly převody majitelů vinic do horenských knih, řešily se přestupky a spory. Pokud někdo nebyl s rozsudkem a trestem spokojen, měl možnost se odvolat k vyšší instanci, jež byla pro každý viniční řád rozdílná. Z některých oblastí putovaly apelace do Falkenštejna, jiné do Brna, velké vinařské obce se sídlem vrchnosti se odvolávaly přímo ke zdejšímu pánovi (př. Mikulov, Strážnice). Vzhledem k obecnému pojetí horenského práva se můžeme domnívat, že postup soudu, popř. apelace, byl stejný jak pro křesťanské, tak pro židovské provinilce. Snad jen v případě škody na židovském vinohradě Židem, se věc mohla řešit před vlastním židovským soudem, protože některé židovské komunity měly právo své spory řešit samy,⁹⁷ jelikož o takových případech neexistují žádné doklady, bylo by takové tvrzení pouhou spekulací.

Na první pohled se tedy daná problematika může zdát, že zcela nesouvisí s židovskými obyvateli v Mikulově, předpokladem ale zůstává, že horenská práva se týkala židovských majitelů, stejně jako těch křesťanských. Lze soudit dle toho, že nebyla vydána žádná speciální pravidla pro židovské majitele vinic, jako to bylo v případě jiných pravidel a předpisů v podobě jednotlivých židovských privilegií. Vzhledem k tomu, že Židé vinohrady nevlastnili nebo neměli právo vlastnit od konkrétního data, nebylo s nimi jednoznačně v této věci právně počítáno. Naopak se vlastníky stávali postupně, i když dosud není přesně jasné, jakým způsobem první židovští vinaři své vinice získali, dělo se tak pozvolna, zprvu ojedinele.⁹⁸

⁹⁶ Hanák, J.: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně historický náskres. s. 73.

⁹⁷ Např. mikulovští Židé toto právo obdrželi od kardinála Ditrichštejna v roce 1612, kdy bylo stanoveno, že spory mezi Židy má řešit jejich rabín. viz. http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2171; Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. s. 419.

⁹⁸ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 202.

Vrchnostenská administrativa, která převážně potvrzovala horenské právo, nereagovala na nově vzniklou situaci, že Židé patří také mezi vlastníky vinohradů, a tak pravděpodobně podléhali stejným předpisům jako kopáči z majoritní společnosti. Židé byli nuceni v mnoha případech platit nadměrné částky za základní podmínky své existence např. za pobyt, za pohřeb nebo za možnost mít rabína v obci, zkrátka za věci, které domácí obyvatelstvo zpoplatěno nemělo nebo za ně platilo nižší částky.⁹⁹

V případě horenského práva tomu ale bylo jinak. Ze záznamů z horenských knih Mikulova z druhé poloviny 17. století, kde jsou uvedeny údaje o poplatcích za vinice, nalezneme, že za stejnou výměru platili křesťanští vlastníci stejnou částku jako ti židovští. Soupisy jsou vedeny podle jednotlivých viničních tratí. Nejdříve je nadepsán název tratě a pak následuje informace, kolik v dané trati stojí vinice o určité rozloze (většinou byly ceny stanoveny za jednu čtvrtinu, podle potřeby se částka dělila či násobila). Pak pokračují údaje k jednotlivým majitelům, nejdříve jméno, vedle rozloha a vypočtená částka. V tratích, kde vlastní vinohrady Židé i křesťané, můžeme porovnat, že pro jednoho i druhého je stanovena stejná výše činže.¹⁰⁰ Např. v roce 1653 v trati Khienbergen zaplatil Žid Lassarus Issackh za jednu osminu¹⁰¹ vinice 22 krejcarů a 2 denáry, stejně jako ostatní – Baltzer Roder, Baltzer Puchman, Michel Klein a další; v roce 1654 v trati Pöckhen zaplatil Žid Mandl Isaac za jednu osminu 22 kr. 2 d., stejně jako Hans Zobl mnoho dalších.¹⁰²

Pokud se ovšem vrchnost v některých věcech rozhodla pro změnu, vydala zvláštní seznam privilegií pro Židy, kde mohla běžné podmínky horenského práva poupravit. Především se jednalo o otázku šenkování a obchodu s vínem, která je dobře patrná např. v případě Strážnice, kde jsou sice dobře popsány podmínky šekování místních majitelů vín, nespecifikováno jakého původu, kde se přímo praví „item měšťané a všickni obyvatelé okršlku města Strážnice vína z svého zvláštního užitku v horách vinohradních k horenství strážnickému přináležitých na pořádky obyčejné a frejunky jarmareční šenkujte... Žádný pak více vína na pořádku počínati nemá než nejvíce patnácte věděr v jedný nádobě. ...a na ty frejunky žádný jiný nemají a práva míti

⁹⁹ Např. se jedná o domovní činži, kdy Židé platili za dům víc než křesťané. Křesťané v řádech krejcarů, Židé převážně víc než 1 zlatý. Svoboda, M.: Mikulov za posledních Lichtenštejnů (do roku 1560). In: Svoboda, M.: Mikulov. s. 84; http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2133; http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2134.

¹⁰⁰ MZA, F 18, inv. č. 6831 a inv. č. 7549.

¹⁰¹ Vinice byly rozděleny podle výměry na vinice o velikosti jedné osminy/jednoho aachtelu a jedné čtvrtiny/jednoho viertelu, přičemž dvě osminy dávají jednu čtvrtinu.

¹⁰² MZA, F 18, kart. 1210, inv. č. 7549.

nebudou více od jedné nádoby počínati, krom sami měšťané výsadní domy mající, ti mají svobodu dvě nádoby vyšenkovati, největší ve 20 věděr, jiní všickni toliko jednu nádobu a nic více¹⁰³.

Z textu horenského práva tedy vyplývá, že obyvatelé města Strážnice mající vinice spadající do strážnického okrsku, mohou svobodně za jistých omezených podmínek šenkovat své zde vypěstované víno, aniž za toto právo museli nějak platit. Plné váhy tohoto znění si byli vědomi i zdejší páni, kteří cítili potřebu podmínky mírně poupravit zvlášť pro křesťanské a zvlášť pro židovské obyvatele a zpřísnit je. Křesťanské obci bylo uloženo za vinný šenk v 33 povolených šenkovních domech platit z každého 22 bílých grošů ve dvou termínech, takže na sv. Jiří a na sv. Václava odváděla vždy po 12 zlatých a 3 groších.¹⁰⁴ Dosud se v literatuře uvádělo¹⁰⁵, že židovská strážnická obec může sice šenkovat víno, ale již za stanovený poplatek 3 zl. 6 gr. vyplacený dvakrát do roka - na sv. Jiří a sv. Václava¹⁰⁶, jak si ale ukážeme níže, měli strážničtí Židé větší výhody než křesťané, protože za šenk vlastního vypěstované vína platit nemuseli.

Jelikož v mikulovském horenském právu se nepraví přesně o svobodě či podmínkách šenkování vína v tomto smyslu zdejším obyvatelstvem, nelze přesně porovnat podmínky křesťanských a židovských vinařů, ale můžeme ovšem doložit upřesnění této věci v případě šenkování vína mikulovskými Židy, kteří stejně jako ti strážničtí, dostali zvláštní povolení obchodovat s mikulovským vínem a šenkovat, mikulovští ovšem za určitý poplatek, a sice 116 fl. 40 kr.¹⁰⁷

V některých vinařských obcích s velkou židovskou komunitou se mohla přítomnost Židů a jejich podíl na vinařství objevit také v samotném znění horenského práva, které v určitých záležitostech dává jasně najevo, že ten či onen zákaz a povinnost platí také pro židovské obyvatelstvo, kdyby snad došlo k nějakým pochybám. Strážnickým Židům je v právu zdůrazněno, že pro ně platí rovněž zákaz, který vychází z křesťanského řádu, že „v nedělní den jakž křesťané tak i Židé do vinohradův pro ovotce aby nechodil a jeho domů nenosil, než po kázání slova Božího, nedělá-li se v vinohradech nějaká škoda dohlédnouti může, toho se nezbraňuje. Pakli by se tak kdo

¹⁰³ Pajer, J. a kol.: Strážnice: Kapitoly z dějin města. s. 364/365.

¹⁰⁴ MZA, G 371, kart. 10, inv. č. 476.

¹⁰⁵ Stein, M.: Geschichte der Juden in Strassnitz. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. s. 517.

¹⁰⁶ Pajer, J. a kol.: Strážnice: Kapitoly z dějin města. s. 491.

¹⁰⁷ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2171.

nezachoval, ovotce by jakéžkoli v den nedělní obíral a nosil neb nositi dal, ten 10 gr českých pokuty chudým položiti a o ovotce, kteréž by přinesl, přijíti má“¹⁰⁸. Mimo jiné toto konkrétní pojmenování vypovídá o skutečnosti, že je na místě zdůraznit zákaz židovským majitelům vinic, kteří by se snad mohli domnívat, že pro ně, kteří neděli nesvětili, zákaz neplatí. Navíc je možné předpokládat, že v době, kdy toto právo bylo znovusepsáno a potvrzeno v roce 1610¹⁰⁹, se nacházelo na strážnickém panství dostatečné množství židovských majitelů vinic, alespoň tolik, že stálo za to je speciálně upozornit na znění zákona. Navíc tu máme zase doklad o rovných podmínkách a stejné výši pokuty a trestu pro křesťanské i židovské obyvatele, které pocházejí z horenského práva.

Také v sousedním Bzenci svědčí horenské právo o rozsáhlejší účasti Židů na držbě vinic a půjčování peněz, když se v jeho znění, dochovaném nejspíš v opisu z roku 1735, věnuje zvláštní pozornost specifikaci věřitelů v případě zástavy vinohradu. Následující formulací, „jestliže by kdo vinohrad zastavil buďto židům neb křesťanům pro svou nouzi, tehdy má býti vymíněno před pergmistrem, co podstavuje, požitkem-li, kterým by se ten vinohrad vyplatiti mohl a aby pňová zůstalo“¹¹⁰, má být jistě upřesněno, že v případě zástavy se bude postupovat podle stejných pravidel, ať je věřitelem křesťan nebo Žid. Dlužník, který nemůže splatit svůj dluh a dá do zástavy vinohrad, přestane vinohrad využívat a moc nad ním přebírá věřitel. Jestliže ale věřiteli nepřinese dostatečný užitek, může jej prodat za předpokladu, že tento úmysl oznámí dlužníkovi, který jej může ještě do šesti týdnů vyplatit zpět. Když tak neučiní, s penězi z prodaného vinohradu si věřitel nechá částku potřebnou na splacení dluhu, přebytek dá dlužníkovi nebo naopak kdyby peněz pochybělo, musí dlužník chybějící část doplatit. Pokud by Žid nebo křesťan půjčil částku na koupi vinohradu, má tak učinit před horným a košely a po roce svou půjčku připomenout. V případě, že vinice nebude vynášet dostatek na splacení dluhu a placení perzkzinsu, má se vinohrad prodat, „aby vinohradu nic nesešlo [nescházelo] a aby dělán byl, aby Pánu nehynulo na jeho platech.“¹¹¹

¹⁰⁸ Pajer, J. a kol.: Strážnice: Kapitoly z dějin města. s. 364.

¹⁰⁹ Text původního horenského práva pocházejícího z 15. století byl pravděpodobně zničen (shořel) za vpádu uherských povstalců pod vedením Štěpána Bočkaje v roce 1605.

¹¹⁰ Hanák, J.: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně historický nákres. s. 63/64.

¹¹¹ Hanák, J.: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně historický nákres. s. 64.

V horenském právu pro město Mikulov¹¹² nenajdeme žádnou písemnou zmínku ani o židovských věřitelích, ani Židech kteří by do vinohradu chodili pro úrodu. Zajisté tento fakt může mít více příčin. Vzhledem k tomu, že mikulovské viničné právo bylo městu uděleno a dochovalo se z roku 1586, může být rovněž jeden z důvodů, že v 80. letech 16. století Židé vinice v Mikulově nevlastnili nebo se jednalo jen o ojedinělé případy, které nepotřebovaly vlastní úpravu. Z pouhého znění horenského práva můžeme usuzovat, že v obcích Bzenec a Strážnice měli Židé větší podíl na vinohradnictví než mikulovští souvěrci.

Že horenské právo nereagovalo na průběžné změny například dokazuje to, že se rozchází údaj v něm s praxí ohledně placení perkzinsu. Ačkoliv podle jeho znění by se měl perkzins odvádět osm dnů před zahájením sklizně hroznů, horenská kniha z roku 1651 uvádí, že se Bergzins platí na svátek sv. Martina.¹¹³ Což sice neukazuje na nic zásadního, ale přece jen to potvrzuje, že horenské právo sice platilo, ale jeho původní znění mohla vrchnost poupravit, dle vlastního uvážení, aniž by musela pozměnit vlastní text viničního práva.

1.4. Mikulovské vinohrady ve vlastnictví zdejších Židů

Židé se v nových domovech setkávali s několikaletými komplikacemi při obstarávání si vína. Vinaři běžně jako desátkové víno odváděli hotové čisté víno nebo mošt, stejně tak nejspíš prováděli i Židé, zatímco oni, z hlediska svých příkázání a zákonů, mohli své vypěstované a vyrobené košer víno a mošt odvádět křesťanům, sami však nesměli takové přijímat, proč tomu tak bylo podrobněji rozvedeme v dalších kapitolách. Bylo by ale na místě se domnívat, že Židé žijící v tak významném vinařském kraji, kteří nesměli přijímat a kupovat víno od nežidů, že budou révu pěstovat sami, aby mohli svou komunitu zásobit adekvátním vínem.

V předchozích kapitolách jsem zmínila, že ve středověku ve vlastnictví vinohradů drželi přední místo měšťané, hlavně z Brna a Znojma, v pozdějších dobách jich byla už jen hrstka, kteří vlastnili zemědělské pozemky. K vlastníkům potažmo

¹¹² Dva rukopisy mikulovského horenského práva jsou uloženy v MZA ve fondu B1 Gubernium, pod inv. č. 4168, sign. W 210. Přepis je uveřejněn v Seifertově knize Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild na stranách 73 - 79.

¹¹³ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 74; http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

držitelům zemědělské půdy v Mikulově patřili ve sledovaném období hlavně sedláci a kopáči. Toto trochu nezvyklé označení vyskytující se v starších listinách a literatuře může z hlediska současné češtiny nastolit několik pochybností o pravém významu slova. Jestliže vycházíme z odvozeniny od slova kopat, navádí nás to k úsudku, že se jedná o člověka, který vinohrad pouze obdělává (okopává). Také Kocman¹¹⁴ tento pojem rozebírá v mikulovských dějinách a domnívá se, že jde přímo o vlastníky. Myslím, že o této teorii nemusí být pochyb, už v roce 1905 o tom podává doklad Nosek ve svém článku o horenském právu. Jako „kopači čili horníci“¹¹⁵ byli nazýváni ve starých listinách už od 13. století, což dokládá také listina biskupa Bruna, v níž povoluje zakládat vinohrady u Kroměříže, kde se také praví, že „ti, kdo budou v nové vinice kopati, měli lhotu od desátků též zemního na 10 let; po vyjítí těch let aby z nich platili, užívající téhož práva jako jiní kopači na Moravě.“¹¹⁶ Pokud by se tedy jednalo pouze o námezdní síly pracující ve vinohradech, nebyla by řeč o lhotě a placení zemní činže.

Z celkového množství zemědělské půdy v okolí Mikulova připadly dvě třetiny na vinice, čili sedláků bylo mnohem méně než vinařů, což svědčí o rozšířeném vinohradnictví, mj. to potvrzují také číselné údaje zmíněné výše, že k Mikulovu přiléhá největší rozloha vinohradů ve srovnání s ostatními vinařskými městy.

Několik autorů, kteří se zabývali způsobem obživy a řemeslem moravských Židů v raném novověku¹¹⁷ nebo kteří se věnovali přímo druhu povolání mikulovských Židů jako Buňatová¹¹⁸ nebo Kocman¹¹⁹, narazilo ve svých studiích také na téma vlastnictví vinic Židy, jejich uveřejněné poznatky jsou však poněkud strohé. Nejvíce informací nám v této problematice zatím poskytuje studie Helmuta Teufela¹²⁰, jež se přímo zaměřuje na židovské vlastníky orné půdy a vinic a obchodníky s vínem.

Pro mikulovské Židy se zachovalo značné množství privilegií, která byla vydána zdějšími pány, ale odkazy na vlastnictví vinic židovskými obyvateli v nich zcela chybí.

¹¹⁴ Kocman, P.: Kerečinské intermezzo a první Ditrichštejnové (1560 – 1611). In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov. s. 99/100.

¹¹⁵ Nosek, F.: Práva (vino)horenská. Selský archiv, 5, 1905. s. 65

¹¹⁶ Nosek, F.: Práva (vino)horenská. Selský archiv, 5, 1905. s. 65.

¹¹⁷ Flesch, H.: Urkundliches über jüdische Handwerker in Mähren. In: Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, Heft 3, 1930. s. 197 - 217; Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). Erlangen 1971.

¹¹⁸ Buňatová, M.: Die Nikolsburger Juden 1560 bis 1620. Wirtschaftliche Prosperität unter adeligem Schutz. In: Hödl, Sabine, – Peter Rauscher, Barbara Staudinger (Hrsg.): Hofjuden und Landjuden. Jüdisches Leben in der Frühen Neuzeit. Berlin–Wien: Philo 2004. 333 - 361.

¹¹⁹ Kocman, P.: Židé v Mikulově. In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov. s. 269 - 299.

¹²⁰ Teufel, H.: Of wine growers, vintners and Wine dealers. In: Review of the society for the history of Czechoslovak Jews, Volume 6, 1993-1994. s. 119 - 131.

Absence takových zmínek může poukazovat na několik faktorů. Buď se v Mikulově nacházelo skutečně tak málo majitelů vinohradů, že bylo zbytečné to řešit privilegií pro všechny a speciálními poplatky za možnost vlastnictví vinic, které jak bylo již uvedeno pro mikulovské Židy nejspíš nebylo ani vydáno, nebo bylo vrchností uznáno, že svobodné vlastnictví vinic nespadá do její kompetence udělování privilegií, ale Židé, stejně jako všichni jiní vlastníci, podléhají jediné horenskému právu a platí z vinice stejné zemní poplatky a desátky jako ostatní.

Přesto i Teufel uvádí, že existoval „Verbot des Immobilienbesitzes in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Aber auch hier kann mit viel Nachdruck auf die in Mähren damals herrschende Diskrepanz zwischen den Bestimmungen der Zentralorgane und ihrer Praktizierung verwiesen werden“¹²¹. Tuto skutečnost dokazují zachované záznamy z mikulovského urbáře z roku 1560. Už v těchto letech se vlastnictví pozemků neomezuje jen na křesťanské vinaře, ale mezi údaji v urbáři se nachází i zmínky o židovských majitelích vinic. Dokonce neměli Židé tehdy připsány jen vinice, ale také lány a hony orné půdy.

Pro tento rok se uvádí, že v Mikulově byli dva židovští obyvatelé města vlastníky vinic – Lebl a Hätschl. Zatímco Hätschl je majitelem pouze jedné osminy/jednoho achtelu, z něhož odvádí činži 15 krejcarů, rozloha vinic Žida Lebla dosahuje větších čísel. Jeho vinohrady se nachází celkem na šesti místech v okolí Mikulova. Ve viniční trati Mittern Sätzen odvádí činži 22 krejcarů a 2 denáry z jedné osminy vinohradu, v trati Aüssern Neupergeren platí za jednu čtvrtinu/jeden viertel 45 krejcarů, další osmina se nachází v trati Duroid, která ho vyjde na 30 krejcarů. Ovšem největší rozlohu mají jeho vinohrady v trati Altenperg, kde vlastní tři vinice neležící vedle sebe, jednu o výměře tři osminy a dvě po jedné čtvrtině, přičemž nájem v této trati vychází na 26 krejcarů a 2 denáry za jednu čtvrtinu.¹²²

Uvedené údaje se ovšem nepatrně liší od těch, které ve svých příspěvcích prezentoval např. Trapp nebo Teufel. Podle nich Žid Lebl vlastnil ještě osminu vinohradu v trati Pockhen za činži 22 krejcarů a 2 denáry a naopak se vůbec nezmiňují o třech osminách v Altenpergu.¹²³ Důvod této nesrovnalosti můžeme nejspíš hledat

¹²¹ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 200.

¹²² http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2133

¹²³ Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. s. 418; Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 203.

v rozdílnosti použitého pramene, neboť autoři vycházeli z opisu urbáře, který je uložen v MZA ve fondu G 371 Pozůstalost PhDr. Jaroslava Novotného, kdežto zveřejněný pramen na webu projektu BMSJ je přepisem z urbáře uloženého ve fondu F 18 Hlavní registratura Ditrichštejnů pod inventárním číslem 6792.¹²⁴ I přes malou nesrovnalost, která dělá dvě osminy, měly jeho vinice rozlohu v celkovém součtu pět a půl čtvrtiny (podle Trappa čtyři a půl čtvrtiny), můžeme tvrdit, že Žid Lebl nepatřil k nejmenším vlastníkům vinic, což bylo pro toto období z hlediska Moravy stále ještě výjimkou.

Nicméně se nabízí také možnost, že v roce vzniku mikulovského urbáře se zde nacházely ne dva, ale tři židovští vlastníci. Tuto informaci nelze potvrdit se stoprocentní platností, leč si zaslouží být alespoň zmíněna, neboť přepis urbáře uloženého ve fondu registratury Ditrichštejnů podkryl možnost, že mezi majitele vinic se mohla počítat také Židovka Sindl vlastníci jednu osminu vinohradu v trati Obern Sätzen, za kterou odváděla činži ve výši 26 krejcarů a 1 denár. Pochybnost nastala a pravděpodobně o ní ani v předešlých studiích proto nebyla zmínka, jelikož vedle jejího jména nebylo přesně uvedeno, že se jedná o Židovku, jak to ostatně v takových písemnostech bývá (a je i v tomto urbáři) zvykem, že se vedle jména psalo „Judt, Jud nebo Jüdin, Jidin“. Jednak znění tohoto jména evokuje příslušnost k židovské skupině obyvatel, na druhou stranu se také můžeme podívat do seznamu majitelů domů v tomto urbáři, kde nalezneme Židovsku Sundl jüdin¹²⁵ nebo Sündl Jüdin,¹²⁶ která ze svého domu platí činži 1 zlatý a 1 putschhandel. Skutečnost, že zmíněná Sindl u svého jména nemá přídavek Židovka, ještě neznámá, že jí skutečně nemohla být, dle zkušenosti z probádání horenských knih, můžu potvrdit, že chybějící přízvisko Žid/Židovka by nebylo výjimkou, kdy její písař jednoduše opomněl napsat a v dalších opisech tak už nebylo uváděno.

Ať se už tedy v roce 1560 nacházeli v Mikulově dva nebo tři vlastníci byl to nejspíš výjimečný stav nejen pro Mikulov, ale také pro celou Moravu. V druhé polovině 16. století sice najdeme židovské majitele zemědělských pozemků, jako byly zahrady, pole nebo louky, ale vinice v přesném rozsahu jsou doloženy pouze v Mikulově. Prozatím se nepodařilo tuto skutečnost vyvrátit, mj. také proto, že v urbářích pro město Strážnice se nenacházejí soupisy vinic. Jaroslav Klenovský dokonce ve svém příspěvku k dějinám židovské obce ve Strážnici uvádí, že „roku 1598 povolil Jan Jetřich ze

¹²⁴ Pod tímto číslem se nachází originál v kožené vazbě s podpisem Kryštofa z Lichtenštejna, který je uložen v trezoru. Přístupný je pouze jako mikrofilm.

¹²⁵ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2133.

¹²⁶ Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. s. 418.

Žerotína Židům pěstovat víno a je šenkovat¹²⁷, ale neuvedl zdroj, ze kterého tuto informaci získal. Jelikož se mi zatím nepovedlo takovou listinu v archivu nalézt, domnívám se, že čerpal z opisu urbáře, který je uložen v MZA ve fondu G 371 v pozůstalosti Jaroslava Novotného, kde se sice píše o privilegiu z roku 1598, ale Židům je zde povoleno svobodně šenkovat v židovské obci víno ze svých vinohradů, které ovšem už v té době ve velkém množství mají, ale nechávají je ležet ladem, na čemž prodělává vrchnost kvůli (ne)odvodu desátků.¹²⁸ Stejný úsek použil ve své práci také Helmut Teufel, který jej doslovně cituje¹²⁹. každopádně je tato strohá informace dokladem, že na konci 16. století židovští vlastníci vinohradů ve Strážnici byli, ale neznáme konkrétní jména ani rozlohy. Pro období 60. let 16. století tak mikulovští židovští vinaři zůstávají na Moravě prozatím sami.

Že je tento stav zčásti výjimečný i pro Mikulov dokládá naopak urbář pocházející z roku 1574, kde už žádného židovského vlastníka vinohradů nenajdeme. Nutno podotknout, že se mezi majiteli židovských domů nevyskytují už ani jména Hätschl, ani Lebl¹³⁰, což nás přivádí na myšlenku, že se možná mezi ostatními mikulovskými Židy nenašel zájemce, který by chtěl mít ve svém majetku vinohrad a důvodem tak nutně nemusí být nemožnost vlastnit vinice v tomto období.

Další údaje o počtu židovských vlastníků vinic v Mikulově nám archivní prameny poskytují až z druhé poloviny 17. století. Teufel ve svém článku uvádí, že v době, kdy byla uzavřena smlouva mezi židovskou a křesťanskou obcí v roce 1672, o níž bude více informací uvedeno níže, se neangažovalo mnoho Židů ve vinařství. „Only one Jew, a member of an old Mikulov family - his name was Lev Pisker - owned vineyards.“¹³¹ Podle lánových rejstříků vlastnil tento Löb Piska celkem 4 achtely/osminy, zvláště tři achtely a o kousek dál jeden achtel, v trati „Jung und alt Haiden“ a jeden a půl achtely v trati Ober Leimgrieb.¹³²

¹²⁷ Klenovský, J.: Historie a památky židovské obce ve Strážnici. In: Pajer, J. a kol.: Strážnice: Kapitoly z dějin města. s. 300.

¹²⁸ MZA Brno, G 371, kart. 10, inv. č. 476.

¹²⁹ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 203; Teufel, H.: Of wine growers, vintners and Wine dealers. In: Review of the society for the history of Czechoslovak Jews, Volume 6, 1993-1994. s. 121.

¹³⁰ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2135; Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. s. 418.

¹³¹ Teufel, H.: Of wine growers, vintners and Wine dealers. In: Review of the society for the history of Czechoslovak Jews, Volume 6, 1993-1994. s. 130/131.

¹³² Lánové rejstříky z fondu D 1 v MZA v Brně jsou dostupné online pod odkazem:

www.mza.cz/a8web/a8apps1/d1/a8sl4dd2bad3D1.htm pod heslem Mikulov, sign. 138; Teufel, H.: Of

Podle jiného zdroje nejsou ale tyto informace zcela úplné. V Moravském zemském archivu můžeme nalézt také mikulovské horenské knihy z druhé poloviny 17. století¹³³, které sice jistě nejsou kompletní, což se dá usuzovat podle toho, že záznamy na papírech (ne v knize) nejsou dochované kontinuálně pro celé období, některé roky chybí a navíc v zápisech nejsou uvedeny všechny viniční tratě okolo Mikulova, což si vysvětluju tak, že některé listy mohly vypadnout nebo se poškodit, případně tratě, ve kterých neproběhly od posledního zápisu žádné změny se nezaznamenávaly. Je potřeba uvést na pravou míru, že v horenských knihách by měly být vedeny zápisy o převodech vinohradů, o koupi a prodeji, dědictví, o zástavě, ale mikulovské se od tohoto úzu poněkud odlišují. Místo podrobných záznamů o změnách majitelů, zde nacházíme stručný výčet vlastníků vinic v daném roce, rozlohu jejich vinice a výši odváděné činže.

Podle purkrechtních knih najdeme v záznamech z let 1651, 1653 až 1695 hned několik židovských majitelů vinic. Někteří vlastní stále stejné množství ve stejné trati beze změny, někteří podle záznamů vlastní vinohrad v rozdílných tratích, jiní ze záznamů zmizí a později se zase objeví. Zatímco horenská kniha z roku 1651 uvádí majitele vinic současné i předešlé, kdy mezi vlastníky figuruje větší počet židovských obyvatel, podle záznamů pod inv. č. 7549 vlatnilo vinici v Mikulově v druhé polovině 17. století, přesněji od roku 1653, celkově šest židovských majitelů, současně se objevuje nejvíce pět vlastníků v roce 1660, jejichž vinice se nachází ve třech tratích.

Podle horenské knihy z roku 1651¹³⁴ bylo v Mikulově mnohem více židovských vinohradníků, než se doposud uvádělo. Problematika zkoumání tohoto pramene ovšem spočívá v tom, že je těžké se vyznat v záznamech natolik, aby bylo možné s určitostí stanovit, kdo je současný a kdo předešlý majitel. U jednoho kusu vinohradu, tedy u jednoho číselného údaje platby, je současně uvedeno několik jmen, některá jsou sice přeškrtnuta a v tom případě je jednodušší určit aktuálního majitele, ale u některých neexistuje žádný náznak, kdo by měl být posledním majitelem. Budu se tedy snažit tyto záznamy nějak systematicky roztřídit pro lepší pochopení. Druhým problémem se může zdát také to, že některá jména nejsou označena slovem Žid/Židovka, čili nemáme stoprocentní důkaz o tom, že se skutečně jedná o Žida, situaci rovněž komplikuje fakt, že záznamy jsou vedeny v němčině a všechna jména mají německý tvar, navíc některá

wine growers, vintners and Wine dealers. In: Review of the society for the history of Czechoslovak Jews, Volume 6, 1993-1994. s. 131.

¹³³ MZA Brno, F18, inv. č. 6831 a 7549.

¹³⁴ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

jména jsou běžná už i pro křesťany (Jacob, Marckhus, Joseff etc.), proto taková neutrální jména ponechám stranou a zaměřím se pouze na ta, která jsou nezaměnitelná, pro lepší představu budu jména, za kterými následuje i dovětek o jejich příslušnosti, uvádět celá i s ním.

Předně bych začala jmény, která jsou v řádku uvedena jako jediná, čili není pochyb o jejich současném vztahu k vinici. Ve viničních tratích Langen Saitzen vlastní osminu vinice Mosses Isackh, který za ni odvádí činži 30 krejcarů. Většího majitele předstává Haschman Lassarus, jelikož jeho vinice dosahují rozlohy dvou čtvrtin v trati Alten Mittern Saitzen, které ho vyjdou na 1 zlatý a 30 krejcarů. V trati auff den Stain se objevuje Lieberman Pistker vlastníci jednu čtvrtinu po jednom zlatém a Lebl Piestker judt, který vlastní zvlášť osminu a zvlášť čtvrtinu vinice, celkem za 1 zlatý a 30 krejcarů. V trati Pecken se objevuje Maindl Isackh judt s osminou vinohradu za 22 krejcarů 2 denáry, v Thuralten vlastní Lieberman Pieskher jud dvě třetiny čtvrtiny za 40 krejcarů (jedna čtvrtina stojí 1 zlatý), v trati Mittern Hoffsteden vlastní osminu Warich Peckhl jud, Warich Pöckhl jud a Simon Peckhl jud za 4 krejcarů a 2 denáry. Lassarus Isackh jud a Isackh Poläckh jud mají osminu v trati Kchien Perger, každý z ní odvádí 22 krejcarů 2 denáry. V trati auf der Haidt se objevuje jméno Lebel Piskher jud, který vlastní tři osminy za které platí 2 zlaté a ještě jednu osminu vinice, která se nacházela původně nejspíš o něco dál, proto ji asi vyměnil s Wolffem Kheelem, jehož původní vinice stála hned vedle Leblovy tří osmin. Pokud k této výměně skutečně došlo, i pro Wolffa Kheela byla tato transakce výhodná, jelikož činže z jeho původní osminy činila 40 krejcarů a z nové původně Leblovy osminy jen 30 krejcarů. V této trati nacházíme tedy výjimku, že ne všechny vinice dosahovaly stejné výše činže, což je hned v úvodu zápisu z této trati uvedeno, že z čtvrtiny se odvádí 1 zlatý, zčásti také víc.¹³⁵

Do druhé skupiny zase můžeme s jistotou zařadit bývalé vlastníky vinohradů, jejichž jméno je v knize přeškrtnuto. Simon Hierschl judt, Siman Hierschl judt, Abraham Isackh Pisentzer, Lebel Gostl a Jossel Issräel vlastnili po určitou dobu vinice v trati Langen Saitzen, které později prodali křesťanským vinařům. Lassarus Hierschl judt byl majitelem čtvrtiny v trati Alten Mitter Saitzen, kterou později prodal a rozdělil mezi dva nové vlastníky, Aduma Wägela a Aduma Elssnera. Také v trati Obern Hoffsteden najdeme bývalé židovské vinohradníky, mezi něž patří Wolff Schuelsinger a Samuel Gerstl jud. Mezi židovské vlastníky, i když nemůžeme jistě říct, zda se jedná o

¹³⁵ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

současné nebo bývalé, je možno zařadit také jména jako Issackh Markhuse Beritz, Cam Pisentzer jut, Hierschl Händl judt, Lassarus Hierschl jud, Samuel Mandl judt, Märckhuß Pieskher jud, Abraham Pieskher jud, Abraham Mosses jud, Abraham Gerstl jud, Ester jidin, Warich Daniel jud, Abraham Proch, Johaneß Aron jud, Handll juedt, Joneß jüdin, Mosses Lebel jued, Haindl juedt, Cain pisentzer jud, Mosses Pähskä jud, Lieberman Pießker jud, Warach Daniel jud, Lebl Gerstl jued a Lebel Piskher. Všichni zmínění jsou zapsáni u jedné osminy nebo čtvrtiny v různých tratích, pod nimi nebo nad nimi se nachází ještě jiné jméno, nejspíš křesťanské, kterému byl vinohrad prodán nebo od něj naopak odkoupen. Dle výčtu můžeme vidět, že některá jména se nám opakují, bohužel ale nejsou napsaná ve stejném tvaru, proto zase nelze s jistotou určit, zda se jedná o jednu osobu nebo jich bylo v Mikulově toho jména v té době více.¹³⁶

Máme k dispozici také soupis domácích vinic, které nejspíš byly pěstované za domem nebo na okraji města, nazývaly se také Hinter Kratzer. Jelikož jde nejspíš o menší rozlohy, které byly omezeny šířkou domu (jak široký byl pozemek pro dům, tak široký zůstal pozemek za domem pro hospodářství nebo pro vinici), nebo se jednalo o pozemek, kde byly viniční zahrady přesně rozměřeny do stejných dílů, ovšem jejich rozloha byla určitě menší než jedna plošná míra (osmina, čtvrtina), všichni ze své části odváděli stejnou částku 17 krejcarů a 2 denáry. Mezi aktuální vlastníky patří Märckhuß Penedickh jud, Mosses Poläckh jud, Jochim Reissler jud, Cain Pisenzer jud, Hierschl Straßnitzer jud, Wolff Raussnitzer jud, Moesses Paischkä a Isackh Kollman Zettls jud. U ostatních viničních zahrad se objevují vždy dvě až tři jména, ani jedno není přeškrtnuto, tudíž nelze s určitostí říct, který z nich je skutečným současným majitelem, ale patří mezi ně Isackh Märckhuß jud, Lasarus Hierschl jud, Mosses Pissentzer, Hoßman Lassarus jud, Jacob Jachung jud, Marx Hüberle jud, Schmal Eibenschitz, Pinckhuß Lasserus jud, Kollman Gerstell jud a Isackh Lebel jud. Wolff Mändl jud buď původně vlastnil dvě zahrady a rozdělil je mezi Abrahama Haberle a Markuse Janitze, nebo je od nich naopak vykoupil a spojil v jednu část.¹³⁷

Díky dalšímu pramenu, horenským knihám pro město Mikulov¹³⁸, můžeme navázat a pokračovat nadcházejícím obdobím, pokryje téměř celou druhou polovinu 17. století. V roce 1653 byl vlastníkem vinice o rozloze půl osminy v trati Pöckhen Žid Samuel Mändl, který za ni odváděl činži 11 krejcarů a 1 denár. Všichni vlastníci vinice

¹³⁶ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

¹³⁷ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140.

¹³⁸ MZA, F18, kart. 1210, inv. č. 7549.

v této trati museli každoročně odvádět stabilní Perkzins o hodnotě 45 krejcarů za jednu čtvrtinu. V letech 1653 – 1659¹³⁹ disponoval jednou osminou ve stejné trati Pöckhen také Žid Mändl Isac, který se znovu objevuje v záznamech pro léta 1667 a 1672¹⁴⁰, kdy vlastní vinohrad přibližně na stejném místě o stejné velikosti. Za tuto výměru platil 22 krejcarů a 2 denáry. Po celé sledované období (a dokonce ještě v roce 1730) vlastnil jednu osminu vinohradu v trati Pöckhen Žid Lasarus Isac, za kterou pravidelně vydával 22 krejcarů a 2 denáry. Další příslušník židovské komunity, který vlastnil vinici v letech přibližně 1658 - 1663¹⁴¹ se jmenoval Isac Pollackh. Jeho vinohrad se nacházel v trati Khienbergen, za rozlohu o jedné osmině platil také 22 krejcarů a 2 denáry. V roce 1659 se k majitelům přidává také Isac Marcus, jehož vinohrad o výměře jedna osmina se nachází v trati Langen Satzen, která je o něco dražší než dosud zmiňované viniční tratě. Isaca Markuse vyjde tato vinice na 30 krejcarů. V dalším roce 1660 rozšířil své vlastnictví o jednu vinici stejné rozlohy v trati Pöckhen za 22 krejcarů a 2 denáry. V následujícím záznamu z roku 1663 už má zapsaný jen jeden vinohrad v Pöckhen. V tomto roce se jeho stopa objevuje naposled. V roce 1660 přibyl také Žid Jacob Jochumb, který tento vinohrad v trati Pöckhen vlastní ještě v roce 1663. Stejně jako všichni ostatní vlastníci v této trati platí za jednu osminu 22 krejcarů a 2 denáry. Za celou dobu záznamů se objevila jen jedna změna v placení Perkzinsu. V roce 1672 je jediným člověkem, který je zapsán jako vlastník vinice v trati Pöckhen, právě Žid Mändl Isac. Výjimečně ale za svůj vinohrad o jedné osmině zaplatil 30 krejcarů.¹⁴²

Vidíme, že se všechna jména shodují nebo jsou alespoň podobná vlastníkům uvedeným v předešlém pramenu, v horenské knize z roku 1651. Naopak v těchto záznamech ale nenajdeme zmínku o tom, že by vinice vlastnil Lebl Pisker, který je uveden v lánových rejstřících.

Skutečnost, že ještě v polovině 17. století se v purkrechtní knize objevuje takové množství židovských majitelů vinic, zatímco v nadcházejícím období tento počet rapidně klesl, vede k myšlence, že mezi židovskými obyvateli opadl zájem zabývat se pěstováním vinné révy. Druhým faktorem, který v tomto ohledu může hrát jistou roli, je zákaz vlastnictví nemovitostí Židy po vydání Obnoveného zřízení zemského, který je

¹³⁹ Záznamy z let 1655 a 1657 chybí.

¹⁴⁰ Léta mezi nimi se nedochovala.

¹⁴¹ Záznamy z let 1661 a 1662, 1664 až 1666 se nedochovaly.

¹⁴² MZA, F18, kart. 1210, inv. č. 7549.

pozvolna uváděn do praxe. Na druhou stranu to ale nevysvětluje, proč nadále, i když v omezeném množství, někteří židovští majitelé vinic stále existují.

Nutno dodat, že tento případ se netýká pouze Mikulova, ale např. i Strážnice a Bzence. Jeden z možných důvodů může být také třicetiletá válka, která, jak už bylo uvedeno v kapitolách o historii vinařství, měla za následek to, že vinohrady pustly a nebyl čas ani prostředky k jejich řádnému obdělávání. Z knihy sice můžeme vyčíst, že konkrétní vinice změnila svého majitele nebo k jedné vinici přísluší dva vinaři, přesto jsou tyto informace pro důkladné pochopení nedostačující. Není zde uvedeno, zda původní majitel vinohrad prodal novému nebo byla vinice předmětem dědictví. V případě, že by původním majitelem byl křesťan a nové jméno by patřilo židovskému vlastníkovvi, mohlo by se jednat o zástavu či splacení dluhu.

Pole horenského práva je stanoveno, že vinohrad, který není obděláván po tři roky, ztrácí na něj původní majitel nárok a vinice může být bez náhrady škody poskytnuta jinému zájemci.¹⁴³ Jelikož se takových pustých vinic po třicetileté válce nacházelo na panstvích mnoho, řešila to některá vrchnost tím způsobem, že pusté vinice nabídla k prodeji za nízkou cenu, aby opět zvýšila zájem místních vinařů a oživila tak zpět slávu místního vinařství. Některá přeškrtnutá i nepřeškrtnutá jména tedy mohou znamenat propadnutí vinice a byl-li zájemce, bez problému mohl nahradit původního majitele.

Nově prozkoumané prameny poskytují informace, které alespoň zčásti vnášejí více světla do problematiky vlastnictví vinohradů příslušníky židovské komunity v Mikulově. Téměř jedno století se předávala informace, že v roce 1560 byli v Mikulově pouze dva židovští vinohradníci, přesto toto tvrzení může být nyní zpochybněno. Po zpracování lánových rejstříků se odкрыla zpráva, že i v 70. letech 17. století opět nenarážíme na větší zastoupení židovských majitelů vinic. Obě tyto informace vedly k závěru, že se mikulovská židovská komunita nechopila možnosti, kterou skýtal rozlehlé vinice, jedny z nejrozlehlejších na Moravě, zajistit si dostatek vlastních zásob levnější a jistější cestou.

Horenská kniha z roku 1651 může svědčit nejen o stavu vinic z daného, potažmo předešlého roku, ale může být též odrazem stavu před a po třicetileté válce celkově. Pokud bychom vytvořili souhrn všech jmen, došli bychom k pozoruhodnému číselnému údaji (až na 50 židovských vlastníků současných i předcházejících). Vhledem

¹⁴³ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 76.

k předešlým informacím, nám ale stále tento fakt potvrzuje, že Mikulov nedosahuje věhlasu a úrovně bzeneckého židovského vinařství, když na začátku 17. století ve Bzenci z celkového počtu 409 čtvrtin bzeneckých vinic domácích majitelů, patřila necelá čtvrtina, přesně 97 vinic, židovským vinařům¹⁴⁴, přičemž spektrum rozlohy vinic jednoho vinaře je mnohem rozmanitější než v Mikulově.

Ve Bzenci najdeme jak velkovinaře, tak malé vlastníky. Dva Židé vlastní vinice o rozloze osm čtvrtin, jeden po sedmi čtvrtích, jeden vlastní šest a půl čtvrtin, a tak můžeme pokračovat až k nejmenší míře k jedné osmině.¹⁴⁵ Mikulovští vinaři se orientovali na menší rozlohy vinic, nejspíš obdělávali jen tolik, aby zajistili víno pro svou spotřebu, popř. pro potřeby své židovské obce. Srovnání množství židovských vlastníků v Mikulově a ve Strážnici není v úplnosti možné, protože ke Strážnici chybí dostatečné prameny¹⁴⁶, které by informovaly o přesném počtu židovských vinařů, můžeme se tedy omezit pouze na částečné porovnání s městem Bzenec, kde se dochoval urbář z roku 1604 i se soupisem vinic.

Pro druhou polovinu 17. století máme porovnání pro všechny tři alespoň podle lánových rejstříků. Lánová visitace, resp. druhá lánová vizitace, na Moravě probíhala v letech 1669 – 1679. Cílem bylo zaznamenat veškerou poddanskou půdu a její „přesné“ rozměry a stav, aby existovaly věrohodné podklady k efektivnějšímu zdanění.

Mezi vlastníky vinic podle lánových rejstříků figuroval v Mikulově pouze jeden Žid Løb Piska, který obdělával celkem pět a půl osminy vinohradů.¹⁴⁷ Ve Bzenci najdeme též jednoho židovského vinaře, který obhospodařuje podobnou rozlohu vinohradů, ale dalších pět Židů vlastní vinici o rozloze jedna osmina. Ze zlatých časů židovského vinařství ve Bzenci zůstalo už v 70. letech 17. století jen torzo, které zastupuje pouze 6 židovských majitelů vinic. Stejný počet židovských vinařů zaznamenala lánová vizitace i ve Strážnici, kde ovšem jeden Žid vlastní ještě vinice o výměře deset osmin. Ostatních pět vlastní pouze zanedbatelné rozlohy, dva Židé mají vinice po jedné a půl osmině, jeden po jedné a čtvrt osmině, jeden po půl osmině a jeden po čtvrt osmině.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Hanák, Josef: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně historický nákres. s. 18.

¹⁴⁵ Hanák, Josef: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně historický nákres. s. 17/18.

¹⁴⁶ V urbářích z let 1546 a 1617 nejsou vinice zaznamenány, strážnické horenské knihy se nedochovaly, k dispozici máme jen informace z lánových rejstříků a seznamu osedlých.

¹⁴⁷ www.mza.cz/a8web/a8apps1/d1/a8sl4dd2bad3D1.htm pod heslem Mikulov, sign. 138; Teufel, H.: Of wine growers, vintners and Wine dealers. In: Review of the society for the history of Czechoslovak Jews, Volume 6, 1993-1994. s. 131.

¹⁴⁸ Kocman, P.: Židé na Moravě podle lánových rejstříků. In: Židé a Morava 2002. s. 15.

Pokud bychom chtěli porovnat pouze údaje získané z lánových rejstříků, dojdeme k závěru, že sice ve Bzenci a ve Strážnici nenajdeme tolik židovských vinařů jako dříve, ale oproti jedinému mikulovskému je to stále značný počet. Jestliže ale přihlédneme také k údajům získaným z perkrechtní knihy, které se v rámci sedmdesátých let dochovaly pouze z roku 1672, v němž najdeme dva židovské majitele jedné osminy – Mändla Isaca a Lasaruse Isaca, poměr mikulovských vlastníků se sice zlepšil oproti bzeneckým nebo strážnickým, pořád se jedná o nejmenší zastoupení. Důvodem, proč se v každém roce počet a jména židovských vlastníků mění, může být fakt, že Žid danou vinici získal momentálně jako zástavu a je jejím dočasným majitelem, v příštím roce, mohl dlužník dluh splatit nebo se mohl vinohrad prodat, aby byl dluh rychleji umořen. Tato teorie by vysvětlovala, proč se někteří Židé mezi majiteli vinice objevují pouze na jediný rok.

2. Víno jako obchodní artikl

2.1. Obchodování s vínem za účelem zisku

Židé se u nás v 16. a 17. století živilí převážně dvojím způsobem, pracovali jako řemeslníci a zabývali se obchodem se zbožím různého druhu, což samozřejmě bylo trnem v oku křesťanským konkurentům. Hromadily se stížnosti, udání, přicházely formální zákazy, v některých městech to vedlo dokonce k pogromům a vyháněním, přesto židovský obchodní duch prokázal svou houževnatost a přestál nejhorší časy útlaku ze strany okolní křesťanské společnosti.¹⁴⁹

Poté, co byli Židé vyhnáni z moravských královských měst v roce 1454, se začali usazovat v poddanských městech a stávat součástí vrchnostenského panství. Mnohdy v osobě pána velkostatku našli ochránce svých práv a významného obchodního partnera a odběratele zároveň. Pozvolna začali ovládat trh s různými druhy zboží, velký význam však spočíval také v obchodu zaměřeném na trh regionálního a zemského charakteru. Postupně získávali monopol na obchodování s produkty vrchnostenského statku.¹⁵⁰

Na poli domácího i zahraničního trhu se prosadili jako obchodníci s drahými kovy, jako úspěšní finančníci a dodavatelé textilního zboží, nejen materiálu, z něhož se látky vyrábějí např. vlna, ale i hotových látek. Dalším stěžejním předmětem obchodu se stalo zvířectvo, především se jednalo o obchod s koňmi a skotem, také s živočišnými produkty jako byly kůže, kožešiny nebo peří. V neposlední řadě vstupovali na trh, i když v nesrovnatelné míře s předešlými obchodními artikly, také se zemědělským sortimentem, hlavně s obilím a s vínem.¹⁵¹

Mnoho židovských obchodníků se snažilo proniknout na mezinárodní trhy a zaměřilo své obchodní úsilí na dálkový export. V takovém případě bylo nejvýhodnější zaměřit svou pozornost na obchod s okolními zeměmi – rakouskými a uherskými, se Slezskem a Polskem. Ačkoliv prozatím zůstává značné množství informací o židovském

¹⁴⁹ Pěkný, T.: Historie Židů v Čechách a na Moravě. s. 214 - 216.

¹⁵⁰ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 216/217.

¹⁵¹ Miller, M. L.: Rabbis and revolution: The Jews of Moravia in the Age of Emancipation. s. 19. Podrobněji viz Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 207 - 283.

obchodu směřujícím k jižnímu sousedovi prozatím skryto, Uhry, přesněji severní Uhry čili oblast dnešního Slovenska, se staly četným obchodním partnerem. Potvrzuje to mimo jiné fakt, že podél moravsko-slovenských hranic, nalezneme množství židovských komunit. Odtud už bylo jednoduché rozvíjet rozličné obchodní styky, dopravovat potřebné zboží, jako dobytek a zemědělské produkty, mezi něž pravděpodobně patřilo také víno.¹⁵²

Z hlediska polohy sousední země by se dalo předpokládat, že ani obchodní styky s rakouskými oblastmi nezůstanou pozadu. V průběhu 16. století vsutku probíhala čilá obchodní výměna rakouských a moravských vín, ačkoliv se to nesetkalo s přílišným nadšením rakouských vinařů, kteří se obávali a nejspíš i trpěli pod konkurenčním dovozem moravského vína. V roce 1539 si dokonce zasílají žádost k císaři Ferninandu I., aby zakázal vozit moravské víno do rakouských zemí. O tom, že se žádost nesetkala s kladným vyřízením a stížnosti byly vznášeny nadále, svedčí pokračující konkurenční boj, který vyvrcholil na moravském sněmu v roce 1575, který vývoz moravského vína podpořil a postavil se za něj, když pohrozil, že jestli budou rakouští vinaři a obchodníci na zákazu trvat i nadále, bude se postupovat v této věci stejným způsobem i na moravské straně a bude zakázán nejen dovoz rakouských vín na Moravu, ale nebude ani rakouským obchodníkům umožněn přejezd přes moravské území.¹⁵³

Díky tomu víme, že probíhal čilý obchodní ruch v oblasti exportu a importu moravských a rakouských vín, přesto je pronásledovaly značné komplikace. Také pro mikulovské Židy se rakouský trh navenek jeví jako nejvýhodnější právě kvůli svému blízkému umístění, faktem ale zůstává, že židovští obchodníci, tím spíše obchodníci s vínem, ať už pocházeli z jakýchkoli krajín, nebyli na rakouských trzích vítáni a měli mnohem horší podmínky k podnikání než obchodníci z křesťanské společnosti.

Celá záležitost má své kořeny v protižidovské rakouské politice, jejíž snahou bylo vyhnat židovstvo z rakouských zemí a omezit jejich obchodní působení na místních trzích. Tato snaha byla zacílena nejen na místní Židy, ale také na židovské obchodníky z cizích zemí, kteří představovali silnou konkurenci, byli trnem v oku místních obchodníků i šlechty.¹⁵⁴ Výsledkem bylo mj. i nařízení císaře Maxmiliána II.,

¹⁵² Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 255.

¹⁵³ Kraus, V.-Foffová, Z.-Vurm, B: Víno napříč staletími. s. 66.

¹⁵⁴ Blíže o tom pojednává: Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 259 – 262.

jež zakazovalo cizím Židům obchodovat v Dolních Rakousích „s výjimkou těch, kteří budou mít zvláštní povolení“¹⁵⁵.

Díky výhodné poloze Mikulova ležícího při hranicích s rakouskými zeměmi ovšem takový postoj mezi židovskými obchodníky, kteří v rakouských trzích viděli velký potenciál jako snadno dostupné odbytiště zboží, nebyl vítán. Proto ještě v tom samém roce žádali společně mikulovští a pohořelí Židé císaře Maxmiliána II., aby jim toto povolení udělil. Žádosti nakonec bylo vyhověno a v prosinci 1569 bylo vydáno privilegium umožňující jmenovaným obchodovat na tamních trzích.¹⁵⁶ Privilegium však neplatí pro celou mikulovskou a pohořelickou obec, ale je v něm jmenovitě uvedeno 68 mikulovských židovských a 29 pohořelických obchodníků, kteří tímto právem disponují.¹⁵⁷

Tato listina nám částečně osvětlí strukturu mikulovských židovských obchodníků na konci šedesátých let 16. století. Jeho výpovědní hodnota je ovšem narušena neúplností předložených informací, neboť pouze u 37 jmen se nachází zápisy o tom, s jakým sortimentem jmenovaní obchodovali. Nicméně uvedený seznam potvrzuje, že mikulovští Židé byli vyhlášenými obchodníky s koňmi a dobytkem, k čemuž přispívala výhodná poloha Mikulova, protože v nedalekých Hustopečích se konal vyhlášený dobytčí a koňský trh, kde se obchodovalo s koňmi z Polska i z Uher. Mikulovští obchodníci s koňmi měli dokonce dodávat a zajišťovat koupě koní do stájí ditrichštejské vrchnosti.¹⁵⁸

Stejně tak nezůstali v pozadí ani v případě obchodu s vlnou, sukrem a plátnem. Už v šedesátých letech 16. století se tomuto odvětví věnovalo přes desítku židovských mikulovských obchodníků.¹⁵⁹ Najdeme zde také zastoupení jiného sortimentu, leč už ne v takové míře jako předešlé dva, patří mezi např. obchod s masem, které bylo pravidelně každý týden dodáváno také na ditrichštejský dvůr, což stanovovalo privilegium vydané roku 1591 Maxmiliánem Ditrichštejnem¹⁶⁰. Jeho následovník

¹⁵⁵ Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohořelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava 2004. s. 15.

¹⁵⁶ Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohořelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava 2004. s. 14.

¹⁵⁷ Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohořelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava 2004. s. 15.

¹⁵⁸ Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohořelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava 2004. s. 17/18.

¹⁵⁹ Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohořelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava 2004. s. 18.

¹⁶⁰ Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. s. 419.

kardinál František Ditrichštejn v roce 1612 Židům povolil i prodej masa křesťanům, pokud se tak nebude dít v postní dny.¹⁶¹

Obchod s vínem, který je pro tuto práci stěžejní, je ovšem pro období 16. století těžko dohledatelný a je nesnadné určit, do jaké míry se na dodávkách vína pro obec podíleli mikulovští židovští vinaři a do jaké míry židovští vinaři z širšího nebo dalekého okolí. Možná o obchodování s vínem prameny mlčí také proto, že, jak uvádí Teufel, byl obchod se zemědělskými produkty částečně omezen, protože existovalo nařízení, že Židé nesmí obchodovat na venkově a pouze výjimečně to bylo porušováno¹⁶².

Seznam Židů, kterým bylo uděleno privilegium pro obchod v Dolním Rakousku poukazuje na to, že v Mikulově opravdu obchodníci s vínem nemuseli působit, protože se mezi nimi žádný obchodník s vínem nevyskytuje¹⁶³, nebo to alespoň potvrzuje, že mikulovští s vínem neobchodovali ve velkém, jelikož o privilegium nežádali. Pokud by totiž chtěli obchodovat s košer vínem, neměli by jej kde získat, když v Mikulově v té době pravděpodobně už židovští vinaři nebyli, nebo jich bylo zanedbatelné množství. Pokud by se jako obchodníci zabývali pouze překupnictvím běžného (nekošer) vína, zaměřili by svou pozornost jistě na oblasti možné pro export, kde se víno nepěstuje v hojné míře jako v rakouských zemích a navíc kde by nemuseli čelit tak silnému odporu místní konkurence, která by z vinného trhu chtěla vydělit hned ze dvou výše uvedených důvodů.

Zatím jsme se zaměřili na obchodování s vínem z hlediska exportu místního vína do jiných oblastí, je potřeba se ale podívat také na opačný případ. Na první pohled by se mohlo zdát, že v této věci není co řešit, neboť neexistuje důvod vozit cizí víno do vinařské obce. Rozhodně tuto variantu nelze striktně vyloučit už jen proto, že je z právního hlediska ošetřena nařízením. Snahou místních vinařů bylo zamezit dovozu konkurenčního vína z cizích obcí, aby měli jistotu, že najdou odbyt pro výsledky své práce, a vymocit si na vrchnosti takové opatření. V mnohých vinařských obcích byl zákaz nebo omezení dovozu a obchodu cizího vína uveřejněn již v rámci horenského práva, jinde byl ošetřen i zvláštním nařízením (Bzenec) nebo zapsán mezi povinnosti vedenými v urbáři (Strážnice).

¹⁶¹ Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. s. 419.

¹⁶² Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 237.

¹⁶³ Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohořelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava 2004. s. 14/15.

Z horenských práv, které byly pro účely této práce podrobněji zkoumány, je nejrozsáhlejší pojednání o dovozu, šenkování a obchodování celkově s cizím vínem, uvedeno v horenském řádu pro panství strážnické, které bylo vydané v roce 1609¹⁶⁴. K danému tématu je potřeba zdůraznit ty, které se týkaly obchodování s vínem z cizího panství, můžeme je zařadit do tří kategorií. V první skupině vystupují obyvatelé Strážnice, jež své vinice mají v horách, které nepřínáleží strážnickému horenskému právu. Kdyby tito chtěli víno ve Strážnici udat, jsou jejich práva omezena v tom smyslu, že nejdříve musí před perkmistrem nahlásit přesné množství a z každého vědra musí zaplatit vrchnosti 1 bílý groš a obci půl bílého groše. Přesto jej nesmí provádět nebo šenkovat strážnickým sousedům, ale mohou je nabídnout pouze přespolním. Pokud by se jim povedlo víno udat, je potřeba jej ještě u perkmistra odhlásit. Jestliže by nařízení porušili a víno předem nenahlásili nebo je Strážničanům přesto udali, má obec právo víno zabavit a vyšenkovat jej za nízké ceny a tržbu pak upotřebit na opravy města.¹⁶⁵

Druhá skupina se týká těch, kteří ve Strážnici ani okolních vesnicích nežijí, ale mají své vinohrady na zdejším panství. Nesmí tu víno dlouho přechovávat, ale hned po odvedení desátku mají víno z hor odvést. Ve Strážnici jim není dovoleno víno šenkovat, ale mohou jej popřípadě Strážničanům prodat.¹⁶⁶

A konečně třetí skupinu představují vinaři a obchodníci, kteří vinice na strážnickém panství nemají a ni ve městě nebydlí. Jim je striktně zakázáno, aby tu s cizím vínem jakkoliv obchodovali. Zákaz platí i pro strážnické šenkýře, kteří nesmí šenkovat cizí víno. Jedině v případě, že by už všechno víno vypěstované na strážnickém panství nebylo možné sehnat, teprve pak mohou měšťané koupit i víno cizí. Kdo by se snažil nařízení porušit a cizí víno tu udával, bude mu obcí zabaveno a vyšenkováno za nízkou cenu, výnos z tržby se použije na opravy města.¹⁶⁷

Bzenecké a mikulovské horenské právo je naopak výrazně stručnější a nerozebírá detaily, kdo může nebo nemůže víno v městě prodávat nebo šenkovat. V Mikulově je na věčné časy stanoveno, že žádný, ať je to kdo chce, s výjimkou vrchnosti, nesmí dovést víno, mošt ani rmut z vinohradů, které se nenachází na půdě mikulovského panství, pakliže by tak učinil, propadly by dva díly dovezeného vína,

¹⁶⁴ Přepis horenské práva je uveřejněn: Pajer, J. a kol.: Strážnice: Kapitoly z dějin města. s. 362 - 366.

¹⁶⁵ Pajer, J. a kol.: Strážnice: kapitoly z dějin města. s. 365.

¹⁶⁶ Pajer, J. a kol.: Strážnice: kapitoly z dějin města. s. 365.

¹⁶⁷ Pajer, J. a kol.: Strážnice: kapitoly z dějin města. s. 365/366.

moštu nebo rmutu vrchnosti a tři díly městské obci.¹⁶⁸ Podobně striktně je to uvedeno i v bzeneckém horenském právu. Ve Bzenci se jen připouští, že kdyby nastala krize a nebylo už k prodeji žádné víno ze zdejší panství, mohou si šenkýři nechat přivést cizí víno. Pokud by ale tak učinili dříve, než je potřeba, bude jim takové víno zabaveno.¹⁶⁹

Zásadní změnou pro mikulovské Židy bylo udělení privilegia kardinálem Ditrichštejnem v roce 1612¹⁷⁰, ale podle všeho se toto povolení vztahovalo pouze na obchodování uvnitř Mikulova. Dálkový obchod v něm vysloveně ošetřen nebyl. Přesto existuje doklad o tom, že alespoň jeden mikulovský Žid Löbel zajišťoval dodávky vína do širokého okolí. Navíc se setkal s podporou a pomocí kardinála Ditrichštejna, když se vyskytly komplikace během jednoho obchodu s vínem. Pětice cechů v Litovli dodal víno v hodnotě 200 zlatých, ale částka nebyla v dohodnutý termín zaplacená. František Ditrichštejn zaslal dopis knížeti z Lichtenštejna, jako jejich vrchnosti, aby byla sjednána náprava.¹⁷¹

Víno stejně jako vinohrady platilo za hodnotný artikl, který zaručuje kvalitu a vysokou cenu. Proto se nezdá stávalo, že víno fungovalo také jako prostředek zástavy a splácení dluhů. V archivech se dochovalo několik takových svědectví, místo zaplacení finanční částky, se židovskému věřiteli vrátila daná hodnota ve víně, v jiném případě bylo víno nabízeno jako záruka splacení.¹⁷² Podobný případ se stal také jednomu židovskému obchodníkovi z Mikulova v roce 1616, jemuž kupec Paul Mansko ze Znojma nechtěl splatit dluh 200 tolarů. Za právo místního Žida Lazara Isaaca se postavil kardinál z Ditrichštejna, který dokonce zmíněnému kupci poslal dva výhrušné dopisy,

¹⁶⁸ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 79.

¹⁶⁹ Hanák, J.: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně historický náčrt s. 69/70.

¹⁷⁰ Přepis opisu privilegia vydaného kardinálem Dietrichštejnem roku 1612. Datace opisu není známá. „Zuelasßen und verwilligen wier Ihnen, daß sie all Ihr Wein, die sie alhie bauen, und erkhauffen, khinfftig zu allen Zeiten, ainntweder unter den Raiffen, wider verkhauffen, oder unter offnen Zaiger außleuthgeben mögen, Ihnen besten gelegenheit noch sie Immer Wissen , und können. Doch daß bei Straff in den Werenden Pauschanckhungen der Christen gemain zu wider kein offener Zaiger, ausse ihrer der Juden aignen Notturff, den Wein anderßwohin zu geben, unter Ihnen nicht außgesteckht werde. Unangesehen dessen mögen die Christen gemain, bey Ihrer Christen burgerschafft, die anordnung machen, daß die Haussgesessene, und zuegesazte burgerschafft dieser Statt nit sollen zu den Juden zum Wein gehen, freyen Personen und durchraisenden soll es aber wie gemelt frey stehen. Und vnverhindert bleiben.“ MZA, F 18, kart. 1247, inv. č. 7682.

¹⁷¹ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 241; Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohofelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava 2004. s. 19.

¹⁷² Blíže k těmto případům: Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 239/240.

jestli v této věci nezačne něco podnikat, má Lazar Isaac svolení prodat kupcovo zastavené víno.¹⁷³

Obchodování s vínem kladly překážky stížnosti místních vinařů a celé městské křesťanské obce, které chtěly eliminovat možnou konkurenci. Protože Židé spadali pod správu vrchnosti, záleželo čistě na ní, jaké k tomu zaujme stanovisko. Pokud měla dobré vztahy s měšťany, nejspíš se přikláněla na jejich stranu, pokud potřebovala zachovat přízeň a finanční dávky místní židovské obce, mohla jejich privilegia upravit v jejich prospěch.¹⁷⁴

Legislativně ovšem do možnosti židovského obchodu zasahoval i stát. V období třicetileté války bylo potřeba zajistit dostatečný přínos peněz do královské pokladny, aby bylo možné pokrýt válečné výlohy. Nejschůdnějším řešením bylo upravit zdanění židovského obyvatelstva, proto bylo vydáno několik dekretů zvlášť pro české, moravské a slezské Židy.¹⁷⁵ Privilegiem Ferdinanda II. z roku 1629 bylo stanoveno, že moravské židovstvo musí ročně odvádět daně ve výši 12 000 zlatých, za to jim však budou uděleny jisté výhody a svobody. Patřilo k nim mj. také povolení a svobodný přístup na všechny týdenní a roční trhy v zemi, včetně trhů v královských městech.¹⁷⁶

Od této doby mělo být jejich obchodování značně ulehčeno, naneštěstí se však setkalo s nevolí křesťanských obchodníků a královských měst obecně, kteří protestovali proti židovské konkurenci, ale nebylo jim to nic platné. V té době zastával úřad zemského hejtmana a správce Moravy kardinál František Ditrichštejn, k jeho rukám přicházely stížnosti a žádosti o zrušení privilegia obchodu v královských městech. Sám „císař Ferdinand II, však kardinálovi nařizuje, aby židé ve svých výsadách nebyli rušeni“¹⁷⁷. Jenže ani po této zprávě stížnosti neustaly, proto kardinál Ditrichštejn zasahuje a „dekretem z 20. prosince 1635 města důrazně napomíná a připomíná jim, aby dodržovala císařské privilegium pro židy“¹⁷⁸. Židé tak měli od výše zmíněného data v obchodování prakticky volnou ruku.

¹⁷³ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 240; Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohorelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava 2004. s. 19.

¹⁷⁴ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 241.

¹⁷⁵ Miller, M. L.: Rabbis and revolution: The Jews of Moravia in the Age of Emancipation. s. 20/21.

¹⁷⁶ Miller, M. L.: Rabbis and revolution: The Jews of Moravia in the Age of Emancipation. s. 21.

¹⁷⁷ Kocman, P.: Kardinál Ditrichštejn a moravští židé. In: XXIX. mikulovské symposium 2006. s. 145.

¹⁷⁸ Kocman, P.: Kardinál Ditrichštejn a moravští židé. In: XXIX. mikulovské symposium 2006. s. 146.

2.2. Obchod s košer vínem

Jiný případ nastal, jestliže se jednalo o obchodování s košer vínem, protože bylo potřeba dostatečně zásobit židovskou obec, jelikož ho potřebovala k náboženským účelům. V tomto případě většinou nebyly kladeny žádné překážky, neboť takový druh konzumace a spotřeby neohrožoval šenkování a obchod křesťanské společnosti.

Původně ale Židé i ostatní obchodníci, jak už bylo výše řečeno, nesměli do města podle horenského práva přivážet žádné víno. Bylo ovšem běžnou praxí, že židovská obec požádala vrchnost o svolení smět židovskou komunitu zásobovat vínem vhodným k náboženským účelům. Na mnoha místech bylo takové žádosti vyhověno, protože to neohrožovalo křesťanskou konkurenci.¹⁷⁹ Dokonce při udělení takového privilegia Židům z Prostějova v roce 1613 Karel z Lichtenštejna uvádí, že nebude klást žádné překážky v dovozu košer vína k určeného k náboženským účelům, „daß nirgends in Mähren, in bischöflichen wie adeligen Städten, in denen die Juden leben, es diesen verwehrt sei, zum Eigenbedarf der jüdischen Gemeinde mit Wein zu handeln“¹⁸⁰.

Jak jsme si představili výše, zásobování židovským vínem z vlastní produkce mohlo být zajištěno pouze pro krátký časový úsek, neboť zmínky o židovských majitelích mikulovských vinohradů se objevují pouze v urbáři sepsaném v roce 1560, o čtrnáct let později už tu žádného židovského vinaře nenajdeme. Věc druhá je, zda tito dva nebo tři vinaři a jejich vinice o rozloze šest a půl čtvrtiny (pokud budeme mezi Židy počítat i již uvedenou Sindl) by byli schopni zajistit dostatečné zásoby vína pro mikulovskou židovskou komunitu na celý rok. Pokud ne, bylo nutné košer víno dovážet odjinud. Podle archivních pramenů, které v této věci mlčí, však nemůžeme s určitostí tvrdit, že se tak skutečně dělo.

Spíše naopak stížnosti židovských rabínů Moše Isserla nebo Maharala ze 16. století naznačují, že se touto záležitostí moravští Židé obecně nezatěžovali a konzumovali nežidovské víno¹⁸¹, pravděpodobně se jednalo také o mikulovské Židy, jak

¹⁷⁹ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 241.

¹⁸⁰ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 242.

¹⁸¹ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Vino jako kulturní fenomén“. s. 41; Sládek, P.: Pražský Maharal a nežidovském víně. In: Židovská ročenka, 5770, 2010. s. 19.

naznačuje halachický traktát rabiho Piseka¹⁸². Tomuto tématu se budu podrobně věnovat v kapitolách níže.

Zlom nastává v roce 1612, kdy bylo Židům úředně povoleno obchodovat s vínem, které sami pěstovali nebo které koupili¹⁸³. Povolení se ovšem týkalo především šenkování vína. Měli povoleno šenkovat víno jen židovským obyvatelům města nebo cizincům jakéhokoliv vyznání. Oproti tomu hebrejské prameny mluví o získání monopolu na obchodování s vínem pro Židy, že „pouze židovští obchodníci s vínem mohli od nynějška prodávat Židům víno“¹⁸⁴, což znamená pouze košer víno.

Samozásobitelská židovská obec ve Bzenci a Strážnici však na přelomu 16. a 17. pravděpodobně tuto otázku řešit nemusela. Jelikož jim nebylo potvrzeno, že si mohou košer víno dovážet, předpokládám, že takové víno nepotřebovali, neboť, jak bylo uvedeno výše, obec disponovala velkým množstvím vlastními vinaři zpracovaným vínem. Vztahoval se na ně tedy zákaz dovozu cizích vín, jako na ostatní obchodníky a vinaře podle horenského práva.

2.3. Šenk podle horenského práva a privilegií

Jestliže dosud byla řeč o obchodování s vínem, šlo o výměnu zboží dvojího druhu. Snahou bylo dostat produkt od výrobce k odběrateli, přičemž odběratelem mohla být samotná židovská obec, která jej odkoupila k bohoslužebným a slavnostním účelům, pokud se jednalo o košer víno, na druhou stranu zde mohl židovský obchodník figurovat jen jako překupník od jednoho k druhému, v tomto řetězci se však vůbec nemusel objevit na počátku ani na konci člověk židovského původu. Mohlo jít tedy pouze o obchodování s nekošer vínem za účelem zisku.

Nyní ale zaměříme pozornost jiným směrem, a sice se budeme zabývat možností šenkování vína. V tomto případě se neobchoduje s vínem v měrných jednotkách jako jsou sudy, bečky nebo vědra, ale předmětem zkoumání se stane výčep vína přímým konzumentům.

¹⁸² Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“. s. 43/44.

¹⁸³ Přesný opis privilegia viz výše. MZA, F 18, kart. 1247, inv. č. 7682.

¹⁸⁴ Davis, J. M.: Jom Tov Lipmann Heller: (1578-1654): portrét rabína. s. 146; Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“. s. 43.

Výsadami majitelů vinohradů bylo nakládat s vínem podle šenkovních zvyklostí. Vinaři, kteří hrozny vypěstovali na svých vinicích a pak z něj vyrobili víno, mohli volně čepovat v malém množství přímým konzumentům. Různými předpisy bylo přesně stanoveno, podle jakého pořadí mohou místní vinaři šenkovat a komu takové právo náleží. Ten, kdo tímto právem momentálně disponoval, si pověsil na svůj dům, sklep nebo vinohradnickou boudu vích, což býval slaměný kříž nebo věnec, popř. jiné znamení, které bylo tradiční pro danou obec. Právo šenkování „pod víchem“ však trvalo pouze omezenou dobu tak, aby se v průběhu roku mohli vystřídat všichni vinaři v obci. Někde bylo dokonce omezováno, jaké největší množství mají právo vinaři vyšenkovat, případně pokud se jim za stanovenou dobu toto množství ještě neminulo, mohli požádat o prodloužení o pár dní.¹⁸⁵

Právo šenkovat mnohdy nebyvalo bezplatné, hlavně pokud se jednalo o výčep v šenkovních domech. V takovém případě mohl každý šenkovní dům odvádět vrchnosti smostatný poplatek za schválení, že může šenkovat veřejně ve větším množství. Svou existencí se na šenku v obci podílela také obecní šenkovna, kde se čepovalo víno zabavené, víno z obecních vinic, víno, které bylo předmětem pokuty, nebo panské víno, když měly obce povinnost odbírat určité množství vína z panských sklepů. Pravidla stanovená horenským právem se však netýkala židovského šenku, neboť nacházíme doklady o tom, že Židům musel být nejdříve šenk povolen vrchností.

Problematika šenkování vína strážnickými Židy může být složitější než se na první pohled zdálo. Dosavadní literatura vypovídala o tom, že strážničtí Židé odváděli poplatky za povolení šenkování vína¹⁸⁶. Domnívám se ovšem, že tato interpretace nebyla přesná, jak se v následujících řádkách pokusím zdůvodnit. Ve velmi krátkém úseku, přibližně dvacet let, máme k dispozici tři prameny, ale v každém nacházíme větší či menší odlišnosti. Pokud se na věc podíváme dle chronologického řazení, zaměříme se nejdříve na urbář z 16. století¹⁸⁷. Najdeme zde záznam o tom, že strážnická městská obec měla za povinnost vyšenkovat 36 beček vína, z nichž byli Židé povinni tři bečky vzít a vyšenkovat. Mohou ovšem tuto povinnost převést na městskou obec za 20 zlatých (fm.) placených na sv. Jiří a na sv. Václava. Stejně tak se mohla i městská obec

¹⁸⁵ Frolec, V.: Jihomoravské vinařství. s. 95/96.

¹⁸⁶ Teufel, H.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). s. 242; Stein, M.: Geschichte der Juden in Strassnitz. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn 1929. s. 517.

¹⁸⁷ Tento opis ubráfe je sice v archivu oficiálně veden, jako urbář z roku 1546, ovšem zápisy do něj byly vkládány i později, některé zápisy byly naopak škrtnuty.

z této povinnosti vykoupit za 400 zlatých¹⁸⁸ ročně (200 zlatých na sv. Jiří a 200 zl na sv. Václava) a závazku se tak zbavit. Naopak Židům bylo povoleno bezplatně šenkovat víno z vlastních vinic pro členy židovské obce¹⁸⁹. Na jiné straně tohoto dokumentu, kde se nachází výčet všech židovských poplatků, najdeme osvobození od šenku panského vína, které je zpoplatněno čtyřmi dukáty¹⁹⁰.

Po nájездеch povstalců z Uher, řady židovských obyvatel ve Strážnici prořídly až na 19 rodin, proto strážničtí Židé žádali vrchnost o snížení jejich dosavadních poplatků. Této prosbě vyhověl Jan Fridrich z Žerotína v roce 1609, kdy vydal privilegium, že po dobu sedmi let snižuje jejich hodnotu na polovinu, po uplynutí lhůty se vrátí na původní výši. V privilegiu je samozřejmě popsáno za jaké úkony či osvobození mají Židé platit. Pro pochopení a vysvětlení si dovoluji tuto část ocitovat přesně podle zveřejněného přepisu¹⁹¹, jelikož se domnívám, že jeho text byl dosud nesprávně interpretován. Je stanoveno, že Židé jsou povinni platit dvakrát ročně na sv. Jiří a sv. Václava, „a to zejména za nechování kreplíka jednu v rok, totiž při s[vaté]m Jiří 150 zl, za šenk vinný při každém termínu po 3 zl 6 gr, za maso postní podobně při každém terminu rozdílne po 12 zl 15 gr, za poselství tolikéž na dva termíny po 15 zl, za chování rabiho svého při dotčených dvou terminích po 5 zl a od žákův svých židovských též na ty dva termíny po 4 zl 20 gr, čehož všeho za jeden rok v jedné sumě 230 zl 22 gr alb učinilo“¹⁹².

Předpokladem zůstává, že všechny první čtyři poplatky jsou odváděny „za nechování“ čili za to, že tyto činnosti nemusí vykonávat, nemusí chovat kreplíka, nemusí šenkovat víno (jistě se tím rozumí ty původní tři panské bečky), nemusí dodávat maso v postní době a nemusí doručovat dopisy. Poté následuje výčet poplatků „za chování“ čili z toho, co mají - za rabína, za žáky.

Pokud by tak skutečně bylo, znamenalo by to, že nadále platí předchozí povolení šenkovat víno Židům bez poplatků vrchnosti. Změnil by se také poplatek za možnost nešekovat víno, z původních 20 fm. nebo 4 dukátů na 3 zl. 6 gr., obojí placeno dvakrát

¹⁸⁸ U této sumy, jakož i jiných v tomto pramenu, je uvedena cena ve dvou měnách – 400 fm. (moravských zlatých) a 466 fr. (rýnských zlatých) 40 kr.

¹⁸⁹ „...dahingegen die Judenschaft aus ihren Weingarten (...) der Wein bei der Judengemeind frei zu schenken befugt ist.“ In: MZA, G 371, kart. 10, inv. č. 476. s. 3.

¹⁹⁰ MZA, G 371, kart. 10, inv. č. 476. s. 9.

¹⁹¹ Přepis byl vyhotoven ze žerotínského kopiáře, který je uložen ve státním archivu v Bratislavě na pobočce ve Skalici.

¹⁹² Pajer, J. a kol.: Strážnice: Kapitoly z dějin města. s. 491.

ročně. Asi už těžko dohledáme za jakých okolností a proč se poplatek pozměnil, ale pravdou je, že jej další pramen zčásti potvrzuje.

Nyní se zaměříme na urbář z roku 1617¹⁹³, ve kterém je uvedeno, že „obec židovská dává: „Platu J. M. Pánu každoročně 4 dukáty, po 1 R 18 g, každý dukát počítajíc. Ato za to, že jim Jeho M. Pán toho dovoliti ráčil, aby s měšťany strážnickými smlauvu strany 3 beček vína, kteréž sau byli povinni k ruce panské každoročně vyšenkovati, učiniti mohli, aby je za ně měšťané opatrovali, pobijeti, dolívati dali, a peníze za ně na to aby zakládali. Činí toho platu polovici při sv. Jiří ... 3 R 6 g a při sv. Václavě tolikéž 3 R 6 g“¹⁹⁴. Sice se nám tady momentálně objevují oba zmíněné poplatky v dukátech i zlatých, ale je jasné, že tu není řeč o svobodném šenkování vína, ale o povolení víno nešenkovat. Vzhledem k tomu, že se ani v tomto urbáři nepíše nic jiného o tom, že by Židé měli odvádět nějakou rentu za to, že mohou uvnitř židovské komunity šenkovat víno své víno, předpokládám, že nadále platí původní ustanovení o bezplatném šenku, což se ani v nejmenším nedá srovnávat s požadavkem kladeným na mikulovské Židy.

Důvodem tohoto markantního rozdílu může být také fakt, že mikulovští Židé v období vzniku privilegia vinnou révu nepěstovali nebo pěstovali pouze v omezené míře, na což odkazuje formulace privilegia „víno, které sami pěstují“¹⁹⁵. Přesto neměli jistě dostatečné množství na to, aby mohli zásobit tak velkou komunitu, takže museli košer víno dovážet. Protože ale byl horenským právem dovoz cizího vína zakázán, muselo jim být uděleno zvláštní privilegium, aby tak mohli činit, to už pochopitelně nebylo bezplatné, ale vyšlo židovskou obec na nemalé peníze.

¹⁹³ Opis uložen v MZA, G 371, kart. 10, inv. č. 477; Přepis originálu, který je uložen také v MZA v Brně ve fondu F 90 pod inv. č. 5, je k dispozici v knižní podobě: Pajer, J.: Urbář panství Strážnice z roku 1617 I. Strážnice, NÚLK 2010.

¹⁹⁴ MZA, G 371, kart.10, inv. č. 477. s. 22.

¹⁹⁵ MZA, F 18, kart. 1247, inv. č. 7682.

3. Víno v judaismu

3.1. Význam, důležitost a potřeba vína v judaismu

Víno hraje důležitou roli v židovských náboženských rituálech a patří mu neodmyslitelné místo během oslav židovských svátků. Nejčastějším svátkem je šabat, který nastává každý pátek po setmění a trvá celou sobotu až do slunce západu. Šabat upomíná na stvoření světa, kdy sedmý den Hospodin odpočíval. Proto má tento den světit každý Žid jako den odpočinku. Během šabatu se má hlavně odpočívat a načerpávat síly na další pracovní týden, má se také prohlubovat víra studiem Tóry a rozjímáním, navíc se tímto každotýdenním svátkem upevňují rodinné vztahy a urovnávají spory.¹⁹⁶ Šabatová večeře začíná v pátek večer po příchodu ze synagogy. Součástí domácího obřadu, kterým se zahajuje společná večeře, je recitace modlitby zvané „kiduš“. K modlitbě se připraví pohár po okraj naplněný vínem, který muž pozdvihne a odříkává modlitbu, poté pronáší požehnání nad vínem. Každý přítomný se z poháru požehnaného vína napije.¹⁹⁷

Víno je nedílnou součástí také pokrmů během samotného šabatového dne. „Ranní kiduš obsahuje pouze jedno požehnání, a to nad vínem.“¹⁹⁸ Tak jako se šabat nad pohárem vína začíná, nesmí chybět ani v závěrečném obřadu v „havdale“, ke kterému se na znamení hojnosti připraví pohár vína, havdalová svíce, koření a vonné byliny.¹⁹⁹ „Havdalový pohár má být naplněn až po okraj tak, aby trochu vína přeteklo, což je znamením pro dobrý týden.“²⁰⁰

Podobně probíhá požehnání nad vínem během slavnostních večeří i u příležitosti oslavy jiných židovských svátků, např. Roš ha-šana. Větší spotřeba vína se pak týká svátků Sukot, Purim nebo Pesach. Oslava svátku Sukot je pro mnohé vykladače paralelou ke slavnosti vinobraní nebo oslavě sklizně obecně, protože se slaví v období, kdy zemědělci dokončují práce na poli a sváží úrodu domů. Symbolem tohoto svátku, jsou suky, přístřešky postavené pod širým nebem, které mají upomínat na Izraelce, jež

¹⁹⁶ Lau, Rav J. M.: Praktický judaismus. s. 134 - 137.

¹⁹⁷ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 194.

¹⁹⁸ Lau, Rav J. M.: Praktický judaismus. s. 161.

¹⁹⁹ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 197; Lau, Rav J. M.: Praktický judaismus. s. 167.

²⁰⁰ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 197.

Hospodin vyvedl z Egypta a kteří pobývali na poušti ve stanech.²⁰¹ Podle výkladu jiných učenců mají být postavené suky napodobeninami chýší, „v nichž rolníci a vinaři trávili celou dobu sklizně na polích a vinicích“²⁰². Tato interpretace čerpá z tradic svátku sklizně, který měly slavit už kenaanské kmeny v době, než přišli Izraelci, kteří se jím měli inspirovat.²⁰³ Svátek stánků Sukot probíhá v podzimním období a trvá sedm dní od 15. do 21. tišri, což většinou bývá v září nebo říjnu gregoriánského kalendáře. Vzhledem k tomu, že tento svátek byl závislý na židovském kalendáři, nemuselo být pravidlem, že i v moravské oblasti vždycky vyšel až po sklizni plodů vinné révy, protože sklizeň začínala později většinou v měsíci říjnu, až byly hrozny dostatečně vyzrálé.

Svátek Purim připomíná záchranu izraelského lidu, žijícího v Perské říši, před vyhlazením. Během Purimu se čte Megilat Ester, která vypráví celý příběh o králi Ahašverošovi, královně Ester, „zlém“ Hamanovi a osvobození Židů. Protože se Purim nazývá svátkem veselí a radosti, je stanoveno, že každý musí na slavnosti vypít „tolik vína, aby ... neznal rozdíl mezi požehnaným Mordechajem a prokletým Hamanem,“²⁰⁴ tedy mezi záporným a kladným hrdinou tohoto příběhu. „Specifické postavení vyplývá z jeho role v rámci purimového příhu, kdy díky vínu byla zapuzena královna Vašti, víno bylo také podáváno při hostině, kterou pořádala Ester.“²⁰⁵

Narozdíl od nestřídmého popíjení během oslav Purimu, mají Židé během sederové večeře o Pesachu předepsáno, kolik vína mohou a musí vypít. Každý má povinnost vypít čtyři poháry vína, které mají symbolizovat vždy jeden verš, který odkazuje na vykoupení od Hospodina při vyjití z egyptské země. Celý svátek totiž odkazuje na událost, kdy byli Židé osvobozeni z otroctví a vyvedeni prorokem Mojžíšem z Egypta.²⁰⁶

Víno provázelo židovský lid také během důležitých okamžiků v průběhu života každého člověka. Tento nápoj plnil mj. symbolickou funkci při obřizce, kdy se také odřikávalo požehnání nad vínem, pár kapek vínase dává také dítěti na ústa.²⁰⁷ Víno nesmělo chybět ani při svatebních obřadech, nevěsta se ženichem museli vypít

²⁰¹ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 227/228.

²⁰² Novotný, : Biblický slovník R-Ž. s. 894.

²⁰³ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 228.

²⁰⁴ Megila, 7b.

²⁰⁵ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 251.

²⁰⁶ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 219.

²⁰⁷ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 41.

dohromady dva poháry jako součást svatebního rituálu a samozřejmě nechybělo ani požehnání nad vínem.²⁰⁸

Víno ovšem pro Židy neplnilo jen náboženskou funkci, pro kterou především muselo být připraveno košer způsobem. Víno už u strakověkých národů platilo jako společenský nápoj, který byl oblíben i v každodenním životě. Důkazem, že to platilo i pro moravské židovstvo jsou například doklady o šenkování neboli výčepu vína, o jehož povolení Židé žádali z ekonomického i společenského důvodu.

3.1.1. Košer víno

Postup výroby je v základních úkonech stejný pro všechny společnosti v různých obdobích. Zpracování hroznů a výrobu vína je možno rozdělit do několik a etap. Během sklizně se hrozny házely do dřevěných puten, které sběrači nosili na zádech. Až byla putna plná, hrozny se přesypaly do velké nádoby „kádě“. Hrozny se v kádi nejříve drtily pomocí dřevěné palice „kopistě“ nebo se v období starověku a středověku hrozny šlapaly nohama. Účelem této fáze bylo porušit slupku hroznových bobulí tak, aby se část šťávy dostala ven a usnadnilo to tak samotné lisování. Drcením pak získáváme rmut (v německých pramenech označovaný jako Masch, Maisch), což je směsice šťávy a slupek. Všechn rmut se pak nalije do příslušné části (koše) v lisu a lisuje se šťáva, při použití kladkového lisu tlučení, při použití včetenového lisu pomocí otáčením šroubu. Ten se uloží do sudu a teprve po prodělání procesu kvašení vzniká víno jako alkoholický nápoj.

Židovská společnost se ve všech ohledech života řídila přísnými pravidly vycházejícími z Tóry a Talmudu. To jsou dvě základní díla, která se stala středobodem židovské legislativy. Se vznikem Talmudu, který byl sepsán na základě komentářů Tóry významných rabínů v prvních staletích našeho letopočtu, byla zavedena přísná pravidla také v pití a obchodování s vínem, respektive s nežidovským/pohanským vínem, které bylo Židům přísně zakázáno.²⁰⁹

Základem jsou dva pojmy, které je třeba osvětlit. Talmud neeší víno z hlediska vzniku, tedy procesu kvašení, ale tvrdí, že za víno je pokládno to, co vyteče z hroznů,

²⁰⁸ Nosek, B. – Damohorská, P.: Židovské tradice a zvyky. s. 106/107.

²⁰⁹ Soloveitchik, H.: Can halakhic texts talk history? In: ARJ Rewiev, 3, 1978. s. 154.

jeli tekutina oddělena od dužiny a slupek.²¹⁰ Předpokladem zůstává, že víno se stává vínem v té fázi, kdy už ho pohané zasvěcují bohům, pokud by se už v této etapě vzniku dostalo do styku s nežidem, bylo označováno jako „jejn nesech“ (víno úlitby), zakázané víno.²¹¹ Podle talmudického výkladu se tedy za víno dá označit už vylisovaná šťáva, přičemž rozhodující je fakt, že tekutina je oddělena od slupek. S takovou tekutinou už nesmí jakkoliv manipulovat žádný pohan.

Ve středověku se ale stále prohlubovala potřeba definici jejn nesech rozvést a upřesnit.²¹² Předpisy obsaženými v Talmudu se zabývalo mnoho učených rabínů především ze západní Evropy, z Francie a německých zemí, z nichž můžeme považovat za nejvýznamějšího rabína Raši. On i jeho následovníci se snažili nalézt odpověď na otázku, v které fázi výroby se ze šťávy stává víno²¹³, jež se už může stát předmětem modloslužebnictví, čili v které fázi už nesmí nežid přijít s tekutinou do styku.

Raši tuto záležitost chtěl řešit z hlediska uvedení hranice mezi šťávou a vínem podléhajícím zákonům jejn nesech do skutečné fáze výroby, do normálního procesu výroby.²¹⁴ Principem nadále zůstává oddělení tekutiny od pevné hmoty. Otázkou je, o jaký druh oddělení se jedná. Hrozny se šlapaly nohama ve velkých kádích a problém byl viděn už v tom, že šťáva se jako samostatná tekutina vyskytuje už v této fázi, v okamžiku sešlápnutí směsi, kdy je v jistém slova smyslu také oddělena. Jeho výklad ale zachází dále. Jelikož nedošlo k odtoku pryč od dužiny a slupek, je nadále součástí rmutu, který je uvnitř uzavřené nádoby, odkud nemůže vytéct. Jako podstatou se tedy jeví pohyb směrem pryč, což ve skutečnosti znamená, že směs v kádi ještě není předmětem zákona o jejn nesech.²¹⁵

Záměrem hledání odpovědí na tyto sporné a nedořešené otázky mělo být zjištění, po kterou etapu výroby vína je možné, aby se na ní podíleli nežidé. Původně si totiž všechny práce a fáze výroby košer vína museli zajistit sami, přitom bylo nutno dodržovat přísná nařízení. Židé se v prostředí, kde za majoritní skupinu byli považováni právě nežidé, potýkali se značnými komplikacemi, jak si takové košer víno obstarat.

²¹⁰ Avoda Zara, 55b.

²¹¹ Soloveitchik, H.: Can halakhic texts talk history? In: ARJ Rewiev, 3, 1978. s. 155.

²¹² Podrobně k vínu v židovských zákonech ve středověku: Soloveitchik, H.: Wine in Ashkenaz in the Middle Ages: Yayin Nesech – A study in the history of Halakha. Jerusalem: Zalman Shazar Center for Jewish history 2008.

²¹³ Podrobně jednotlivé komentáře s jejich nuancemi ve výkladu: Soloveitchik, H.: Can halakhic texts talk history? In: ARJ Rewiev, 3, 1978. s. 153 – 196.

²¹⁴ Soloveitchik, H.: Can halakhic texts talk history? In: ARJ Rewiev, 3, 1978. s. 160.

²¹⁵ Soloveitchik, H.: Can halakhic texts talk history? In: ARJ Rewiev, 3, 1978. s. 154.

Bylo nevyhnutelné pěstovat vinnou révu a zajistit si hrozny vlastním úsilím. Revoluční myšlenku v této věci představovala Rašiho interpretace, jeho vliv byl však v jeho době regionálně omezen, kde ovšem ovlivnil podstatným způsobem obstarávání si dostatku materiálu k výrobě vína. Na základě teorie, že rmut převážený v uzavřené kádi nemůže vytéct, tedy nemůže být zneužit pro účely modloslužebnictví, je vhodný pro výrobu košer vína i za předpokladu, že s rmutem v kádích manipuluje pohan.

Ačkoliv bylo Židům zakázáno obchodovat s pohanskými produkty, museli středověcí učenci reflektovat změny ve společnosti a reagovat na potřeby současných Židů. Požadováno bylo rozšířit možnosti obchodování i na dosud zapovězené artikly, protože Židé už stejně byli příliš propojeni s nežidovským ekonomickým světem.²¹⁶ V případě obchodování s vínem²¹⁷ se objevilo mnoho názorů, převážně ale rabíni proti obchodu s nežidovským vínem brojili, protože se obávali, že by Židé ignorovali i zákaz pití.²¹⁸

Na základě studia Talmudu s komentáři středověkých rabínů, vydaného v druhé dekádě 16. století, začali na problém vína v 16. a 17. století narážet i rabíni, o nichž bude pojednáno v další kapitole, kteří byli konfrontováni s tištěnými zákony a odlišnou praxí zároveň.

Dle talmudických zákonů nadále zůstává podstatné a určující, že víno, které je vhodné pro Židy k běžnému pití, k užívání při náboženských rituálech nebo se kterým mohou obchodovat, musí zůstat košer. V tomto smyslu to přesně zamená, že nesmí podléhat zákonům jejn nesech.

3.2. Tradice judaismu vs. vrchnostenské zákony

Židé na Moravě v 16. a 17. století podléhali vrchnostenským nařízením, které mnohdy nebyly určeny speciálně Židům, ale patřily všem obyvatelům města. Pak se v moravském prostředí mohly vyskytnout situace, které komplikovaly hladké snoubení zdejších zákonů a tradic judaismu, ať se to týkalo samotného pěstování a věcí s tím spojených nebo dostupnosti potřebného množství košer vína. Ke komplikacím, které provázely pěstování vinné révy z hlediska judaismu, patřila konečná sklizeň hroznů.

²¹⁶ Katz, J.: Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages. s. 18

²¹⁷ Podrobně k tématu židovského obchodu s vínem ve středověku: Soloveitchik, H.: Principles and Pressures: Jewish Trade in Gentile Wine in the Middle Ages. Tel Aviv: Am Oved 2003.

²¹⁸ Katz, J.: Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages. s. 22.

Jelikož období úplného dozrávání vína v našich zeměpisných šířkách probíhá na podzim, mohlo se stát, že tento termín kolidoval s oslavami vysokých svátků nebo se svátkem Sukot. Podle vrchnostenských nařízení ovšem dříve probíhalo vinobraní v určitou stanovenou dobu a byl předem určen termín pro začátek vinobraní, jenž byl pro všechny vinaře v obci závazný. Právo stanovit tento termín měla skupinka hodnostářů, mezi něž většinou patřil horný, rychtář a zástupci městské rady. Po obhlídce vinohradů zhodnotili, zda jsou hrozny už dostatečně vyzrálé a vhodné pro sklizeň.²¹⁹

Protože termín vinobraní se vždy stanovil podle potřeby a židovský kalendář je pohyblivý, docházelo občas ke kolizím termínů, jindy průběh sklizně nic neohrožovalo. Ve složkách s horními knihami a výpisy z horenského práva, se dochovaly také vložené listy s termíny vinobraní v Mikulov díky čemuž můžeme alespoň částečně nahlédnout do této problematiky.

V roce 1668, stejně jako v jiných letech, bylo přesně určeno, kdo má právo začít s vinobraním jako první, či právo následuje potom a teprve pak mohly být mikulovské vinohrady otevřeny pro sklizeň všem vlastníkům, tedy i Židům. Toho roku všichni začínali ve středu 24. října, což připadá v židovském kalendáři na 19. chešvan. Protože se v tomto měsíci žádné důležité židovské svátky neslaví, nic nebránilo Židům v tom, začít s vinobraním skutečně v předem avizovanou středu.²²⁰

Ne vždy se našlo tak snadné řešení. Problém mohl nastat například v roce 1658, ze kterého se také dochoval druhý zápis o vyhlášení data vinobraní. Prvních pár dní bylo vinobraní určeno pouze vybraným lidem a sklízelo se na panském, mj. už podle mikulovského horenského práva bylo stanoveno, „daß Bürgermeister, Richter, Rat und Bergmeister 2 Tag vor der Gemein zu lesen Macht haben solle“²²¹. Teprve pár dní nato, mohla vinobraní zahájit také celá obec. Takže bylo vyhlášeno: „Viertens den 18. Octo[ber], solle die gantze gemain ihr lesen anfangen“²²². Pro Židy to ovšem představovalo problém, jelikož 18. října 1658 připadal v židovském kalendáři na 21. tišri, tedy na poslední den svátku Sukot, další den slavili ještě svátek Šmini aceret a 23. tišri následoval svátek Simchat tora. Navíc Šmini aceret toho roku připadl na šabat, pravděpodobně tedy mikulovští Židé zahájili vinobraní o tři dny později, než jak bylo předepsáno. Při opožděné sklizni jim nejspíš žádný trest nehrozil, bylo spíše věcí jejich

²¹⁹ Frolec, V. a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. s. 213.

²²⁰ MZA, F 18, karton 1208, inv. č. 7532.

²²¹ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 76.

²²² MZA, F 18, karton 1208, inv. č. 7532.

zájmu, jestli nechají hrozny ve vinici déle než doporučeno a nechají je tak na pospas přírodním živlům nebo nenechavým sousedům.

V opačném případě by na tom byli hůř. Kdyby chtěli kvůli svátkům zahájit vinobraní dříve, mohla by je postihnout pokuta nebo trest vězení, protože v období před jeho zahájením, se do vinohradů nesmělo vstupovat a tudíž ani nic sklízet. Celý tento zákaz je postaven a obyčejí a právním aktu zvaném „zarážení hory“²²³. Od chvíle, kdy byla hora (vinohrady) „zaražena“, panoval přísný zákaz vstupu do vinohradů, který byl platný pro všechny majitele. V tomto období měli právo do vinohradů vstoupit jen lidé úředního charakteru (horný a hotaři), o kterých bylo podrobněji psáno už v první kapitole, kteří naopak měli za úkol vinohrady hlídat, aby se v nich nikdo jiný nepotuloval. Tento zákaz pramení z ochrany úrody před krádeží nejen nepřejícných sousedů, ale také cizích lidí.

„Zarážení hory“ se mohlo konat pravidelně každý rok v jeden určený termín (často to byl svátek Nanebevzetí Panny Marie 15. 8.), v jiných obcích se řídili přírodou a průběhem celého roku, jak se příroda podepsala na dozrávání („Když víno dozrává a hotař přinese před obecní výbor první strakatý hrozen, tehdy se zaráží hora“).²²⁴ Právě v období od „zarážení hory“ až do úředního vyhlášení vinobraní připadly provinilcům proti nařízení nejtvrďší tresty za krádež. Každé viniční právo má v tomto případě stanoveny jiné podmínky a sankce. Jelikož právo neřeší případ, že by majitel šel jenom do svého vinohradu pro hrozny, předpokládá se, že s ním bude zacházeno jako s každým jiným cizím elementem, který ve vinohradech nemá co dělat, bude tedy stíhán za to, že do vinohrada jen vstoupil, pokud by tento případ v právu nebyl ošetřen, připadlo rozhodnutí horenského soudu, který by stanovil výši pokuty.

Mikulovského právo počítá částečně i s tímto případem, když dává na vědomí, „so oft ein Hüter²²⁵ in seiner Hut, Menschen oder Vieh ergreift und dem Bergmeister vorstellt, soll der Hüter von jeder Person oder Vieh Pfandgeld haben 12 Pfening“²²⁶. Přistížený tedy zaplatí odměnu hotaři, za to, že ho tam přistihl, ale dále bude věci pekmistra, jakou mu uloží pokutu nebo vězení, za to, že se ve vinohradě pohyboval. V horším případě by také mohl být považován za zloděje a pokud by byl z toho úmyslu usvědčen, mohl by podle práv židlochovického okruhu, např. ve Bzenci, být potrestán

²²³ O tématu „zarážení hory“ je podrobně psáno: Frolec, V.: Jihomoravské vinohradnictví. s. 90 – 95.

²²⁴ Frolec, V.: Jihomoravské vinohradnictví. s. 90.

²²⁵ Hotař, který hlídá vinohrady.

²²⁶ Seifert, T. R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. s. 77.

„propadnutím hrdla“.²²⁷ Jinými slovy, prostě není dovoleno trhat hrozny cizí i své v době, kdy to ještě nebylo úředně povoleno.

3. 3. Víno – jablko sváru

3.3.1. Spor o nekošer vínu

Podle Talmudu, který znaly židovské autority ve střední Evropě, měly být veškeré práce, během všech postupů výroby vína, vykonávány Židem. Bylo přísně stanoveno, že košer víno by nemělo přijít vůbec s nežidem do styku, nemělo jím být vyráběno ani přepravováno.²²⁸ Právě i z tohoto důvodu vzešla hypotéza, že Židé žijící na jižní Moravě, v oblasti s rozšířenou tradicí vinařství a velkými rozlohami vinohradů, si budou pěstování a zpracování vína zajišťovat sami.

Podle talmudických předpisů nemělo užitek jakékoliv sbližování Židů a nežidů, proto mu byly z hlediska legislativy kladeny překážky. Ve společnosti, kde většinu tvoří nežidé, se Židé zaměřovali na to, aby se sociální i náboženské bariéry mezi nimi neustále udržovaly.²²⁹ Na přetřes ovšem přišly kontakty, které se pohybovaly v ekonomické sféře. Uvádí se, že se stávalo běžným jevem, že Židé obchodovali s pohanským – v tomto případě křesťanským, vínem za účelem zisku. Takové praktiky byly běžné pro oblasti Itálie nebo Moravy, kde se vinná réva pěstovala ve větší míře a od toho se odrážela také spotřeba vína.²³⁰

Židé si je vysvětlovali na základě toho, že pominuly důvody předpokladu, že by se víno stalo vínem úlitby. Nařízení o jejn nesech vzniklo ve starověku, v době kdy Římané skutečně víno bohům před jeho konzumací zasvěcovali, v současné době majoritní křesťanské společnosti už ale není nutné se toho obávat, jelikož křesťané modloslužebnictví neprovozují, proto logicky by nemělo být zakázáno ho ani pít.²³¹ Víno, které nebylo zasvěceno bohům, ale zároveň nebylo vyrobeno Židem, se označovalo jako „stam yeinam“.

²²⁷ Hanák, J.: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně-historický náskres. s. 62.

²²⁸ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Vino jako kulturní fenomén“. s. 36/37.

²²⁹ Katz, J.: Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages. s. 20.

²³⁰ Katz, J.: Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages. s. 21/22.

²³¹ Katz, J.: Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages. s. 22.

K tomuto nešvaru se vyjadřují významné rabínské autority, které nabízí mnohá řešení a poskytují různé varianty výkladu, proč takové jednání zavrhnout či akceptovat. Nejdříve se o stížnosti na moravské Židy, kteří obchodují a konzumují nežidovské/křesťanské víno, můžeme dočíst v responzu rabína Moše Isserla z Krakova²³². Hledal vysvětlení v rabínských komentářích a zároveň se snažil přihlídnout k současným sociálním a ekonomickým změnám. Přesto měl stále na paměti stará nařízení, že „jejich víno je zakázáno kvůli jejich dcerám“²³³. Obavy z toho, že by pití společného vína mohlo vést ke sdružování a následně i smíšeným sňatkům, přetrvávaly dále. Na druhou stranu bylo přihlídnuto i k zavedené ekonomické praxi, takže *stam yeinam* mohlo být akceptováno v ochodním styku, ale nadále nesmělo být konzumováno.²³⁴

Druhým významným rabínem, který proti chování moravských Židů veřejně vystupoval v traktátu pojednávajícím o různých náboženských otázkách, byl Jehuda Löw ben Becalel (známý jako Maharal nebo rabi Löw), který se snažil přímo do problému zasáhnout a přimět moravské Židy k nápravě.²³⁵ V tomto kázání rázně kritizuje nejen moravské Židy, kteří nekošer víno popíjejí, ale hlavně odsuzuje rabíny, kteří takové jednání povolují. S Maharalovou nelibostí se setkávají argumenty rabínů, kteří jsou přesvědčeni, že důvod, pro který nařízení o víně úlitby bylo zavedeno, už v těchto podmínkách, v tomto prostoru nemá svůj účel a pozbylo tak platnosti.²³⁶

Maharal vydal zákaz pití *stam yeinam*, ale k argumentaci použil jinou cestu. Na jednu stranu připouští, že oba sporné body – možnost vína úlitby a možnost sdružování se s nežidy, které rabíni používali k argumentaci, stále platí, i když stojí v pozadí, na druhou stranu podstata spočívá v meta-fyzickém základě.²³⁷ I když už víno není předmětem modloslužby, nositelem prvku modloslužebnictví je nežid kvůli jeho v judaismu nedovoleným praktikám. A jelikož přirozené věci probíhají bez úmyslu nebo záměru, sám o sobě přejde jistý prvek modloslužby na víno, i když k úlitbě není přímo

²³² Katz, J.: *Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages*. s. 263.

²³³ *Avoda Zara*, 36b.

²³⁴ Katz, J.: *Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages*. s. 22/23.

²³⁵ Visi, T.: *Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku*. In: *Víno jako kulturní fenomén*. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Vino jako kulturní fenomén“. s. 40.

²³⁶ Visi, T.: *Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku*. In: *Víno jako kulturní fenomén*. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Vino jako kulturní fenomén“. s. 41; Sládek, P.: *Pražský Maharal o nežidovském víně*. In: *Židovská ročenka, 5770, 2010*. s. 20.

²³⁷ Katz, J.: *Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages*. s. 23; Sládek, P.: *Pražský Maharal o nežidovském víně*. In: *Židovská ročenka, 5770, 2010*. s. 20/21.

určeno ani použito. Proto i Maharal rozlišuje mezi jejn nesech, které je zakázáno pít i z něho mít užitek, a stam yeinam, které zakázáno pít, ale je možno s ním obchodovat.²³⁸

Poté, co našel vhodnou argumentaci, musel podniknout kroky k tomu, aby moravské Židy a rabíny zvláště přiměl ke změně svého postoje a konečného jednání. Jedním takovým počinem bylo, že do liturgie zavedl modlitbu za zbožné Židy, kteří nepijí víno zakázané rabíny²³⁹, která nejspíš měla hnout svědomím lehkovážných Židů. Druhým opatřením, které mělo jistě větší přesvědčovací váhu, bylo prohlášení, že uvnitř takového prostředí nebudou moci být ustanovováni noví rabíni, kdo by snad ještě tato nařízení porušoval, bude exkomunikován.²⁴⁰ Důkazem, že se jeho osobnost těšila velké autoritě v otázce košer vína i dlouho po jeho smrti, jsou odkazy na jeho nařízení i v písemné podobě židovských moravských zákonů zvaných Šaj takanot vydaných v roce 1650, kde se v bodě 272 praví, že „die bereits constituirten Ordnungen des vortrefflichen Rabiners Löwl von Praag in puncto des Christlichen Weins hat sein Verbleiben“²⁴¹.

Uvedené stížnosti měly vypovídat o chování Židů na Moravě obecně, jestli se tak dělo skutečně všude, zůstává i nadále otázkou, jelikož se ale nikdo nezmiňuje konkrétně o té které židovské obci, buď se to popravdu týkalo většiny židovských komunit nebo to mělo sloužit jako výstraha pro ostatní, které by snad chtěly v zásadách podle vzoru jiným moravských souvěrců polevit. Získané informace, shrnuté v předešlých kapitolkách o mikulovských Židech, nasvědčují tomu, že mikulovská židovská obec patřila k těm „neposlušným“. Už jenom proto, že nejsou důkazy o tom, že by mikulovští Židé vlastnili vinohrady po roce 1560 a že nebyl dovoz košer vína do Mikulova nijak ze strany vrchnostenské administrativy ošetřen, jak se to běžně dělo v jiných moravských obcích, až do roku 1612, když minimálně od roku 1586, kdy byl sepsán horenský řád, bylo zakázáno dovážet do Mikulova cizí vína. Všechny uvedené skutečnosti nasvědčují tomu, že se zdější komunita příliš nezatežovala zajištěním vhodného rituálního nápoje a mohla tak patřit ke kritizovaným moravským židovským komunitám.

²³⁸ Sládek, P.: Pražský Maharal o nežidovském víně. In: Židovská ročenka, 5770, 2010. s. 22/23.

²³⁹ Davis, J. M.: Jom Tov Lipmann Heller: (1578-1654): portrét rabína. s. 145.

²⁴⁰ Viši, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“. s. 41/42.

²⁴¹ Wolf, G.: Die alten Statuten der jüdischen Gemeinden in Mähren (311 Takanot): sammt den nachfolgenden Synodalbeschlüssen. s. 71.

V roce 1616 je vydán nový halachický traktát od Leiba Piseka, který chování moravských Židů potvrzuje, zároveň však vysvětluje, že se moravští Židé sami snažili svůj nesprávný výklad židovských zákonů napravit a část z nich k tomu podnikla potřebné kroky.²⁴² Traktát pojednává o Židech, z moravského města, jehož jméno není přesně uvedeno, což bývá sice častým jevem v responzech, ale zároveň to vede k pochybnostem a otázkám, která komunita je zde popisována, neboť v něm není zmíněno žádné konkrétní jméno ani zeměpisný údaj. Zatímco Davis automaticky předpokládá, že se jedná o Mikulov a bez okolků jej zasazuje do dějin Mikulova, když např. uvádí jméno tehdejšího majitele panství Maxmiliána Ditrichštejna²⁴³, názor Tamáse Visiho není v této otázce jasně vyhraněn a prozatím se zdržuje ukvapených závěrů, ale zároveň se krok po kroku snaží tuto domněnku připustit.

Než se ale budu věnovat tomuto textu, považuji za důležité neopomenout jeho autora. Lev Pisker, jenž sepsal Dimjon Arje, je v traktátu označen jako rabín žijící v Mikulově. Pravděpodobně zemřel ještě před jeho vydáním v roce 1616.²⁴⁴

V mikulovských židovských dějinách v tomto období figuruje jméno Löbla Piskera víckrát. Löb Pisker je označován za váženého a zámožného obchodníka, v roce 1602 je Leo Pischker uveden jako mikulovský židovský rychtář a v neposlední řadě, jméno Lva Piskera vystupuje jako iniciátor petice zaslané císaři a zástupce židovstva v obchodní linecko-kremžské aféře.²⁴⁵ Jméno Lebl Pisker se od té doby v Mikulově objevuje nadále, ještě v padesátých až sedmdesátých letech, přičemž židovských nositelů tohoto příjmení najdeme hned několik.²⁴⁶ Není vyloučeno že rod Pisker/Pisek působil v Mikulově již dřívějších dobách, ale dosavadní prameny to prozatím

²⁴² Davis, J. M.: Jom Tov Lipmann Heller: (1578-1654): portrét rabína. s. 144 - 146; Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Váno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Váno jako kulturní fenomén“. s. 42/43.

²⁴³ Davis, J. M.: Jom Tov Lipmann Heller: (1578-1654): portrét rabína. s. 146.

²⁴⁴ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Váno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Váno jako kulturní fenomén“. s. 42.

²⁴⁵ Buňatová, M.: Die Nikolsburger Juden 1560 bis 1620. Wirtschaftliche Prosperität unter adeligem Schutz. In: Hödl, Sabine - Peter Rauscher - Barbara Staudinger (Hrsg.): Hofjuden und Landjuden. Jüdisches Leben in der Frühen Neuzeit. s. 348/349.

²⁴⁶ V horenské knize z roku 1651 Lebl piestker, Lieberman Pistker, Märeckhuß Pieskher, Abraham Pieskher. In: http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2179; V soupisu domů z roku 1657 Lewel Pistker, Isak Pistker, Michael Pisker. In: Trapp, Bruno Mauritz: Geschichte der Juden in Nikolsburg. In: Gold, Hugo: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. s. 421; V soupisu domů z roku 1667 Lewel Bisker, Michael Gisker. In: http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=849; V lánových resjtřících z roku 1673 Lewel Pißkher, Michael Pißker, Jacob Pißker In: http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=574.

nepotvrzují i proto, že v urbářích z let 1560 a 1574 se vyskytují pouze „křestní“ jména, přízvisko se objevuje jen u hrstky jedinců.

Současně můžeme ale narazit na informaci, že potomci Löbla Piska, autora Dimjon Arje, pobývali po určitou dobu ve Vídni. Jacob Pisk z Mikulova, jenž má být Löblovým synem, byl pohřben na vídeňském hřbitově a jeho vnuk také Löbel Pisk měl v roce 1651 vltasnit ve Vídni dům²⁴⁷, tedy v době, kdy nějaký Lebl Piskher vlastní v Mikulově vinohrady a o šest let později určitě i dům. Z dosavadních informací zatím nelze jasně určit příbuzenské vztahy mezi jmenovanými. Bylo by nejspíš předmětem dalšího zkoumání, které však nekoresponduje s tématem této práce, zda rabín Leib Pisek, autor Dimjon Arje, je totožný s Leblem Piskerem, mikulovským obchodníkem nebo židovským rychtářem, zda nositelé tohoto jména uvedení v pramenech z 50. až 70. let 17. století, zhruba o generaci později, jsou jeho/jejich přímí potomci.

Když se vrátíme zpět ke zmiňovanému Dimjon Arje, ze zprávy se dozvídáme, že se v obci objevila skupina Židů v čele s rabínem, kteří chtěli prosadit dodržování talmudických zákonů pro všechny, ale už zřejmě nevěděli, jak k tomu příslušníky obce přinutit. Proto do záležitosti zapojili i místního šadlana, který měl oslovit vrchnost, aby vydal nařízení, které by Židům zakazovalo pít nebo kupovat nežidovské víno.²⁴⁸ Aby jim pán toto nařízení schválil, protože i pro něj mělo být výhodné, navrhli, „že židé budou za každý sud košer vína, vyrobený či prodaný ve městě, platit zvláštní daň“²⁴⁹. Problémem ale zůstává, že se dosud nenašel žádný doklad vrchnostenské provenience, který by tuto dohodu někdy z počátku 17. století potvrzoval. Ačkoliv se Davis domnívá, že „další materiál by se patrně dal najít v dietrichsteiných archivech“²⁵⁰, zatím nelze tuto teorii věrohodně podložit. Při sběru materiálu k této práci a bádání v těchto dokumentech, jsem na žádnou takovou listinu nenarazila. Možná pozitivnější výsledky ukáží až další badatelská práce projektu BMSJ, který je v současnosti ještě nedokončen a neustále probíhá podrobný sběr a důkladné zpracování dostupných materiálů, nejen v archivech Dietrichštejnů.

²⁴⁷ Wachstein, B.: Die Inschriften des Alten Judenfriedhofes in Wien. Vol 1 - 1540-1670. s. 508 – 510.

²⁴⁸ Davis, J. M.: Jom Tov Lipmann Heller: (1578-1654): portrét rabína. s. 144 - 146; Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“. s. 43.

²⁴⁹ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“. s. 43.

²⁵⁰ Davis, J. M.: Jom Tov Lipmann Heller: (1578-1654): portrét rabína. s. 146.

Poplatky za odprodané košer víno měla zprvu platit pouze skupinka, která si toto nařízení vymohla za částečného přispění některých židovských výrobců vína, ale asi po deseti letech měla být provedena revize tohoto poplatku, který byl pozměněn na jednotnou částku 100 tolarů, kterou měla každoročně odvádět židovská obec²⁵¹. Z hlediska udělování židovských privilegií šlechtou žijící v moravském prostoru nebylo zdanění doléhající na celou obec nic neobvyklého (jak např. můžeme vidět u několika zmíněných privilegiích a nařízeních v této práci), právě naopak se zvláštní spíše jeví poplatek, který by měla vzít na sebe jen skupina Židů.

Jestliže se tedy jedná skutečně o židovskou mikulovskou obec, pro nové zdanění obchodu a šenku vína máme pravděpodobně doklad i z druhé strany aktérů. Zatím je k dispozici privilegium, které bylo v práci už několikrát zmíněno, vydané roku 1612 kardinálem Ditrichštejnem, který povoluje místním Židům obchodovat s vínem a šenkovat víno, „die sie alhie bauen, und erkhauffen“²⁵², ale jen do té míry, že smějí víno poskytovat pouze Židům, zdejším měšťanům mají zakázáno nalévat či víno prodávat, prodej svobodným osobám a projíždějícím (cizincům) mohou víno prodávat volně.²⁵³ Do jisté míry sice omezuje prodej Židům a odkazuje na monopol, že zásobovat mikulovské Židy vínem mají Židé samotní a že nesmí prodávat víno křesťanům, protože by způsobili škody křesťanským vinařům, ale fakticky se v něm nepraví, že by křesťanští obchodníci nemohli prodat víno Židům, čili nekošer víno (stam yeinam).

Uvnitř židovských kruhů nastala situace vyvolala ještě spory jiného druhu, a sice jak se místní Židé o celkové zdanění podělí a kdo ponese největší váhu platby. Na toto téma se v obci rozhořel konflikt, který měl rozřešit autor tohoto spisu, Leib Pisek. Je potřeba ještě upřesnit výši nově stanoveného poplatku za šenkování a obchodování. Podle hebrejského pramene daň dosahovala výše 100 „tolarů“²⁵⁴, podle privilegia měli Židé platit 116 rýnských zlatých a 40 krejcarů²⁵⁵.

²⁵¹ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“. s. 43.

²⁵² MZA, F 18, kart. 1247, inv. č. 7682.

²⁵³ Opisy privilegií uložených v MZA, F 18, kart. 1247, inv. č. 7682; http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2171.

²⁵⁴ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“. s. 43.

²⁵⁵ Opisy privilegií uložených v MZA, F 18, kart. 1247, inv. č. 7682; http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2171.

Na věc je potřeba nahlédnout z více úhlů pohledu. Na straně jedné nesmíme opomenout fakt, že neznáme originální znění privilegia. V archivech se dochovalo pouze v opisech z pozdějších let nebo jako součást potvrzení a udělení privilegia kardinálovými nástupci. Po přečtení několika opisů a nových privilegií jsem mohla porovnat, do jaké míry se text privilegia proměňoval, nejen že se nepřepisovalo slovo od slova, ale také struktura celého textu zaznamenala jistý vývoj. Nejstarší opisy či potvrzení privilegií nejbližšími kardinálovými následovníky jsou rozděleny do tří částí. Na začátku je vyjmenována titulatura toho, kdo privilegium uděluje, pak následuje samotné znění všech povolení a zákazů v bodech a až na konci listiny se nachází výčet plateb za jednotlivá povolení. Teprve v pozdějších letech byla suma za dané povolení zařazena přímo ke znění celého bodu, tak jak to např. můžeme vidět v prepisu privilegia od Waltra Ditrichštejna na BMSJ.²⁵⁶ Nemůžeme tedy s jistotou říct, jaká byla původní výše poplatku, jak ji stanovil kardinál Ditrichštejn.

Na druhou stranu je potřeba přihlédnout také ke komplikovanému vývoji měnového systému na Moravě ve sledovaném období²⁵⁷, proto v listinách a jiných pramenných materiálech můžeme vidět, že se používá několik různých měn současně (zlaté, dukáty nebo tolary), a k rozdílnosti zápisů zkratk pro jednotlivé mince.²⁵⁸ Navíc ani zlatý (německy Gulden), který byl nejběžnější měnou v prostudovaných archiváliích, nebyl jediný, ale měl i jiné ekvivalenty – byl rýnský zlatý i moravský zlatý.

Druhý případ jsme mohli zaznamenat v opisu urbáře města Strážnice, kdy např. vedle hodnoty 400 fm. (moravských zlatých), kterou měla platit strážnická městská obec za prominutí šenkování panského vína, je uvedena také částka 466 fr. (rýnských zlatých) a 40 kr., vedle hodnoty celkové činže ze všech židovských domů 118 fm. 27 kr. se nachází v jiné měně částka 138 fr. 43 kr. etc.²⁵⁹ I v Mikulově se po určitou dobu moravské zlaté používaly, svědčí o tom zápisy z mikulovského urbáře pro rok 1560.²⁶⁰ Tento pohled může nabídnout také možné pochopení, proč se hodnota uvedené daně liší o více než 16 zlatých, jestli je ale skutečným vodítkem k rozřešení tohoto nepoměru, zůstává nadále otázkou.

²⁵⁶ http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2171.

²⁵⁷ K podrobnému vývoji měnového systému v českých zemích viz Hlaváček, I. – Kašpar, J. – Nový, R.: *Vademecum pomocných věd historických*. Jinočany: H & H 2002. s. 421 – 469.

²⁵⁸ Např. pro 1 zlatý mohlo být použito hned několik zkratk – 1 f., 1 fl., 1 fr., 1 R, 1 zl., 1 zlr.

²⁵⁹ MZA, G 371, karton 10, inv. č. 476.

²⁶⁰ Řezníček, J.: Dva mikulovské urbáře z roku 1560. In: *Jižní Morava*, 1966. s. 22.

3.3.2. Rabi Krochmal – postava židovského moravského zákonodárství

Ani po vydání traktátu Leiba Piskera nebyla věc stále jednoznačně vyřešena. V roce 1650 se v Kyjově uskutečnil koncil složený ze zástupců moravských židovských obcí, kde delegáti vypracovali soubor židovských předpisů zvaný Šaj takanot neboli 311 statut, jež měly být jakýmsi základním stavebním kamenem židovské samosprávy na Moravě.²⁶¹ V statutách najdeme také předpisy ohledně pití vína. Evidentně ještě ani v roce 1650 nebyl moravský nešvar pití nekošer vína úplně vymýcen, protože se v článku 273 uvádí, že se zákaz pití nežidovského vína neustále porušuje a navíc se ještě najdou Židé, kteří věří, že pití křesťanského vína je povoleno, načež se důrazně varuje, aby tak už nečinili.²⁶²

Další článek upozorňuje, že Židé budou obeznámeni, jak postupovat při výrobě košer vína. Zemský rabín má k tomu vypracovat příručku, kterou je potřeba rozeslat všem obcím, ještě než začne vinobraní. V každé obci by měl být určen člověk, který bude na výrobu dohlížet. Obec, která tato nařízení překročí a přesto vyrobí nedůvěryhodné víno, by měla vědět, že její víno bude zakázáno po celé zemi²⁶³, takže z něj už nebude mít žádný užitek. Navíc ten, kdo víno vyrobí, by ještě měl přísahat, „in Handen habende Gebethbuch“, před židovským rychtářem a porotou, že při výrobě postupoval podle rabínem sepsaných pravidel.²⁶⁴

Konference zástupců židovských obcí v Kyjově se zúčastnil také nový zemský rabín Menachem Mendel ben Avraham Krochmal, který po zvolení sídlil v Mikulově až do své smrti v roce 1661. Jako hlavní představitel moravského židovstva se podílel na tvorbě jednotlivých článků statut, takže si určitě musel být vědom, že úloha sepsat příručku pro správnou výrobu košer vína připadne jemu osobně. Mimo to cítil potřebu se k pojmu a důležitosti košer vína vyjádřit podrobně, což nám dokládá jeho responsum zabývající se touto otázkou, které bylo po jeho smrti vydáno tiskem v rámci celé sbírky jeho respons²⁶⁵.

²⁶¹ Miller, Michael L.: Rabbis and revolution: The Jews of Moravia in the Age of Emancipation. s. 22.

²⁶² Wolf, Gerson: Die alten Statuten der jüdischen Gemeinden in Mähren (311 Takkanot): sammt den nachfolgenden Synodalbeschlüssen. s. 71/72.

²⁶³ Článek 274 In: Wolf, Gerson: Die alten Statuten der jüdischen Gemeinden in Mähren (311 Takkanot): sammt den nachfolgenden Synodalbeschlüssen. s. 72.

²⁶⁴ Článek 275 In: Wolf, Gerson: Die alten Statuten der jüdischen Gemeinden in Mähren (311 Takkanot): sammt den nachfolgenden Synodalbeschlüssen. s. 72.

²⁶⁵ Krochmal, M. M.: Cemach cedek. Amsterdam 1675; Překlad jeho tři respon můžeme najít: Jánošíková, M.: Uprchlíci, ženy, vůdci obcí a moc rabínů v 17. století: Tři responsa Menachema Mendela

Základním talmudickým předpokladem je, že víno vzniká oddělením tekutiny od slupek a dužiny.²⁶⁶ Musí se dbát rovněž na to, aby víno nedošlo do kontaktu s nežidem, pak by šlo o jejn nesech – víno úlitby, které Židé nesmí konzumovat ani s ním obchodovat.

Krochmal svým výkladem zavádí novou interpretaci košer vína, která radikálně pozmění chápání a praktiky moravských Židů v tom, jak si mohou opatřovat dostatečné zásoby vína, které by nepodléhalo zákonům jejn nesech, aniž by museli porušovat zákazy o pití nekošer vína. Ačkoliv Krochmal vychází z pravidel Talmudu zakomponuje do interpretace také výklad některých již zmíněných francouzských a německých rabínů²⁶⁷, kteří se touto problematikou zabývali.²⁶⁸

Základem Krochmalova výkladu, který podrobně rozebírá Tamás Visi ve své studii²⁶⁹, se stávají dvě definice, jedna o víně úlitby a druhá o víně samotném. Podstatou celé věci je ujasnit si, ve které fázi výroby, můžeme z pohledu judaismu hovořit o víně.

Krochmal však tyto výklady rozvedl ještě dál a došel k názoru, „že židé mohou kupovat od nežidů kádě s rozdrčenými hrozny a tekutinou, která z nich vyšla“²⁷⁰, mohou tedy od nežidů kupovat rmut, z kterého si už víno vyrobí sami podle předepsaných pravidel. Přesto Židé musí být bedliví a musí dodržovat jistá pravidla, aby se předešlo znečištění vína nebo rmutu. Rmut musí být skladován a převážen v sudech, které jsou uzavíratelné za zátku, nesmí na něm být kohoutek, protože se předpokládá, že by nežidé ze sudu část odpustili a tím se obsah už stal vínem. Ze stejného důvodu nesmí být sudy s rmutem skladovány v místě, kde nežidé vyrábějí víno, načež Krochmal uvádí, že tento případ v Mikulově naštěstí nenastane, jelikož tu nežidé sudy s rmutem skladují „v malém domku mezi vinicemi, kde se víno nevyrábí“²⁷¹, čili ve

ben Avrahama Krochmala. In: Vybrané hebrejské a jidiš prameny k dějinám Židů na Moravě: středověk a raný novověk; *Judaica Olomucensia* 5, Olomouc 2014. mj. je přeloženo také responzum o zákonitostech vinopalnictví – výroby pálenky z mláta (vylišovaných hroznových slupek) nebo vinného kalu.

²⁶⁶ Avoda Zara, 55b.

²⁶⁷ Podrobně: Soloveitchik, H.: Can halakhic texts talk history? In: *AJS Review*, 3, 1978. s. 153 – 196.

²⁶⁸ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: *Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“*. s. 38.

²⁶⁹ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: *Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“*. s. 35 - 44.

²⁷⁰ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: *Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“*. s. 38.

²⁷¹ Visi, T.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: *Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“*. s. 38/39.

vinohradnické bůdč, kde se za normálních okolností v jiných vesnicích hrozny drtily a následně lisovaly, aby se ještě ve vinohradě mohl ze získané tekutiny odvést desátek panstvu.²⁷² Vzhledem k tomu, že placení desátku bylo v Mikulově zrušeno²⁷³, jak bylo uvedeno výše, můžeme připustit, že místní vinaři už mohli hrozny zpracovávat doma, když to po nich už nebylo přímo vyžadováno.

Nově zavedený výklad přišel vhod nejen místním Židům, kteří tak možná měli usnadněný přístup ke košer vínu, ale využila jej také mikulovská městská obec, která si na vrchnosti vymohla svolení k uzavření smlouvy s židovskou obcí ohledně povinného odběru určitého množství rmutu na výrobu košer vína, o které bude blíže pojednáno v další kapitole.

3.3.3. Smlouva s křesťanskou obcí

O existenci smlouvy mezi křesťanskou a židovskou obcí v Mikulově z roku 1672 věděl už Trapp při zpracovávání dějin mikulovské obce.²⁷⁴ Ve smlouvě se pojednává o tom, že židovská obec musí každoročně od mikulovských vinařů odkoupit 2 000 věděr vína nebo tolik rmutu, aby z něj mohlo být vyrobeno stejné množství vína.

Jenže tato smlouva nepřišla z čista jasna, právě naopak, předcházely jí už jiná nařízení podobného typu. Už v roce 1665 se objevuje zpráva, že židovský rychtář dává židovské obci na vědomí, „dass ein jedtwederer Judt, welcher sich mit dies jährigen Masch, Most oder Wein versehen will, solchen bey denen Nachbarn undt Inwohnern der allhisigen Stadt erkaufen solle“.²⁷⁵ Obzvláště není dovoleno, dovést si rmut, mošt nebo víno odjinud. Toto opatření mělo chránit místní kopáče (Hauern), kteří nemají svůj lis ani sklep, aby nedošli ke škodě, „es wird der Stadt privilegium lauffet“.²⁷⁶ Toto šikovné opatření, které bylo vydáno 6. října 1665, zajistilo místním vinařům odbyt na letošní hrozny, popř. rmut. Jelikož se to místním vinařům zdálo výhodné, chtěli jistě tuto praxi uplatňovat častěji, nejlépe každý rok. Prosadit se jim to však podařilo až v roce 1672, kdy byla sepsaná již zmíněná smlouva, která židovskou obec zavazovala

²⁷² Frolec, V.: Jihomoravské vinohradnictví. s. 98.

²⁷³ Odvod desátků a perkrechtu byl podle zmínky v listině Leopolda Ditrichštejna z roku 1701 zrušen už kardinálem Ditrichštejnem.

²⁷⁴ Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. s. 417 – 443.

²⁷⁵ MZA, F 18, karton 1480, inv. č. 8278.

²⁷⁶ MZA, F 18, karton 1480, inv. č. 8278.

ke každoročnímu odběru mikulovských hroznů a vinaři tak získali jistotu, že jejich úroda najde svého odběratele.

Jestli ovšem byla také výhodná pro místní Židy nelze s jistotou říci, na jedné straně měli alespoň postaráno o jistou dodávku a nemuseli se už zabývat sháněním takového množství rmutu nebo košer vína, na druhou stranu se smlouva nejevila výhodně, neboť cena každého vědra byla stanovena tak, že bude o 15 krejcarů dražší, než je toho roku průměrná cena v Mikulově v době vinobraní. Osm dní před vinobraním, které bylo vždy přesně stanoveno, kdy v mikulovských horách začne, se sejde smíšená komise, aby stanovila cenu vína nebo rmutu podle vyhlídek na letošní vinobraní. Obchod je možné provést až bude víno nebo rmut celé zapláceno, nelze jej poskytovat na dluh. Porušení těchto zásad bude pokutováno, a peníze půjdou do pokladny vrchnosti.²⁷⁷

Křesťané jsou povinni oznámit městské radě kolik jsou schopni Židům zajistit věděr rmutu. Když nebude dosaženo množství na 2000 věděr vína, Židům bude uděleno povolení, obstarat si zbývající množství v okolí, když nebude stačit ani toto, mohou si jej přivést i ze vzdálenějších krajín, ale nejdříve až bude všechno víno v Mikulově sklizeno a prodáno.²⁷⁸

Vzniklá smlouva mohla mít hned několik příčin. Jednak může být reakcí na stále se zvyšující počet židovských obyvatel v Mikulově a tím zvyšující se poptávku a spotřebu košer vína. Zároveň se musel projevit úbytek mikulovských židovských vinařů, kteří by vinnou révu přímo pěstovali a zásobili tak židovskou obec. Nicméně ani jeden, ani druhý důvod by nebyl nejspíš dostatečný, pokud by nezasáhla také židovská legislativa, která umožňovala vyrábět víno z hroznů z vinohradů, jež obdělávaly nežidovské ruce, a rmutu, který rovněž nemusel být ještě dílem Židů.

Sepsaná a oběma stranami přijatá smlouva, ještě neznamenalala, že soužití těchto dvou skupin obyvatel bylo ideální, že se obě skupiny budou držet sjednaných pravidel. Několik let tomu tak snad opravdu mohlo být, protože z října 1673, se objevuje krátká zpráva o tom, že zdejší Židé koupili od křesťanských měšťanů 3543,5 věděr rmutu z loňské úrody.²⁷⁹ Pár let nato, v roce 1678, se ale na ditrichštejnském stole hromadí stížnosti z obou stran na nedodržení smlouvy. Židé si stěžují, že jim křesťanská obec

²⁷⁷ MZA, F 18, karton 1112, inv. č. 7039; Trapp, B. M.: Geschichte der Juden in Nikolsburg. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. s. 423.

²⁷⁸ MZA, F 18, karton 1480, inv. č. 8278; Trapp, Bruno Mauritz: Geschichte der Juden in Nikolsburg. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. s. 422/423;

²⁷⁹ MZA, F 18, karton 1480, inv. č. 8278.

nejdřív slíbila dohodnuté množství rmutu, ale nakonec jej nedodala, protože ho údajně mají nedostatek. Z druhé strany přichází stížnost na Židy, že si kupují víno na vesnicích, a vinaři, kteří údajně nemají lis ani sklep a pěstují vinnou révu už jen kvůli Židům, aby jim mohli odvést potřebné množství, nemohou se rmutu zbavit.²⁸⁰

O této smlouvě se dovídáme také na základě hebrejského zdroje. V mikulovských židovských právních statutách, známých jako *Takanot Nikolsburg*, se nachází dva články „záležitosti sklizně *ענייני הבציר*“, které se věnují pravidlům sklizně a obchodu s vínem a rmutem. Článek 233 nepřímě odkazuje na uvedenou smlouvu. Každý rok, když se blíží čas sklizně, schází se rada, která má rozhodnout o výhodné koupi. Dohodnou se na množství, o kolik „hinů“²⁸¹ věděr rmutu se bude jednat, ale zároveň je každému člověku zakázáno tento rmut koupit dřív, než se dohodnou na ceně.

Ko by snad neuposlechl zaplatí pokutu ve výši 50 „zehuvinů“ zlatých vrchnosti a 50 zlatých dá na charitu. V předešlých letech se totiž stávalo, že někteří vinaři cenu zvyšovali, proto docházelo k hádkám mezi oběma stranami. Kvůli tomu je od nynížka v dobré myšlence stanoveno, že nesmí být zvyšována ani cena, ani množství, které bylo ujednáno. Kdo by však na tento zákaz neslyšel, může být vedením nařízeno, že nesmí více v Mikulově obchodovat, protože by zničil dobré postavení „kehily“.²⁸² Takový člověk se stane²⁸³, člověkem který je vyhoštěn nejvyšším stupněm exkomunikace, rozhodnutím na dobu neurčitou.²⁸⁴ Článek 234 doplňuje předešlé nařízení o kompletní zákaz obchodu nákupem rmutu. Pokud by chtěl člověk bez licence přesto obchodovat pomocí nějakého prostředníka, stihne trest nejen jeho, ale i člověka, který mu neoprávněně pomáhal.²⁸⁵

Jedna strana zdůrazňuje, že rmut nebude předán dokud nebude splacen, druhá naopak nebude rmut přebírat, dokud nebude jasně stanoveno za kolik. Z obou stran je tedy patrné opatření před tím, aby se druhá strana nevykrucovala při stanovení výše ceny a neměnila ji v průběhu prodeje a ta první, aby se zase nezdráhala ji zaplatit. Ačkoliv sankce nejsou ve smlouvě přesně stanoveny, porušování jistě nebylo bezplatné. Stanovená částka trestu v židovském nařízení se proto možná zdá přemrštěná, měla však jistě mít výhrůžný charakter a zajišťovala ochranu pověsti židovské obce, aby se každý

²⁸⁰ MZA, F 18, karton 1480, inv. č. 8278.

²⁸¹ Hin - byla starověká jednotka objemu.

²⁸² Roth, E.: *Constituones communitatis judaeorum Nikolsburgiensis*. s. 165.

²⁸³ Roth, E.: *Constituones communitatis judaeorum Nikolsburgiensis*. s. 165.

²⁸⁴ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/1477-anathema>.

²⁸⁵ Roth, E.: *Constituones communitatis judaeorum Nikolsburgiensis*. s. 166.

vyvaroval nesplnění. Jelikož přesně neznáme datum sepsání těchto statut, nemůžeme s jistotou říci, zda byly články sepsány krátce po uzavření smlouvy nebo až po mnoha letech uvedení do praxe. Jestli se tedy jedná o reakci na dodržování smlouvy bezprostředně po jejím uzavření nebo naráží, stejně jako stížnosti směřované k vrchnosti, na dobu sporů možná nejen v roce 1678.

Závěr

Původním záměrem této práce bylo zpracovat a osvětlit problematiku zapojení židovského obyvatelstva v Mikulově, do zde natolik rozšířeného druhu zemědělství, jakým bylo vinařství. V konečném důsledku práce nabídla nejen zpracování části dějin židovské komunity a židovského mikulovského vinařství, ale stala se také součástí zpracování dějin mikulovského vinařství obecně. Mikulovskému vinařství jako samostatnému tématu dosud nebyla věnována dostatečná pozornost, aby bylo náležitě zpracováno do rozsáhlejší studie či publikace, která by čerpala nejen ze střípků dosud vydané literatury, ale která by reflektovala prameny podobného formátu, jako jsou zahrnuty této práce.

Hlavní přínos práce tkví v použití metody *ad fontes*, která umožnila zpracovat značné množství materiálu, který dosud ještě nebyl probádán nebo nebyl použit k podobnému tématu. V nejednom případě se tímto způsobem narazilo na problém interpretačních odchylek v dosud vydané literatuře, která pro potřeby svých literárních a odborných záměrů užila rozdílného jazykového projevu, což vedlo k malým či větším smyslovým a významovým nuancím na poli interpretace pramene.

Tato práce si také nekladla za cíl zhotovit obecný obraz židovského vinařství na Moravě. Soustředila svou pozornost na židovskou obec v Mikulově, která jednak patří k největším židovským komunitám na Moravě, a zároveň na mikulovské pansví, ke kterému přiléhají největší rozlohy osázených vinogradů. Jelikož patří tedy k největším vinařským obcím a zároveň největším židovským obcím na Moravě, nemůže se stát měrnou a srovnatelnou jednotkou pro ostatní. Přesto se do jisté míry podařilo zpracovat část židovského vinařství také v městech Strážnice a Bzenec, která měla částečně sloužit alespoň jako porovnatelný bod, do jaké míry byl mikulovský případ specifický a jestli se prvenství v obou aspektech projevilo také na výlučnosti vinařství v rukou Židů.

Doposud byl za největší vinařskou židovskou obec považován Bzenec, což na přelomu 16. a 17. století je, prozatím z důvodu nedostačujícího dochovaného, možná i zpracovaného materiálu, nezpochybnitelným faktem. Pro období poloviny 17. století, se však ukázalo, že moravské židovské vinařství na základě vnějších okolností mohlo prodělat zásadní změnu, což odkryly údaje z horenských knih pro město Mikulov. Pravděpodobně není náhodou, že počet židovských majitelů v Mikulově vzrostl po konfliktu uvnitř židovské komunity a mezi představieli středoevropského židovstva

v prvních dekádách 17. století kvůli konzumaci nežidovského vína, a že naopak opětovný úbytek nastává za časů moravského zemského rabína Krochmala, který do problematiky košer vína a jeho zpracování vnesl v tomto prostředí novou interpretaci, která umožnila Židům „legální“ cestou používat k výrobě košer vína rozdrcené hrozny křesťanských vinařů, čímž Židům odpadly starosti pěstování vinné révy, ze které by získali vhodný materiál.

Zatímco je židovská obec častokrát v literatuře vnímána jako solitér, kdy její obyvatelé vytváří vlastní historii, do které jen zčásti zasahuje vrchnost popř. panovník svými zákony a privilegii, křesťanská obec často stojí stranou této problematiky. Ne vždy lze ovšem dějiny Židů, jako v tomto případě, vytrhnout z dějin města, z dějiny městské většinové společnosti, neboť ne všechny zákony jsou vypsány speciálně jen pro židovské příslušníky obce, ale řídí se také obecnými pravidly, jako je například horenské právo, jenž přináší Židům v jistých ohledech rovnoprávnost s křesťanskými obyvateli v oblasti majetkoprávní.

Nedílnou součástí židovského náboženského života bylo používání košer vína při slavení svátků, které si Židé museli zajistit. Předpokladem této diplomové práce bylo, že ve vinařském městě si Židé víno zajišťovali sami pěstováním révy a vlastní výrobou. V případě Mikulova však prostudované prameny odhalily, že ve sledovaném období nelze jednoznačně o samozásobitelství hovořit. Zatímco se v 16. století vinařství věnovali pouze dva nebo tři židovští obyvatelé Mikulova, v polovině 17. století jich najdeme podstatně větší množství.

S výrobou byl také do jisté míry provázán obchod, který obecně zaujímal prvenství ve způsobu obživy Židů. Zabývali se dálkovým obchodem, ale i malým podobným obchodováním. Zatímco k oblíbeným sortimentům mikulovských židovských obchodníků patřilo peří nebo plátno, víno stálo spíše stranou jejich zájmu. Za tímto stavem je ovšem potřeba hledat také vnější okolnosti, které Židé museli akceptovat, ať už se jednalo jen o tlak křesťanské konkurence nebo o zemská a vrchnostenská nařízení nebo povolení obchodu a dovozu vína.

Na druhou stranu bylo ukázáno, že stejně jako nelze Židy oprostít od okolního prostředí a jeho zákonodárství, je potřeba reflektovat také židovské autority a nařízení, které se ne vždy setkaly se stoprocentním dodržováním židovských zásad, zákonů a tradic. Na vině v tomto případě nemusí být nutně „neposlušnost“ nebo „vzdorovitost“ vůči židovským zákonům. Naopak bylo ukázáno, že problém někdy spočíval

v rozdílnosti interpretace zavedených zvyklostí a praktik, která pramení ze způsobu židovského zákonodárství a autoritativního postavení učených rabínů.

V neposlední řadě práce nabízí způsob, jak tuto dosud pouze zevrubně zpracovanou problematiku uchopit. Je ovšem důležité takovou obec nezkoumat jako uzavřenou samostatnou jednotku, která si žije svým vlastním životem a zákony jednoho panství, ale je potřeba snažit se ji zasadit do obrazu tehdejší moravské společnosti, jak židovské, tak křesťanské. Práce sice předkládá poznatky k jedné popř. dvěma až třem obcím, tím ale částečně také zasáhla do zpracování dějin moravského rozsahu.

Použité prameny:

Moravský zemský archiv v Brně:

MZA, F 18 – Hlavní registratura Ditrichštejnů, karton 1208, inventární číslo 7532.

MZA, F 18, karton 1210, inv. č. 7549.

MZA, F 18, kart. 1247, inv. č. 7682.

MZA, G 371 - PhDr. Jaroslav Novotný, karton 10 , inv. č. 476.

MZA, G 371, karton 10, inv. č. 477.

Digitalizované prameny:

Moravský zemský archiv v Brně, D2 – Lánové rejstříky pro město Mikulov. Dostupné z www.mza.cz/a8web/a8apps1/d1/a8sl4dd2bad3D1.htm pod heslem Mikulov, sign. 138.

Avoda Zara, Babylonský Talmud. Dostupné z http://www.come-and-hear.com/zarah/zarah_0.html

Edice pramenů:

Pajer, Jiří: Urbář panství Strážnice z roku 1617 I. Strážnice: Národní ústav lidové kultury 2010.

Roth, Ernst: *Constituones communitatis judaeorum Nikolsburgiensis*. Jerusalem – Tel Aviv 1961.

Wolf, Gerson: Die alten Statuten der jüdischen Gemeinden in Mähren (311 Takkanot): sammt den nachfolgenden Synodalbeschlüssen. Wien: Hölder 1880.

Přepisy pramenů projektu BMSJ, dostupné z <http://www.bmsj.eu/>:

http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=849

http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2131

http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2133

http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2134

http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2135

http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2140

http://bmsj.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=2171

Použitá literatura:

- Buňatová, Marie: Die Nikolsburger Juden 1560 bis 1620. Wirtschaftliche Prosperität unter adeligem Schutz. In: Hödl, Sabine - Peter Rauscher - Barbara Staudinger (Hrsg.): Hofjuden und Landjuden. Jüdisches Leben in der Frühen Neuzeit. Berlin–Wien: Philo 2004. s. 333-361.
- Buňatová, M.: Obchodní privilegium pro mikulovské a pohořelické Židy z roku 1569. In: Židé a Morava, Kroměříž: Muzeum Kroměřížska 2004. s. 14 – 23.
- Davis, Joseph M.: Jom Tov Lipmann Heller: (1578-1654): portrét rabína. Praha: Sefer 2011.
- Cohen, M. R.: Pod křížem a půlměsícem: Židé ve středověku. Praha: Vyšehrad 2013.
- Flesch, Heinrich: Anmerkungen zur Geschichte der mährischen Landesrabbiner. In: Gold, Hugo: Die Juden und Judengemeinden in Mähren. s. 50 – 52.
- Flesch, H.: Die Einwanderung der Juden in Mähren. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden in Mähren. s. 1 – 7.
- Flesch, H.: Urkundliches über jüdische Handwerker in Mähren. In: Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, Heft 3, 1930. s. 197 – 217.
- Frolec, Václav: Jihomoravské vinohradnictví. Brno: Blok 1984.
- Frolec, Václav a kol.: Vinohradnictví: Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách. Brno: 1973.
- Hanák, Josef: Dějiny vinařství v Bzenci: Kulturně historický nákres. Uherské Hradiště 1922.
- Hanák, J.: Paměti města Bzence. 2. vydání. Adamov: Grafex 1999.
- Hlošek, Jan: Židé na Moravě. Brno: Česká hospodářská společnost pro markrabství moravské 1925.
- Jirásek, Jiří: Moravský venkov před Bílou horou. Postavení poddaných a hospodaření feudálů. In: Časopis moravského musea. 1963. s. 85 – 160.
- Jirásek, J.: Moravský venkov před Bílou horou III: Sociální diferenciacie vesnice a postavení poddaných. In: Časopis moravského musea. 1964. s. 69 – 168.
- Katz, J.: Tradition and crisis: Jewish Society at the End of the Middle Ages. New York: Syracuse University Press 2000.
- Klenovský, Jaroslav: Historie a památky židovské obce ve Strážnici. In: Pajer, Jiří a kol.: Strážnice. Kapitoly z dějin města. Strážnice 2002. S. 299 – 326.

- Kocman, Pavel: Židé v Mikulově. In: Svoboda, Miroslav a kol.: Mikulov. Praha: NLN 2013. s. 269 – 299.
- Kocman, P.: Kardinál Ditrichštejn a moravští židé. In: XXIX. mikulovské sympozium 2006. Brno 2007, s. 135 – 148.
- Kocman, Pavel: Židé na Moravě podle lánových rejstříků. In: Židé a Morava. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska 2002. S. 7 – 28.
- Kraus, Vilém – Foffová, Zuzana – Vurm, Bohumil: Víno napříč staletími. Praha: Praga Mystica 2012.
- Landsteiner, Erich.: Weinbau und Gesellschaftstruktur im mährisch – österreichischen Grenzraum (16. – 18. Jahrhundert). In: Opera historica. 1992, roč. 2. s. 76 – 80.
- Lau, Rav Jisrael Meir: Praktický judaismus. Praha: P3K 2012.
- Malý, Karel a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 4. přeprac. vydání. Praha: Linde 2010.
- Miller, Michael L.: Rabbis and revolution: The Jews of Moravia in the Age of Emancipation. Stanford: Stanford University Press 2011.
- Nezhodová, Soňa: Židovský Mikulov. Brno: Matice moravská 2006.
- Nosek, Bedřich – Damohorská, Pavla: Židovské tradice a zvyky. Praha: Karolinum 2010.
- Nosek, František: Práva (vino)horenská. In: Selský archiv, 4, 1905. s. 65 – 78.
- Nosek, F.: Proměny na právě horenském. In: Selský archiv, 8, 1909. s. 27 – 31.
- Novotný, Adolf: Biblický slovník R-Ž. 3. vydání. Praha: Kalich 1992.
- Pajer, Jiří: Novokřtění v Mikulově. In: Svoboda, M. a kol.: Mikulov. NLN, Praha 2013. s. 300 – 308.
- Pajer, Jiří a kol.: Strážnice: Kapitoly z dějin města. Strážnice 2002.
- Pazderková, Dagmar – Pazderka, Vojtěch: 800 let slávy a úpadku mikulovského vinařství. In: Vinohrad, 5, 1973. S. 112 – 113.
- Pěkný, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě. 2. přepr. a rozš. vydání. Praha: Sefer 2001.
- Pokorný, Pavel: Tradiční vinařství na Moravě. Mikulov: Regionální muzeum v Mikulově 2013.
- Pošvár, J.: Moravské právo hor viničných. In: Časopis matice moravské, 70, 1951. s. 120 – 165.
- Pošvár, J.: Tridsaťročná vojna a moravské vinohradnictvo. In: Vinohrad. 1, 1968. s. 7.

Řezníček, Jan: Dva mikulovské urbáře z roku 1560. In: Jižní Morava, roč 2, 1966. s. 7 – 25.

Scari, Hieronymus von: Systematische Darstellung der in Betreff der Juden in Mähren und im k. k. Antheile Schlesiens erlassenen Gesetze und Verordnungen. Seidel: Brünn 1835.

Seifert, Theodor R.: Nikolsburg: Geschichte der Stadt in Wort und Bild. Nikolsburg 1937.

Sládek, P.: Pražský Maharal o nežidovském víně. In: Židovská ročenka, 5770, 2010. s. 5 – 27.

Soloveitchik, Haym: Can halakhic texts talk history? In: ARJ Rewiev, 3, 1978. s. 153 – 196.

Stein, Majer: Geschichte der Juden in Strassnitz. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn 1929. S. 517 – 522.

Svoboda, Miroslav.: Mikulov za posledních Lichtenštejnů (do roku 1560). In: Svoboda, M.: Mikulov. Praha: NLN 2013.

Teufel, Helmut: Of wine growers, vintners and Wine dealers: Jews in agriculture and viticulture in Moravia during the sixteenth and seventeenth centuries. In: Review of the society for the history of Czechoslovak Jews, Volume 6, 1993-1994. s. 119 – 131.

Teufel, Helmut.: Zur politischen und sozialen Geschichte der Juden in Mähren vom Antritt der Habsburger bis zur Schlacht am Weißen Berg (1526-1620). Erlangen 1971.

Trapp, Bruno Mauritz: Geschichte der Juden in Nikolsburg. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn 1929. s. 417 – 443.

Visi, Tamás.: Kontroverze ohledně výroby a spotřeby vína na Moravě v období raného novověku. In: Víno jako kulturní fenomén. Sborník z 3. mezinárodní interdisciplinární konference „Víno jako kulturní fenomén“. Olomouc: Societas Scientiarum Olomucensis II. 2011. s. 35 – 44.

Visi, Tamas: Vzpoura Eliezera Eilburga proti rabínské tradici: Epizoda v intelektuálních dějinách moravského židovstva. In: Jedinec a obec. Židé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1520–1848. Judaica Bohemiae, XLVI, 2011. s. 211 – 229.

Wachstein, B.: Die Inschriften des Alten Judenfriedhofes in Wien. 1540-1670, Vol 1. Dostupné z <http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=52697&st=&pgnum=576> – 578.

Willmann, Alfred.: Die mährischen Landesrabbiner. In: Gold, H.: Die Juden und Judengemeinden in Mähren. s. 45 – 50.

Anotace:

Jméno a příjmení: Lucie Baňářová

Název katedry: Centrum judaistických studií Kurta a Ursuly Schubertových

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název diplomové práce:

Z hospodářských a sociálních dějin moravských Židů: Víno a vinohrady jako hospodářská a religiózní součást života mikulovských Židů v 16. a 17. století

Název diplomové práce a AJ:

From the economic and social history of Moravian Jews: Wine and vineyards as an economic and religious part of Jewish life in Mikulov in 16th and 17th century

Vedoucí diplomové práce: doc. Tamás Visi, Ph.D., M.A.

Počet stran: 86

Počet znaků: 203 400 vč. mezer

Počet Příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 52

Klíčová slova: Židé, Mikulov, víno, vinohrady, tradice, obchod

Klíčová slova v AJ: Jews, Mikulov, wine, vineyards, tradition, trade

Diplomová práce se věnuje tématu židovského vinařství v Mikulově v 16. a 17. století. Snaží se zachytit, v jakém rozsahu si Židé košer víno, potřebné k náboženským účelům, zajišťovali sami, díky vlastnictví vinohradů a pěstování vinné révy, a na kolik si naopak víno obstarávali obchodem. Oba případy jsou zkoumány na pozadí zemské a vrchnostenské legislativy a židovských tradic a nařízení. Téma je zpracováno hlavně na základě studia pramenů, které byly načerpány v Moravském zemském archivu v Brně nebo díky přepisům vydaným v odborných publikacích.

The thesis deals with the Jewish wine industry in 16th and 17th century in Mikulov. It tries to portray how Jews gained the kosher wine needed for their religious purposes – to what extent it was based on their own wine production enabled by possessing the vineyards and cultivating the grapevine or on the obtaining the wine by trade. The thesis examined both mentioned alternatives on the background of the provincial and authoritative legislation and Jewish traditions and orders. Particular attention is paid to the study of historical sources in the Moravian provincial archive in Brno and to the transcriptions edited in specialized publications.